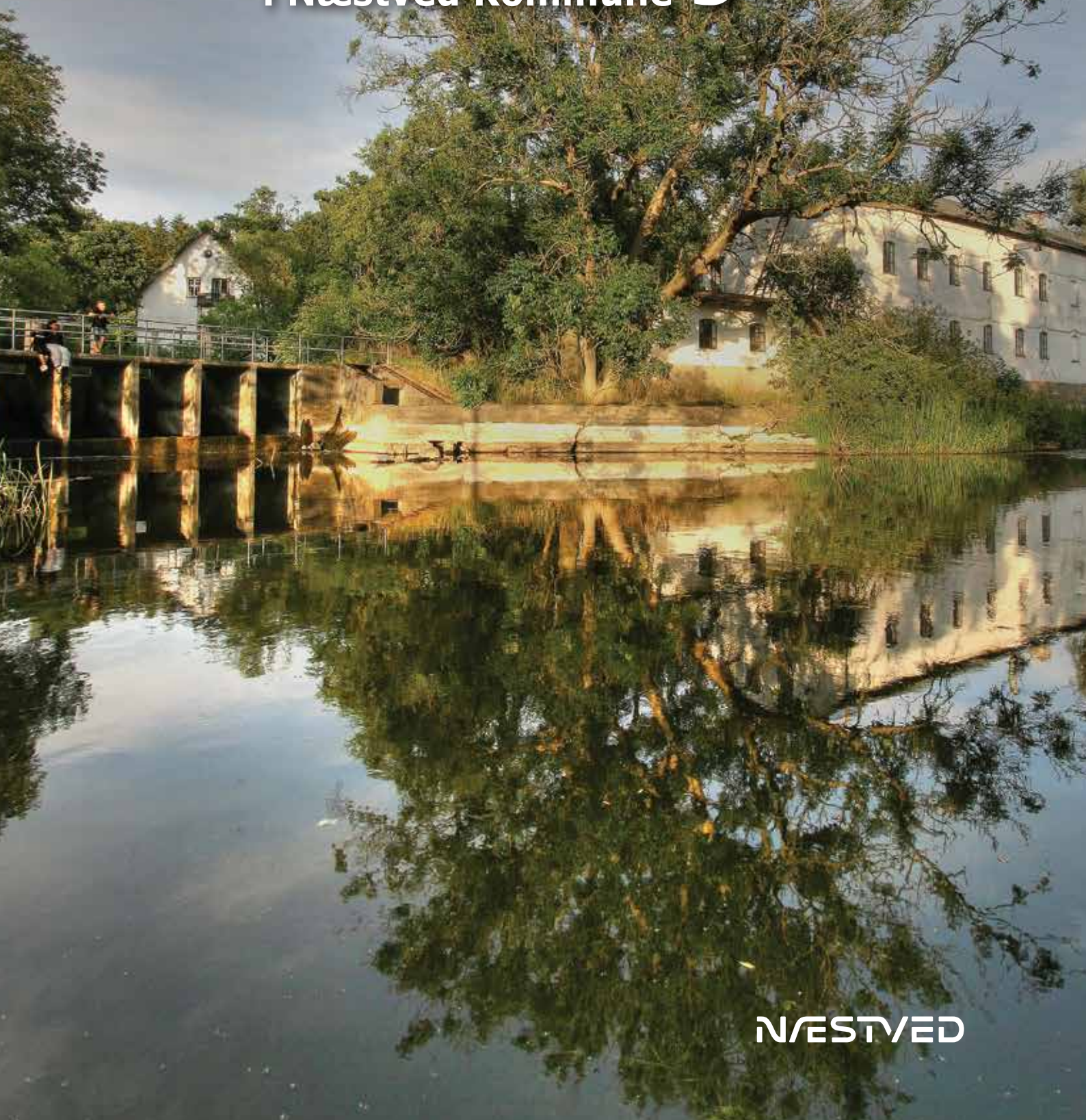

100 kulturmiljøer

i Næstved Kommune

NÆSTVED

100 kulturmiljøer i Næstved Kommune

Næstved kommune
Rådmandshaven 20, 4700 Næstved
Telefon 55 88 55 88
borger@naestved.dk
www.naestved.dk

2010, 1. udgave
ISBN: 978-87-986691-4-2
Redaktion: Teknik- og miljøforvaltningen,
Plan og Næstved Museum
Tekst: Susanne Outzen, Næstved Museum
Kort: Kort & Matrikelstyrelsen
Layout: Mie Bergkvist
Tryk: Glumsø Bogtrykkeri A/S

Fotos:

Ane Vigen
Tomislav Kjeldsen
Adam Grønne
Jens Olsen
Susanne Outzen
Tine Jeppesen

Oplag: 1500 stk.

Det er vigtigt at huske på, at stort set alle de udpegede lokaliteter stadig i er i brug i forbindelse med skov- og landbrugsdrift, bolig og erhverv m.m., og ofte er bygningerne m.v. i privat eje. Respekter derfor altid den private ejendomsret - de fleste af bygningerne kan ses fra offentlig vej.

Indholdsfortegnelse

Forord	4
Oversigt over de udpegede kulturmiljøer	6
Forhistorisk tid	8
Synlige fortidsminder	9
Ikke-synlige fortidsminder	10
Historisk tid	12
Landsbyer	13
Landsbykirker og kirker i det åbne land	26
Landbrugslandskabet	30
Herregårdslandskaber	32
Havne og veje	42
Vand- og vindmøller	46
Nyere tid	52
Industrialisme og kraftanlæg	53
Jernbanedrift og stationsbyer	58
Råstofbrydning og forarbejdning	64
Fritidslandskabet	66
Militære anlæg	70
Øvrige kulturmiljøer	74
Nyttige links	95
Benyttet litteratur	96
Oversigtskort	98

Forord

Næstved Kommune rummer mange spændende kulturmiljøer og Byrådet har i forbindelse med udarbejdelsen af Kommuneplan 2009-21 for Næstved Kommune, som er den første kommuneplan for den nye kommune, ønsket at gøre en særlig indsats for at bevare og synliggøre de værdier der ligger i kommunens kulturmiljøer.

I kommuneplanen er der derfor udpeget 100 bevaringsværdige kulturmiljøer over hele kommunen og fastlagt retningslinjer for beskyttelse af kulturmiljøerne.

Den konkrete udpegning er sket i samarbejde med Næstved Museum, som også har udarbejdet den redegørelse for de enkelte kulturmiljøer, som fremgår af dette bilag til kommuneplanen.

Kulturlandskabet

Det oprindelige naturlandskab er gennem mange tusinde år bearbejdet og formet af menneskets virke. Man har anlagt veje, jernbaner, ejendoms-skol, dyrket jorden, drænet, fældet og plantet skov, bygget kirker og boliger og dermed skabt det, vi kalder kulturlandskabet.

Kulturlandskabet er vor største og vigtigste arkiv, fordi det på sin helt egen vis fortæller om landets historie. Kulturlandskabet er i varig forandring. Trods gradvise forandringer gennem tiden er der stadig bevaret ofte tydelig spor, der vidner om en egns udvikling, forskellige typer af livsformer, traditioner, om generelle reformer indenfor produk-

tion og distribution, og om sammenspillet mellem naturgivne forhold og menneskets virksomhed.

Kulturlandskabet fortæller om vor fælles fortid, idet ældre tiders kulturspor giver en historisk oplevelse og forståelse for tidligere tiders samfundsforhold og menneskets vilkår, som kan være med til at sætte vores eget liv og livsvilkår i perspektiv.

Tolv temaer

Tolv temaer danner udgangspunkt for udpegningen af kulturmiljøer i Næstved Kommune. Det drejer sig om: Fortidsminder, landsbyer, landsbykirker, landbrugslandskabet, herregårdslandskabet, havne- og veje, vand- og vindmøller, industrialisme og kraftanlæg, jernbanedrift, råstofbrydning, fritidslandskabet, militære anlæg og et tema om de ting, der falder udenfor de nævnte, men stadig er væsentlige i fortællingen om den historiske udvikling i kommunen heriblandt forsorgshistorie og bygningskultur. Kulturmiljøerne er blevet udpeget indenfor en række kriterier, herunder om et kulturmiljø var sjældent, egnskarakteristisk, særlig repræsentant for en type af kulturmiljø, tidstypisk, med stor oplevelsesværdi, med stor bevaringsværdi og om det var i god bevaringsstand. Et udpeget kulturmiljø rummer ikke nødvendigvis alle nævnte elementer. Det er ikke kun gamle, smukke og særprægede kulturspor og kulturmiljøer, der er bevaringsværdige. Kulturmiljøer, der er karakteristiske for forskellige erhverv og sociale grupper

livsvilkår, produktionsforhold på forskellige tidspunkter, samt elementer, der fortæller om forandringer, er lige så betydningsfulde at bevare.

En attraktiv kommune

Bevaring af kulturmiljøerne er væsentligt ud fra et historisk synspunkt. Det er vigtigt for vores identitet og forståelse af samfundet, at vi kan aflæse den historiske udvikling i de byer og landskaber, der omgiver os. Men bevaring af kulturmiljøerne er også væsentligt fordi en kommune med velbevarede kulturmiljøer sammen med god, velbevaret natur også er en kommune, som det er attraktivt at bosætte sig i og at etablere erhvervsvirksomhed i.

At et område udpeges som kulturmiljø er ikke ensbetydende med at der ikke kan ske udvikling i området. En del af de udpegede kulturmiljøer er f.eks. beliggende i centrale dele af kommunens byer, hvor der nødvendigvis må ske fornyelse og udvikling. Her er det væsentligt at der sker en afvejning af interesserne så det sikres at grundlaget for, og formidlingen af, det udpegede kulturmiljø ikke forringes, samtidig med at der skabes mulighed for den nødvendige fornyelse.

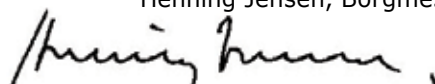
Flere kulturmiljøer

Med udvælgelsen af kulturmiljøer har det været væsentligt at vise bredden af kulturmiljøerne i Næstved Kommune. Der er udvalgt de bedste,

mest velbevarede, eller mest karakteristiske eksempler indenfor de enkelte typer af kulturmiljøer. Der findes også andre bevaringsværdige kulturmiljøer i kommunen end dem, der er udpeget med denne kommuneplan og det er Byrådets ønske, at der med udpegningen og beskrivelsen af de 100 kulturmiljøer i Næstved Kommune bliver sat fokus på bevaring af kulturmiljøer generelt i kommunen.

Langt de fleste af de udpegede kulturmiljøer er private ejendomme, og ofte er det, der kan fastholde og styrke et kulturmiljø ting, der ikke kræver kommunens eller andre myndigheders godkendelse. Så bevaring af kulturmiljøer er i høj grad op til de enkelte ejeres interesse for og viden om den værdifulde kulturarv, som man er ejer af. Næstved Kommune vil derfor i samarbejde med Næstved Museum og andre interessenter arbejde for at kulturmiljøværdierne i kommunen formidles på linje med f.eks. kommunens naturværdier. Vi håber derfor at mange vil få glæde af publikationen, "100 kulturmiljøer i Næstved Kommune".

Henning Jensen, Borgmester

Et kulturmiljø er et geografisk afgrænset område, som ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling. Kulturmiljøer kan omfatte både landskaber og bygninger og kan repræsentere træk fra hele samfundets udvikling fra forhistorisk tid og frem til i dag.

Oversigt over de udpegede kulturmiljøer

Forhistorisk tid

Synlige fortidsminder

1. Næsbyholm Storskov

Ikke-synlige fortidsminder

Gravhøje, jættestuer, køkkenmøddinger, runesten

2. Vester Egesborg handelsplads
3. Holmegaard Mose og Porsmose
4. Borup Ris

Historisk tid

Landsbyer

Samlede ejerlav, del af landsby, landsbybebyggelse

5. Appenæs, dele af Appenæs Bygade samt fiskermiljøet ved åen
6. Aversi
7. Dysted
8. Everdrup
9. Fensmark
10. Fodby
11. Gødstrup
12. Hammer
13. Krummerup
14. Kvislemark
15. Ladby
16. Lille Næstved
17. Næsby
18. Næstelsø
19. Rettestrup
20. Rislev
21. Sandby og Sandbygård
22. Skafterup
23. Skelby
24. Stubberup
25. Tornemark
26. Tystrup
27. Tyvelse
28. Vejlø
29. Vinstrup
30. Vrangstrup
31. Vridsløse

Landsbykirker og kirker i det åbne land Kendingsmærke, beskyttelsesområde

32. Karrebæk kirke og mølle
33. Mogenstrup Kirke og helligkilde
34. Ting Jellinge Kirke

Landbrugslandskabet

Spør i landskabet relateret til dyrkning og drift, landbrugsbygninger, hegn, diger, husmandssteder, skovriderboliger

35. Klokkergårde
36. Mølløvænget
37. Rønnebæk Huse
38. Saltø landarbejderboliger

Herregårdslandskaber

39. Bavelse
40. Bækkeskov og husmandsudstykningserne Bækkeskov Stræde, Tyrehule og Nyprøve
41. Christiansdals Kloster
42. Fyrendal
43. Gavnø
44. Gunderslevholm
45. Holmegaard
46. Næsbyholm
47. Rønnebæksholm
48. Sparresholm og teglværk
49. Tybjerggård og Tybjerg

Havne og veje

Hulveje, vildtbanesten, milepæle, grus- og stenveje, asfaltveje, broer, havne og havneanlæg, færgesteder, kroer, ladepladser, fyrtårne, tjærepladser, bygninger, værfter

50. Vildtbanegrøften
51. Hulvejen nord ved Bredeshave
52. Basnæs
53. Fjordfiskeri ved Karrebæk
54. Karrebæksminde

Vand- og vindmøller

Særligt før år 1900, bygninger, mølledamme

55. Askov Huse møller
56. Fiskebæk Mølle
57. Nylands Mose
58. Susåen

Nyere tid

Industrialisme og kraftanlæg Pumpestationer, bygningsanlæg, vandværker

59. Holmegaards Glasværk
60. Karrebækstorp teglværk
61. Kählers keramikfabrik
62. Maskinbyggeriet i Guderup
63. Gamle Maglemølle Papirfabrik
64. Ny Maglemølle Papirfabrik
65. Paulsens maskinfabrik,
Indre Vordingborgvej
66. Vedex

Jernbanedrift og stationsbyer Alle spor, signaler, overgange, ledvogterhuse, bygninger, broer, dele af byen som er repræsentativt for stationsbyen

67. Roskilde-Køge-Næstved-
Masnedsund-banen
68. Næstved-Dalmose-Slagelse-banen
69. Næstved-Præstø-Mern-banen
70. Næstved-Ringsted-banen / Midtbanen
71. Næstved Station
72. Glumsø stationsby
73. Sandved stationsby

Råstofbrydning og forarbejdning

Udvindingsområder, kalkgrave, grusgrave, lergrave, tørvemoser

74. Trælløse Kalkleje

Fritidslandskabet

Ældre sommerhuse, pavilloner, badhoteller, sportsanlæg, traktørsteder, feriekolonier, lystanlæg

75. De gamle sommerhuse på Enø
76. Lønved Skov traktørsted
77. Munkebakken
78. Tyvelse Sand, Bavnebakken

Militære anlæg

Voldsteder, skanser, skyttegrave, bunker- og kaserneanlæg

79. Grønnegades Kaserne
80. Hammersvold

Øvrige kulturmiljøer

Skoler

81. Herlufsholm Skole, tidligere Skovkloster
82. Åsø Skole
83. Bruunsminde Fortsættelsesskole

Forsorgsinstitutioner i Næstved

84. Helligåndshuset
85. Ostenfeldts stiftelse
86. Præstø Amts Sygehus, tvangsanstalten
og Næstved Sygehus
87. Sankt Elisabeth Søstrenes Hospital
88. Sørup fattiggård

Særlige kvarterer i Næstved by

89. Sct. Peders Kirkeplads
90. Jernbanegade
91. Brandtsgadekvarteret
92. Gallemarkskvarteret
93. Ved Skoven
94. Ørnevej
95. Udbygning af byen op mod Østre Ringvej
96. Gymnasiekvarteret
97. Sct. Jørgens Park

Kirkegårde

98. Gamle Kirkegård
99. Østre Kirkegård

Offentlig forvaltning

100. Domhuset, Hjultorv

Oversigtskort med de udpegede kulturmiljøer kan ses på side 98-100. Detaljerede kortudsnit af de enkelte kulturmiljøer kan hentes på www.naestved.dk via funktionen "informationer på kort".

Forhistorisk tid

Rundt om i landskabet findes kulturspor, som vidner om samspillet mellem mennesket og naturen i oldtid og middelalder. Kultursporene er sjældent store afsluttede helheder, men står tilbage med stor symbol- og fortælle-værdi. Fortidsminder er dels synlige fortidsminder dels ikke-synlige fortidsminder. Begge rummer potentielt vigtige arkæologiske fundområder.

Til de synlige fortidsminder hører blandt andet gravhøje, stendysser, jættestuer, runesten, køkkenmøddinger og bopladser. Størstedelen af de synlige fortidsminder er fredet gennem fortidsmindefredningen fra 1937.

Af synlige og usynlige fortidsminder, der på elegant vis vidner om samspillet mellem menneskets udnyttelse af naturressourcerne og den historiske udvikling gennem oldtiden, er udpeget fire områder i Næstved Kommune. De er udpeget, fordi de som velbevarede kulturmiljøer rummer en særlig fortælle- og oplevelsesmæssig værdi om oldtidens bosættelser, gravskikke, agerdykningsmetoder samt lokal og oversøisk handel.

Fortidsminderne er truet af jord- og anlægsarbejder, såsom skovrejsning og -fældning, byggeri, gravning, dybdepløjning, terrænændring og dræning.

Synlige fortidsminder

1. Næsbyholm Storskov

Fra agersystemer og gravplads til skov

Næsbyholm Storskov på østsiden af Tystrup-Bavelse Sø rummer ca. 280 størstensgrave og gravhøje, hvoraf mange er fredede og velbevarede. Højene fortsætter ud i det åbne land, men er ikke så velbevarede her. Størstedelen af højene er opført i bronzealderen og udgør sammen en sjældent bevaret enhed. Skoven rummer desuden spor af agersystemer. Pollenanalyser, udtaget i et af skovens mosehuller, viser løvhøstning og senere græsning i yngre stenalder, dyrkning af marker i yngre bronzealder og før-romersk jernalder og græsning i romersk jernalder. Marksyste­merne viser, at gravhøjene oprindeligt lå i et åbent landskab, som nu er kamufleret og til dels beskyttet af skoven. Den store koncentration af megalitter og

gravhøje viser sammen med agersystemerne, at området har haft en særlig betydning gennem en meget lang periode af oldtiden.

Der til kommer, at man i Næsbyholm Storskov kan finde ganske mange sten med skåltegn; små cirkulære, indhuggede fordybninger, der tolkes som hellige symboler.

Ikke kun oldtidens mennesker har sat sig spor i Næsbyholm Storskov. Igennem skovens kuperede terræn slynger sig et markant stendige, der danner grænsen mellem Næsby og Bavelse sogne.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret. Næsbyholm Storskov er udpeget til kulturarvsareal (sb. nr. 050706-108).

Sårbarhed: Kulturmiljøet er sårbart over for enhver form for jord- og anlægsarbejder, såsom skovrejsning og -fældning, byggeri, gravning, dybdepløjning, terrænændring og dræning.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang.

Næsbyholm Storskov

Ikke-synlige fortidsminder

2. Vester Egesborg

Handelsplads fra germansk jernalder og vikingetid

Vester Egesborg var i germansk jernalder og vikingetid (perioden 60-1000 e.Kr.) en større anløbs- og ladeplads ved Dybsø Fjord med grube-huse, langhuse, håndværksaktiviteter, ovnanlæg og smedegruber. Anløbspladsen dækker et ca. 4 ha stort areal på skråningen ned til Dybsø Fjord. Det arkæologiske materiale fra anløbspladsen afspejler varierende aktiviteter i et omfang, der ikke ses på de normale bopladser fra samme tid. Anløbspladsen er blandt andet karakteriseret ved et stort antal værkstedsbygninger med spor efter forskellige produktioner. Til gengæld findes ingen eller kun få større huse, og i det hele taget bærer pladsen præg af kun at have været bosat i få måneder af året. Der optræder endvidere flere importerede genstande, der viser kontakt til fjerne egne, samt spredte tegn på udveksling og handel i form af mønter og lignende. Vester Egesborg skal forstås i sammenhæng med et større net af egentlige handelspladser og byliggende lokaliteter som blandt andet Ribe, Hedeby og den mere ukendte plads Næs nordvest for Vordingborg. Til dette skal endvidere føjes en lang række samtidige lokaliteter ikke bare i det øvrige Norden, men også i hele det nordeuropæiske område.

Der er ved selve landsbyen Vester Egesborg fundet righoldige mængder af genstande, bopladsspor og grave fra før-romersk jernalder (perioden 500 f.kr. - 0). Der gøres til stadighed nye fund på markerne omkring landsbyen.

Kommentar: Vester Egesborg er udpeget til kulturarvsareal (sb. nr. 050412-41).

Sårbarhed: Anløbs- og ladepladsen samt bopladserne er sårbar over for enhver form for jord- og anlægsarbejder, såsom byggeri, gravning, dybde-pløjning, terrænændring og dræning.

Adgangsforhold: Selve den vikingetidige handelsplads ligger på privat ejet jord. Landsbyen kan ses fra offentlig vej.

3. Holmegaards Mose og Porsmose Højmose, spor af oldtidsmenneskets bosættelser og råstofudvinding

Holmegaards Mose er en såkaldt højmose, hvor hele mosen efter tusinder af års vækst af sphagnum (tørv) er hævet op i forholdet til det øvrige landskab. Dette fænomen kan imidlertid være svært at iagttage, idet tidligere tiders tørvegravning har ødelagt størstedelen af mosens oprindelige højmosestruktur, men heldigvis har mosen genetableret sig nogle steder. I den vestlige del af mosen var tørvegravningen mindre intens, så derfor finder man den mest oprindelige højmose i dette område.

Porsmosen er et ca. 3 km² stort moseområde afgrænset mod vest af Holmegaards Højmose og mod øst af Gødstrup Eng sø. Porsmosen er blandt andet findested for skeletter, heriblandt den såkaldte 'Porsmosemand' med brystben og kranium gennemskudt af benpil fra yngre stenalder.

Holmegaard Mose og Porsmose er rige på bopladser fra ældre stenalder, især fra Maglemosekulturen samt Kongemose- og Ertebøllekultur (9000 - 3900 f. Kr.). Enkelte bopladser kan dateres til den ældste del af stenalderen, nemlig Ahrens-burgkulturen (ca. 9000-10.500 f. Kr.). Især i perioden 9.000 - 6.400 f. Kr. blev de sydsjællandske søbassiner beboet i sommerhalvåret, mens vinterbopladserne tilsyneladende mangler i moserne. Moserne rummer et stort potentiale til studier af udviklingen, variationen og omfanget af jægerstenalderens bosættelsesmønstre.

Tørv fra moser har været anvendt som brændsel i træfattige egne under alle omstændigheder siden ældre jernalder. Under første og anden verdenskrig blev der gjort et stort indhug i den danske tørvemuld. Hvor man gravede tørv, ses nu de vandfyldte huller mere eller mindre tilgroede. I Holmegaards Mose, hvor tørveindvindingen har været særlig intensiv, ser man sporene som store grave, der ikke gror til foreløbig, da der er skåret helt til bunds. Før 1825 var tørvegravningen i Holmegaards Mose ikke systematisk, men med anlæggelsen af Holmegaards Glasværk kom der for alvor gang og system i tørvegravningen, idet glasværket netop baserede sit behov for brændsel på tørv. Der blev brugt tørv i så store mængder, at kun 5-6 % af mosens overflade i dag er uberørt højmose. Brugen af tørv til glasværket standsede i 1924. Det blev for dyrt at udvinde tørv og man gik over til kul og træ, senere olie og nu naturgas. Under krigen var det imidlertid nødvendigt at bruge tørv til glasproduktionen igen.

Kommentar: Holmegaard og omliggende moser er udpeget til kulturarvsareal (sb. nr. 050402-37). En del af mosen er fredet. De fleste tidligere skovområder ved mosen er omdannet til agerområder.

Sårbarhed: Kulturmiljøet er sårbar over for enhver form for anlægsarbejder, såsom byggeri, gravning, dybdepløjning, terrænændring og dræning samt tilgroning.

Adgangsforhold: Moseområderne er alle i privat eje af Holmegaard Gods, Gisselfeld Kloster, Broksø Gods og af en række store og små lods ejere. Adgang til områderne foregår i henhold til reglerne som gælder for færdsel i privatejede skove og færdsel på uopdyrkede arealer i henhold til naturbeskyttelsesloven.

4. Borup Ris

Agersystemer og ødelandsby fra vikingetid og middelalder

Nordvest for landsbyen Rejnstrup ligger skovområdet Borup Ris med tilstødende græsnings- og overdrevsområde med spredt bevoksning - kaldet Rejnstrup Overdrev. Her lå den forsvundne jernalder- og middelalderlandsby Borup Ris med tilhørende agersystemer. Borup Ris har været beboet og dyrket i to perioder; nemlig i jernalderen, ca. 500 f. Kr. og frem til år 100 e. Kr. og igen i vikingetid og tidlig middelalder, ca. 700 til ca. 1200. Området mellem Hulebækken og Pilebækken var i 1950'erne og 1960'erne genstand for arkæologiske undersøgelser og er ét af de få steder i landet, hvor der er foretaget systematiske opmålinger af store arealer med agersystemer og landsbytofter. På landsbytofterne kan man følge udviklingen i bondehusets byggeskik og konstruktion, mens der på agrene kan følges sikre tegn på omlægning og justering af skifter og agre gennem landsbyens 300-400-årige levetid. Ved bækkene er tomterne af to små vandmøller blevet undersøgt. Hele området dækker et areal på omkring 200 hektar beliggende nord og syd for landevejen mellem Rejnstrup og Fuglebjerg, men indtil videre er kun ca. 65 hektar blevet undersøgt og kortlagt.

Efter landsbyens nedlæggelse omkring år 1200 dyrkedes arealet nærmest søen og op forbi Tovebjerg (nu Bobjerg) indtil omkring 1400 fra nabolandsbyerne Gunderslevlille og Rejnstrup. Agrene fra denne sidste dyrkningsperiode ses tydeligt i skoven som et regelmæssigt bølget terræn af agerrygge og render. Efter 1400 overgik området til overdrev, det vil sige græsningsarealer, for hovedgården Kastrup i Fuglebjerg sogn. Senere fik det lov til at springe i skov, og agrene er derved blev bevaret for eftertiden.

Stendysser samt fund af flinteaffald og -redskaber i omegnen vidner om bosættelser i området allerede i stenalderen.

Kommentar: Området er nu en del af herregården Gunderslevholms dyrehave og græsses af hjortevildt. Lokaliteten ligger i fredet område og er desuden udlagt til kulturarvsareal (sb. nr. 040505-23).

Sårbarhed: Kulturmiljøet er sårbart over for enhver form for anlægsarbejder, såsom byggeri, gravning, dybdepløjning, terrænændring og dræning.

Adgangsforhold: Der er ikke offentlig adgang til Borup Ris på grund af hjortevildtet, men dele af lokaliteten kan besigtiges fra landevejen.

Vester Egesborg handelsplads

Historisk tid

Temaerne for historisk tid omfatter tiden fra middelalderen, ca. år 1000, og frem til omkring 1900

Landsbyer

- samlede ejerlav, del af landsby, landsbybebyggelse

Et vigtigt element i kulturlandskabet og for-tællingen om landskabets forandring og skiftende generationers livsforhold er landsbyerne.

Frem til landboreformerne i slutningen af 1700-tallet var landskabet i hovedsagen præget af, at gårde og huse lå tæt samlet i landsbyer. Ved den endelige placering af landsbyerne en-gang i 1000-1200-tallet fik landsbyerne forskellig struktur, hvilket især var afhængig af det land-skab, landsbyen lå i, og den måde hvorpå man udnyttede naturressourcerne. Omkring landsbyerne lå stort set ubebygget land med markerne nærmest landsbyen og overdrev og skove mellem byerne.

Ophævelsen af landsbyernes jordfællesskab i slutningen af 1700-tallet til fordel for den individuelle driftsform havde til formål at opnå en mere effektiv udnyttelse af jorden. Udskiftningen indgik som et centralt led i landboreformerne, der kom til at betyde en gennemgribende forandring af det gamle samfund og landskabet. Omkring 1810 var langt størstedelen af bondejorden udskiftet. Hvor landsbyerne var små, eller hvor man ikke ønskede at udflytte gårdene, var stjerneudskiftning almindelig, men de driftsmæssigt bedste resul-tater blev opnået ved en høj grad af udflytning af ejendommene fra landsbyen til rektangulære lodder ved en blokudskiftning. Landsbyernes udseende i dag er i høj grad et resultat af udskift-ningsreformerne, men også igennem de seneste 100 år har landsbyerne ændret sig som følge af samfundets udvikling.

Der er ingen markante og velbevarede bygninger eller kulturmiljøer, der vidner om andelsbevægelsens fremvækst og betydning i landsbyerne i anden halvdel af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. Rundt om i landsbyerne finder man imidlertid enkelte bevarede bygninger som mejerier, forsamlingshuse, frysehuse, sprøjtehuse og lignende, der fortæller om landsbyfællesskabet i nyere tid.

Den lange række af udpegede landsbyer er eksempler på, hvor forskellige vores landsbyer egentlig er. Landsbyernes beliggenhed i landskabet varierer og dermed også mulighederne for udnyttelse af naturressourcerne. Desuden har tidligere tiders ejendomsforhold været vekslede. Dette har sat sit tydelige præg på nogle landsbyer.

For udpegningen af landsbyerne gælder, at udpegningen kan omfatte det samlede ejerlav, det vil sige landsbyens bygninger, veje, stier, forte og landsbyens jorde med eventuelle skeldiger. Udpegningen kan også snævert gå på landsbybebyggelsens alene. Endelig kan der være tale om at udpege en del eller dele af en landsby, typisk en ældre del med en velbevaret bygningsmasse. Landsbyerne er i høj grad samlede kulturmiljøer. Landsbyernes overordnede strukturer og særheder bør ikke udviskes eller sløres i forbindelse med for eksempel nybyggeri. Desuden bør ombygninger og restaureringer ske i respekt for egnskarakteristisk byggeskik.

5. Dele af Appenæs Bygade og fiskermiljøet ved åen

Landsby, villa forstad og fjordfiskeri

Landsbyen Appenæs er efterhånden blevet opløst af Næstved og fungerer nu som forstad til købstaden. Den oprindelige landsbygade er imidlertid stadig meget velbevaret. Længehuse, der ligger i gadeflugten, skaber et tæt forløb om den slyngede gade. Flere af gårdene og husene er velholdte bindingsværksbygninger med stråtag. Bag gadehusene på sydsiden af Appenæs Bygade ligger et mindre antal gårde. Igennem portene kigger man ind på gårdspladserne.

En række små veje fører fra bygaden ned til åen. Her ligger små, velbevarede fiskermiljøer med skure og stejlepladser.

Kommentar: Landsbymiljøet er delvist bevaret.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser for eksempel i forbindelse med nybyggeri.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Appenæs Bygade

Fiskermiljø i Appenæs

6. Aversi

Landsby på kanten af en drumlinbakke

Landsbyen Aversi ligger på østsiden af en såkaldt "drumlinbakke". Drumlinbakker er morænebakker dannet under en glidende (tempereret) gletscher og har form som ryggen på en hval: Den er langstrakt i isbevægelsens retning, og højeste punkt ligger i den ende af bakken, som peger modsat isbevægelsen. Bakkens højeste punkt er gravhøjen Assenhøj, der ligger 46 m over havets overflade. Landsbykirken, præstegården og gravhøjen markerer landsbyens afgrænsning mod vest. Sammenhængen mellem disse tre elementer sløres dog af tæt skelbeplantning. Landsbyens øvrige gårde og huse fordeler sig langs den markant faldende, let slyngede bygade. Udskiptningen i 1793 blev gennemført som en blanding af stjerne- og blokudskiftning. Gårdene lå oprindeligt på række på begge sider af landsbygaden. Som følge af blokudskiftningen ligger flere af gårdene endnu i landsbyen og strukturen er derfor i hovedtræk uforandret. Den rigelige beplantning i Aversi hindrer den flotte udsigt over det lavere liggende landskab, men landsbyens profil tegner sig skarpt mod det omliggende land. Den østre ende af landsbyen har et grønt og åbent præg, hvilket skyldes større afstand mellem gårdene og disses tilbagetrukne placering. I landsbyens vestlige ende ligger enkelte huse helt ud til gaden.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbare over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Landsbyens bygninger er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Drumlin, (eng., afledt af drum "lang bjergryg", opr. fra irsk druim "højdedrag"), drumlinbakke, morænebakke dannet under en glidende (tempereret) gletscher. Den opstår oftes af en kerne af ældre moræne- eller smelt-evandsaflejringer beklædt med yngre moræneaflejringer. Disse er afsat af den gletscher, der ved erosion og aflejring også formede bakken. Bakken har form som ryggen på en hval. Den er langstrakt i isbevægelsens retning, og højeste punkt ligger i den ende af bakken, som peger modsat isbevægelsen. De største bakker er 50 m. høje, et par kilometer brede og kan følges flere kilometer gennem landskabet. Drumlins optræder oftes i grupper eller sværme, der tæller fra en snes bakker til flere tusinde. De klassiske drumlinområder findes i Sydtyskland, Irland, og i Wisconsin, USA. I Danmark findes de fx. på Lolland, Djursland, Nordfyn og det centrale Sjælland.

Den Store danske Encyklopædi bd. 5.

Definition på Drumlinbakke

7. Dysted

Landsby med bypræg

Midt i Toksværd sogn vest for hovedgården Sparresholms bebyggelse ligger Dysted, der er den næststørste landsby i Toksværd sogn. Dysted er en langstrakt forteby, der i 1600-årene bestod af 13 gårde og to huse med jord, samt seks huse uden jord. Senere udflyttedes enkelte af gårdene, men landsbystrukturen og seks gårde kan dog fortsat genfindes, selvom fortjenen er blevet erstattet af et vejforløb.

I løbet af 1900-årene voksede der en lille, landlig by med skole (opført 1900) med eget skole-distrikt, to smedjer, købmænd og brugsforening frem mellem landsbyens gårde. Byens smedjer, købmænd og brugsforeningen er alle lukket. Skolen benyttes i dag til beboelse og var i 1970'erne beboet af musikeren Finn Alfred Larsen, der startede "De Dysted Spillefolk" i den gamle skolebygning. I dag fungerer den tidligere skolebygning som kursuscenter.

I den sydøstlige del er der en husmandskoloni fra omkring år 1800, og rundt om i ejerlavet er der enkelte spredte bebyggelser.

Kommentar: Kulturmiljøet er delvist bevaret. Byens forretninger er – som i de fleste små byer og landsbyer – alle lukket.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Landsbyens bygninger er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

8. Everdrup

Fra landsby til by

Landsbyen Everdrup ligger på et skrånende plateau og er mod nord, øst og vest omgivet af store skovområder, der yderligere nuancerer udsigten over det faldende landskab. Den gamle landsbykerne er domineret af kirken, præstegården og gadekæret. Mod nord har byen fået en nyere bydel med parcelhuse.

I landsbyens gamle kerne er de gamle gårde forsvundet på nær præstegården. Her finder man i stedet forsamlingshus (opført 1893), missionshus (opført 1892) og alderdomshjem (opført som fattiggård 1880, ombygget 1930). Desuden rummer landsbyen et vandværk (opført 1938) og kølehus (1944). Tidligere lå der også smedje, bageri, telefoncentral, skoler og læge- og jordmoderhus i byen. I perioden fra første verdenskrig til ca. 1950 lå her en tobaksfabrik, hvis bygninger endnu eksisterer. På Everdrupvej 13 ligger den tidligere forskole (opført i 1928) i et enkelt, funktionelt udtryk. Den var i brug indtil 1975 og fungerer i dag som privatbolig.

Kommentar: Bymiljøet er meget velbevaret, og landsbykernen er præget af ældre bebyggelse, der passer godt til landsbykarakteren.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Landsbyens bygninger er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Everdrup forsamlingshus

9. Fensmark

By med kunstnermiljø

Fensmarks historie og udvikling i nyere tid knytter sig i høj grad sammen med Holmegaards Glasværks fremkomst og vækst. Af særligt kulturmiljø i Fensmark må fremhæves landsbyens nordlige del, hvor kirken ligger omgivet af ældre ejendomme, der giver nærmiljøet en særlig atmosfære og kvalitet. Omkring kirken og præstegården (opført 1873), hvor digteren Christian Winther blev født i 1796, opstod fra 1930'erne et unikt kunstnermiljø. Området omkring kirken adskiller sig væsentligt fra den øvrige landsby ved bebyggelsens struktur, alder og karakter. Kirkeområdet virker med sin beliggenhed noget afskåret fra den øvrige by.

Kirken er opført i romansk tid, muligvis slutningen af 1100-årene, af kamp- og kridtsten, men fremstår i dag noget ombygget i forhold til sin middelalderlige skikkelse. Fra kirkegården er der et vidt udsigt over Holmegaards Mose.

I 1929 blev billedhugger og keramikker Arne Bang (1901-1983) tilknyttet Holmegaards Glasværk. Han bosatte sig på Christian Winthersvej hvor han ligeledes byggede sit atelier og værksted. Stentøjsproduktionen på Holmegaard og i hans eget værksted i Fensmark omfattede bl.a. dyreskulpturer samt et stort udvalg af brugsting i en stram, art déco-præget stil. Han havde også en mindre produktion af glas. Arne Bangs værker er at finde flere steder i Holmegaard og Næstved. Han har desuden udført alteret til Fensmark Kirke i 1958 samt figuren "En falden" opstillet på kirkegården. Endvidere har han skabt "Høstkvinden", der er placeret nord for Fensmark Kirkegård ud mod mosen.

Andre af Bang-familien valgte også at bosætte sig på Christians Winthersvej. I dag bor også kunsthåndværkeren Inger Mehlum på stedet.

Præstegården i Fensmark

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret, men husene på Christian Winthersvej er i dag kun delvis beboet af kunstnere. Præstegårdens stuehus (opført 1837) og de tre sammenbyggede længer (opført ca. 1775) er fredet efter bygningsfredningsloven.

Sårbarhed: Kulturmiljøet er sårbart over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

10. Fodby

Stjerneudskiftet kirkelandsby

Landsbyen Fodby har mange kvaliteter: Kirkens fremtrædende placering, landsbyens struktur med mange gårdsanlæg i ring omkring det tidligere fællesareal og små huse i gadelinjen, der skaber intime gaderum. Bygningsmassen er generelt godt vedligeholdt og der er mange velbevarede gårde. Fodby er et godt og meget velbevaret eksempel på stjerneudstyknings fra udskiftningstiden. Nord for landsbyen ligger den velbevarede stationsbygning, Stationsallé 3, der i dag er indrettet til privat bolig.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret og endnu ses stjerneudskiftningen tydeligt i landskabet og på kort.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbart over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Den åbne del af landskabet er sårbart over for væsentlige ændringer af landskabets struktur.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Fodby

11. Gødstrup

Lille landsby med samlet gårdbebyggelse

På kanten af Porsmosen i den nordligste del af Toksværd sogn, nord for Næstved-Rønnede-landevejen ligger den lille landsby Gødstrup. Gødstrup er et godt eksempel på en landsby før udflytningen med hovedsageligt ældre, velbevarede tre- og firlængede gårde samt huse, der ligger tæt sammen rundt om byens forte og gadekær. Der er ingen moderne parcelhuse i landsbyen, hvilket bidrager positivt til det velbevarede landsbymiljø.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser for eksempel i forbindelse med nybyggeri.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

12. Hammer

Herreds- og sognelandsby

Landsbyen Hammer ligger på randen af et moræneplateau, og terrænet falder især kraftigt mod vest ned mod Dybsø Fjord. Kirken ligger højt og kan ses viden om. Hammer formodes at være blandt områdets ældste bosættninger og har givet navn til herredet. Kirken er således også blandt de ældste i kommunen, hvilket blandt andet bekræftes af fund af tre kridtkvadere dekoreret i vikingetidens Ringerikestil. Desuden rummer kirken bygningsdetaljer som minder om de engelske kirker fra tiden 1050-1100. Kirken udgør sammen med den gamle præstegård, der er opført i bindingsværk, et imponerende anlæg sammen med gadekær og bystævne. Omkring dette kompleks er endnu bevaret en del mindre bindingsværkshuse samt den gamle rytterskole fra 1724, der dog er noget ombygget. I landsbyen finder man blandt andet en gammel husflidsskole, missionshus, forsamlingshus (opført 1894), det Arboeske Hospital (oprettet 1844 af Anne Cathrine Collet fra Lundbygård for fattige og svage fra Lundbygårds gods) og landsbyskole med tre tidligere lærerboliger.

Kommentar: Landsbymiljøet er velbevaret. Hammer er endvidere udpeget til kulturarvsareal (sb. nr. 050401-39). Den trefløjede præstegård (opført ca. 1750) er fredet efter bygningsfredningsloven.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser for eksempel i forbindelse med nybyggeri.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

13. Krummerup

Lille kirkelandsby med få gårde

Krummerup er en lille kirkelandsby med få tilbageværende gårde i landsbyen. Én gård er meget gammel og afspejler oprindelige bygningstræk. I landsbyen findes en nedlagt skole (opført 1804), missionshus og mejeri. I Krummerup har også ligget en vindmølle. Den ældste vindmølle på stedet var en stubmølle, der nævnes første gang i 1726. I slutningen af 1800-årene var møllen meget forfalden og væltede under en storm i 1903 eller 1904. I 1905 fik møllen ny ejer, og der opførtes en hollandsk vindmølle på stedet. Hvornår møllen blev nedlagt og forsvandt vides ikke.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Landsbyens gårde og huse er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser for eksempel i forbindelse med nybyggeri.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Hammer Kirke

14. Kvislemark

Lille kirkelandsby med mange oprindelige landsbytræk

Kvislemark er en lille kirkelandsby med mange oprindelige elementer fra landsbytiden før 1900 bevaret omkring kirken og gadekæret: Oprindelig klokkerbolig, enestående forsamlingshus i bindingsværk (opført 1891) og tidligere købmandsbutik opført i bindingsværk med murede tavler. Ligeledes er flere af gårdene og husene i landsbyen opført i bindingsværk.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Landsbyens gårde og huse er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser for eksempel i forbindelse med nybyggeri.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

15. Ladby

Landsby med velbevaret ringfortestruktur

Ladby adskiller sig fra de øvrige landsbyer i kommunen ved at den oprindelige regulære ringfortestruktur er velbevaret. Den klare cirkelform, som landsbyens bebyggelse dannede omkring det tidligere fællesareal i midten af byen, ses stadig tydeligt i vejføring og landsbystrukturen.

Ladby rummer syv gårde samt en blandet husbebyggelse. Mod øst ligger den fredede ruin af byens middelalderlige kirke, der blev nedlagt 1560, hvorefter sognet blev lagt under Herlufsholm. I den nordvestlige del af landsbyen ligger en gammel skolebygning.

Ladby

Kommentar: Ladby er udpeget til kulturarvsareal (sb. nr. 040507-57).

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Byens velbevarede (ubebyggede) forteareal - og dermed én af kulturmiljøets helt særlige kvaliteter - er sårbart over for nybyggeri.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

16. Lille Næstved

Fragment af oprindelig landsby i byen

På hver side af Susåen lå i jernalder og ældre middelalder de to landsbyer Store Næstved og Lille Næstved. Af Store Næstved, der lå på den østlige bred opstod købstaden Næstved, mens Lille Næstved vedblev at være en landsby. Lille Næstved hørte det meste af middelalderen under Skov Kloster - efter reformationen hørte det under Herlufsholm sogn. Af Lille Næstved er der ved vestsiden af Susåen bevaret en mindre klynge af ældre landsbygårde og -huse, der vidner om landsbyens eksistens. Bygningerne består af lave bindingsværkshuse med stråtag og er i flere tilfælde meget velbevarede. Ejendommene giver området ved Susåvej et intimt landsbypræg.

Kommentar: Idet kun en meget lille del af Lille Næstveds ældre bebyggelse stadig eksisterer, vurderes kulturmiljøet kun som delvist bevaret.

Sårbarhed: Bygningerne og det intime landsbymiljø er sårbare over for, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Næsby Kirke og præstegård

17. Næsby

Landsby langs kanten af en tunneldal

Landsbyen Næsby udgør et særligt landsbymiljø i sammenhæng med den nærliggende herregård Næsbyholm. Den u-formede landsby ligger i det åbne, kuperede terræn ud til Susådalen i en lille, men markant slugt mellem to højdedrag. På det flade terræn mod vest forbinder en allé landsbyen med hovedgården, Næsbyholm, der ligger et par kilometer borte i skovbrynet ved Næsbyholm Storskov. En række fritliggende ældre huse leder langs begge tilkørselsveje ind til byen, hvor kirke, præstegård, gadekær og beplantning udgør en elegant helhed. Landsbyens gårde blev alle flyttet ud i forbindelse med udskiftningen, og bebyggelsen består derfor hovedsageligt af småhuse. Det er sjældent, at omvæltningerne har været så omfattende som i Næsby, der inden for ganske få år fuldstændig ændrede karakter. Blandt byens huse ligger den Rønnekamp'ske Stiftelse, der blev oprettet som bolig for trængende mænd og kvinder med tilknytning til Næsbyholm og Bavelse godser. Stiftelsen er i dag privatbolig. Den tidligere skole og brugs er også indrettet til beboelse i dag. Præstegården har haft tilknyttet landbrug helt op i nyere tid.

Kommentar: Næsby er udpeget til kulturarvsareal (sb. nr. 050706-112). Kulturarvsarealet dækker ikke alene Næsby med sin usædvanligt store kirke og tidligere herregård, der i 1500-årene udflyttedes til den nuværende placering, det rummer også en række karakteristiske overpløjede og bevarede høje langs Susåen. Den nordlige del af Næsby samt Susådalen er beskyttet af naturfredning.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Alle husene er udpeget som bevaringsværdige og som bevaringsværdige i sammenhæng. Bygningerne er sårbare over for funktionstøm-

ning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. De lange alléer er betydningsbærende element i landskabet og bør derfor bevares. Der er mange flotte udsigtslinier over Susådalen, og den åbne del af landskabet er sårbart over for væsentlige ændringer af landskabets struktur.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

18. Næstelsø

Landsby på kanten af åsen

Den noget langstrakte landsby Næstelsø hører til blandt området's ældste bebyggelser og ligger i det kuperede terræn lidt nord for Mogenstrup Ås. Mod vest afgrænses landsbyen af en gravhøj, mens den mod øst afgrænses af kirken og kirkegården. Kirkeområdet med den gamle præstegård, gadekær og store træer er særlig markant. Også gårdene omkring gadekæret i vest danner et typisk landsbymiljø. I byens østre udkant ligger de tidligere skoler: Degneskolen, Holmevej 19a, der er en grundmuret, stråttækt bygning opført som skole i 1854. Den fungerede som sådan indtil 1926, hvorefter den blev afløst af Næstelsø gamle skole, Holmevej 33.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser for eksempel i forbindelse med nybyggeri. Kulturmiljøet er især sårbart over for drastiske ændringer af miljøet omkring kirken. Det gamle skolemiljø er sårbart over for markante ændringer i bygningsmassen.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

19. Rettestrup

Landsby med møllemiljø

Landsbyen Rettestrup ligger langs et højdedrag med forskellige bebyggelsestyper langs en slynget, let hævet vej indrammet af en karakteristisk allé. Omtrent midt i landsbyen ses den bevarede vindmølle fra 1856. Møllen havde en overgang tilknyttet et bageri.

I den nordligste del af landsbyen ved mølledæmningen ligger Rettestrup Møllegaard, hvor vandmøllen lå. Rettestrup vandmølle nævnes første gang i 1403 i forbindelse med indstiftelsen af Gavnø kloster. Møllen udnyttede vandkraften i Rettestrup Å, der var dæmmed op til en stor sø. Det er det grønne engdrag, hvor Fladsåen nu løber i bunden. Vandmøllen var i perioder yderst velfungerende og blev i 1845 suppleret af en vindmølle på bakken bag gården. Denne er ikke bevaret. Vandmøllen fungerede helt frem til 1917, hvor den blev revet ned. Den nuværende gård er fra omkring år 1900.

Kommentar: Kulturmiljøet er delvist bevaret, idet møllemiljøet omkring Møllegaarden er stærkt reduceret. Møllesøen fornemmes i landskabet, men henligger i dag som engareal.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur samt placeringen i landsbyen. De lange alléer er et betydningsbærende element i landskabet og bør derfor bevares.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Rettestrup Mølle

20. Rislev

Landsbyen der flyttede fra sin kirke

Rislev består af en stor klynge gårde, der fordeler sig regelmæssigt omkring vejen igennem landsbyen. Gårdene udgør endnu den altovervejende del af bebyggelsen. I midten af byen ligger gårdene og husene forholdsvis tæt og skaber lukkede rum omkring landsbygaden. Gadekæret ligger ved det centrale kryds, hvor de tre landeveje mødes. Et antal mindre bygninger og beplantning afgrænser rummet omkring gadekæret. Sammen danner græsarealet, træbeplantningen omkring gadekæret og det lille sprøjtehus af kvadersten en yderst attraktiv og velbevaret helhed. Tidligere rummede landsbyen endvidere skole (opført 1860, udvidet 1930), sognebibliotek (oprettet 1870), andelsmejeri, frysehus (opført 1951) samt en fiskemøllefabrik (opført 1935), telefoncentral og jernbaneholdeplads (1924-1962). Stationsbygningen, der ligger ca. 1 km syd for Rislev, er endnu bevaret, men ombygget til privat bolig.

Rislev Kirke, der ligger øst for landsbyen, ligger i dag alene på en markant højning. Vest for kirken lå tidligere et fattighus. I middelalderen kan der have ligget en middelalderlig gård i nær tilknytning til kirken. Rislevs historie kan imidlertid føres længere tilbage end middelalderen. I den nordlige del af kirkebakken er ved grusgravning fundet brandgrave fra yngre bronzealder samt jordfæstegrave fra romersk jernalder (0-400 e.Kr.).

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret. Området omkring kirken er udpeget til kulturarvsareal (sb. nr. 050708-30).

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Kirkens markante placering i landskabet er sårbar over for drastiske ændringer af omgivelserne f.eks. ved nybyggeri.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang til kirken. Det øvrige kulturmiljø kan ses fra offentlig vej.

21. Sandby og Sandbygård

Herregård og landsby

Sandby ligger på det skrånende, nordvendte terræn oven for Susådal. Den gamle landevej, Sandbyvej, fra Ringsted til Glumsø danner i dag skellet mellem den ældre landsby og den nyere bydel i øst, der blandt andet rummer et parcelhuskvarter. Bygaden, Ølsevej, løber øst-vestligt på langs ad skråningen og har i den østlige bydel karakter af en lille bygade med missionshus (opført 1896), tidligere skole (opført 1896, udvidet 1934) og brugsforening. I den vestlige del af Ølsevej dominerer landsbypræget med kirke, præstegård og almindelig landbebyggelse omgivet af gamle haver. Der ligger kun en enkelt gård i landsbyen i dag. De øvrige er udflyttet. Fra kirkeområdet er et tydeligt terrænfald mod ådalen og en storslået udsigt over denne. Landsbyens historie kan dokumenteres tilbage til vikingetid eller ældre middelalder i form af bopladsspor og fund af østersøkeramik og ikke mindst tre runesten fundet i og ved kirken. Formodentlig har Sandby bebyggelseskontinuitet fra vikingetid til nutid med stormandsgård og tilhørende kirke.

Syd for byen, oppe på det flade moræneplateau, ligger hovedgården Sandbygård med store sammenhængende marker. Sandbygård er nævnt i de skriftlige kilder første gang omkring 1305, men kan være ældre. Den nuværende hovedbygning er opført i 1904 af arkitekt

Sandby Kirke

Martin Borch i grundmur i to stokværk med gavlparti mod gården. Bygningen erstattede en bindingsværksbygning fra 1700-årene. Avlsbygningerne er opført omkring 1900.

Kommentar: Sandby er udpeget til kulturarvsareal (sb. nr. 050709-19).

Sårbarhed: Bygningerne og landsbymiljøet er sårbart over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Kirke, præstegård og hovedgård udgør en fin helhed, der er sårbar over for nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Sandbygård er privat ejet. Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

22. Skafterup

Stjerneudskiftet fortelandsby

Skafterup er én af kommunens fortelandsbyer med tydeligt stjerneudskiftet ejerlav. I 1682 lå der 18 gårde i byen, men i dag er kun få gårde tilbage i byen, de øvrige er udflyttet. På den ret store forte ligger flere ældre, meget lange gadehuse, hvilket understreger det nære forhold byens landarbejdere har haft til det nærliggende godsområde under Holsteinborg og Fyrendal. I udkanten af landsbyen ligger en købmandsgård fra andelstiden. Indtil 1989 lå her også en vindmølle. Skolen (opført 1943) lidt nord for byen er et fint eksempel på en lille landsbyskole. Mellem Skafterup og Tornemark ligger forsamlingshuset, Enigheden (opført 1900), og den tidligere brugsforening.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Landsbyens gårde og huse er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Skafterup

23. Skelby

Landsby ved Susåen

Landsbyen Skelby ligger lavt, helt nede ved Susåens løb, over for herregården Gunderslevholm. Landsbyen ligger mellem to bakker med relativt stejle skrænter. Det er derfor tydeligt, at man bevæger sig ned til Skelby. Kirken ligger højt på et lille terrænfremspring i den nordlige del af byen omgivet af høje træer, mens præstegården ligger nede i dalens bund tæt ved åen. Fra syd ved Gunderslev Bro løber en allé over Susåen og ind mod Skelby.

I Skelby ligger en fattigstiftelse med friboliger, der i 1805 blev flyttet hertil fra området ved Gunderslev Kirke. Den velbevarede bindingsværksbygning eksisterer stadig, men anvendes i dag til privatbolig. Den gamle præstegård, opført i bindingsværk, blev nedrevet i 1926 og erstattet af den nuværende ejendom.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret. Den tidligere stiftelse og præstegården er udpeget med høj bevaringsværdi.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Beplantningen ved Susåen er markant og betydningsbærende for det nuværende landsbymiljø på dette sted og bør derfor bevares.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

24. Stubberup

Gårdklynge

Stubberup består af fire tætliggende og velbevarede gårde, der ligger omkring et sving på vejen gennem landsbyen. Sammen skaber de et karakterfuldt lukket gaderum. Ud mod vejen ligger de hvidkalkede staldlænger, som er velproportionerede egnstypiske bindingsværkslænger. Stubberup var allerede i 1688 en lille landsby, der rummede blot fire gårde. Gårdene ligger stadig i den lille landsby med den helt samme struktur som omkring 1800.

Stubberup

Kommentar: Kulturmiljøets struktur er velbevaret. Der er kommet ny bebyggelse i den nordlige del af ejerlavet, men ellers er der ikke sket så stor udvikling i området. Vejstrukturen er også næsten den samme.

Sårbarhed: Kulturmiljøet er sårbart over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Landsbyens særpræg er helt afhængigt af bebyggelsens placering og arkitektoniske fremtræden, hvorfor det er sårbart over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser for eksempel i forbindelse med nybyggeri.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

25. Tornemark

Stationsbypræg uden jernbane

Tornemark er en forholdsvis stor landsby med stationsbypræg. Dette skyldes dels byens beliggenhed ved landevejen, dels at den har fungeret som serviceby for den nærliggende herregård, Fyrendal. Tornemark har desuden et agrart præg, som er knyttet til den oprindelige landsby med dens gårde og huse. Landsbymiljøet er bedst bevaret i den østlige del af byen, mens den vestlige del med hovedgaden er præget af længehuse i stationsbypræget stil. Der kan både nævnes missionshus (opført 1906), smedje og smukke eksempler på gadehuse i bindingsværk. Byen har tidligere rummet flere bagerier samt et bryggeri.

Kommentar: Kulturmiljøets struktur er velbevaret.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Skelby præstegård

26. Tystrup

Kirkelandsby på kanten af Tystrup Sø

Tystrup er en lille kirkelandsby, hvis tidligere tilknytning til krongodset/ryttergodset under Antvorskov blandt andet kan ses af den bevarede rytterskole (opført 1721) over for kirkegården. Den anvendes nu som privatbolig. I 1682 lå der 12 gårde i landsbyen. I dag er der kun få gårde tilbage. Ved Tystrupvej ligger to gamle gårde i oprindelig byggeskik med karakteristisk terrænmæssig anlæggelse i et stejlt område. Stuehuset til den oprindelige præstegård er ligeledes bevaret i oprindelig byggestil. Tystrup-egnens byggeskik kan således stadig ses i landsbyen. På Frilandsmuseet ses det genopførte vævehus fra Tystrup. Huset er opført i spinkelt bindingsværk med overhvidtede vægge. Det er indrettet med bolig og vævestue som ved midten af 1800-årene. Væven fyldte næsten det hele

i den trange dagligstue, hvor familien også sov og spiste. Væveren levede beskeden og supplerede indtægten fra væveriet med et lille landbrug. Til huset hørte en fritliggende lade med lo, brændeskur og en lille stald.

Kommentar: Præstegårdens bindingsværkslænge i øst er fredet efter bygningsfredningsloven. Landsbyen ligger i naturfredet området og indgår desuden i et stort kulturarvsareal for den sydlige bred af Tystrup-Bavelse-søerne (sb. nr. 040513-36).

Sårbarhed: Kulturmiljøet er sårbart over for enhver form for anlægsarbejder, såsom byggeri, gravning, dybdepløjning, terræændring og dræning. Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. En vigtig del af dette kulturmiljø er sigtelinierne ud over landskabet og søerne. Det åbne landskab er derfor sårbart over for væsentlige ændringer.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

27. Tyvelse

Landsby med mange uforstyrrede træk

Tyvelse er en velbevaret kirkelandsby med mange oprindelige og uforstyrrede træk. Kirken ligger mod sædvane i den laveste del af byen ud mod åen og Almosen, der er udnævnt til kulturarvsareal (sb.nr. 050612-32). Den gamle landsbygade løber op ad den stejle skråning mod Tyvelse Sand og fremstår meget uberørt med store træer og buet vejforløb. Ved udskiftningen omkring år 1800 blev de fleste gårde liggende omkring den aflange nordøst-sydvestgående bygade med et stort kær ved fortjen i den søndre ende af landsbyen ved kirken. I ejerlavets sydvestlige del blev der udlagt en del husmandssteder. Ved Bygaden ligger foruden et tidligere mejeri, i dag Møllebækssalen, også en landsbyskole og en smedje, der alle har fået ny anvendelse. Landsbyen rummer desuden flere bevaringsværdige bygninger.

Kommentar: Landsbymiljøet er velbevaret. I de senere år er der i den sydøstlige del af landsbyen ud mod Tyvelsevej skudt et nyt boligområde op, som ikke harmonerer sammen med den øvrige bebyggelse i landsbyen.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Gårdene og husene er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Tystrup ved søen

28. Vejlø

Landsby med bystævneplads

Kirkelandsbyen Vejlø ligger på kanten af den inddæmmede Nylandsmose og rummer meget fine overgange til det åbne landskab. Hver overgang har en særlig karakter. Ejendommene i Vejlø omfatter en del gårde, skole (opført 1870), præstegård og missionshus. Dertil kommer de ofte gul-kalkede lænehuse opført i bindingsværk. Fælles for dem alle er en høj grad af velbevarethed. Flere bygninger ligger helt ude i vejskellet og indrammer gaderummene, der er en vigtig del af landsbyens sluttede karakter. Præstegården, kirken og den gamle kirkegård er bygningsmæssigt og landskabeligt store elementer, der sammen danner et karakterfuldt område midt i landsbyen, hvor vejen igennem byen svinger brat. I dette knæk ligger bystævnepladsen. Det er et grusbelagt areal med et stort træ i midten og en ring af marksten omkring træet.

Kommentar: Landsbymiljøet er særdeles velbevaret. Præstegården, der ligger bag ved kirken, udgør sammen med denne et værdifuldt arkitektonisk bygningskompleks. Til præstegården hører desuden en meget stor have med markant beplantning omkring.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Gårdene og husene er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Vejlø

29. Vinstrup

Landsby på kanten af Tystrup Sø

Landsbyen Vinstrup hører under Tystrup sogn og ligger øverst på bakkehældet ned mod Tystrup Sø med syv tilbageværende gårde, der ligger spredt i byen og med grønninger og gadehuse fra mange forskellige perioder på de udflyttede gårdes pladser. Hvor der i 1682 lå 18 gårde i landsbyen, er der kun få tilbage i dag. I udkanten af byen ligger et forsamlingshus (opført 1883), som også Indre Mission oprindeligt benyttede.

Kommentar: Området er naturfredet og indgår desuden i et stort kulturarvsareal for den sydlige bred af Tystrup-Bavelse-søerne (sb. nr. 040513-36).

Sårbarhed: Kulturmiljøet er sårbart over for enhver form for anlægsarbejder, såsom byggeri, gravning, dybdepløjning, terrænændring og dræning. Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Den åbne del af landskabet er sårbart over for væsentlige ændringer af landskabets struktur.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Vinstrup

30. Vrangstrup

Næstved Kommunes mindste landsbykirke

Vrangstrup er en lille kirkelandsby, der udmærker sig ved sin særlige topografiske beliggenhed, på kanten af en slugt ned mod Susåens ådal ved kommunegrænsen. Yderst mod åen ligger den meget lille og særprægede, middelalderlige kirke, mens gårdene ligger højere oppe af skråningen langs landsbygaden, der løber parallelt med dalen. Gårdene ligger hovedsageligt skjult bag store træer, og kirkens placering synes derfor isoleret på den lille bakke helt ude i engene.

Fra et punkt øst for landsbyen, i en lille lokal kløft, udløber en landskabelig markant allé, der krydser såvel Susåen som Ringsted Å. Ved overgangen over Susåen ses én af de karakteristiske jernbetonbroer med jernrækværk.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. En vigtig del af dette kulturmiljø er sigtelinierne ud over landskabet, der sammen med de lange alléer mod nord, er betydningsbærende og derfor bør bevares.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

31. Vridsløse

Landsby med tvillingegårde og kirkeruin

Landsbyen Vridsløse ligger højt på en bakketop med vid udsigt fra landsbyen mod syd og vest. Bebyggelsen består af gårde, der ligger i to grupper med lidt afstand imellem. I den vestlige del af Vridsløse ligger tre velholdte gårde omkring ruinerne af den middelalderlige kirke. Den ene af gårdene ligger mod nord højt hævet over vejen. Staldlængernes gavle vender ud mod vejen. De to andre gårde syd for vejen ligger som spejlede tvillingegårde omkring en markvej. Kirkeruinen er omgivet af træer, der skærmer mod det åbne landskab. Sognet kom i 1560 under Herlufsholm og kirken blev herefter nedlagt. Herluf Trolle fik ornament, klokke og andet til brug for klosterkirken. 1738 skal kirken have været helt nedbrudt. Endnu omkring 1850 anvendtes Vridsløse kirkegård dog til begravelse.

Kommentar: Kirkeruinen og de nærmeste omgivelser er fredet samt udpeget til kulturarvsareal (sb. nr. 040507-51 og -56).

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Gårdenes bygninger er sårbare over for funktionstømnings, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Kirkeruinen er sårbar over for enhver form for anlægsarbejder, såsom byggeri, gravning, dybdepløjning, terrænændring og dræning.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang til kirkeruinen. Det øvrige kulturmiljø kan ses fra offentlig vej.

Vrangstrup Kirke

Landsbykirker og kirker i det åbne land

Kirken er landsbyens vigtigste kulturhistoriske monument og ligger oftest som et markant kendingsmærke i landskabet. Langt størstedelen af landets kirker blev opført i den tidlige middelalder, inden år 1200. De tidligste stenkirker blev bygget i natursten, ofte kampesten. Senere blev de udvidet og moderniseret i forhold til nye tiders liturgiske krav og arkitektoniske stilarter. Kun et fåtal af de danske kirker blev opført i anden halvdel af middelalderen. Tilbygninger og nye kirker blev opført i teglsten, der blev anvendt fra midten af 1100-tallet.

For mange ser de middelalderlige kirker ens ud, men de udvalgte eksempler på landsbykirker

vidner om de forskelle og særheder, der kan være værd at lægge mærke til. Kirkerne ligger forskellige steder i Næstved Kommune og fortæller historien om kirken som vigtigt kendingsmærke såvel til lands som til vands samt om kirken, der med sin beliggenhed ved en hellig kilde var mål for pilgrimme igennem mange århundreder. Ting Jellinge er et eksempel på en lille landsbykirke opført i teglsten i den sene del af middelalderen.

Truslerne mod kirkernes status som markante kendingsmærker i landskabet kommer ofte fra etableringen af store tekniske anlæg som landbrugsbyggeri, vindmøller og sendemaster.

32. Karrebæk kirke og mølle

Kirke og mølle som søkendingsmærke

Karrebæk kirke og mølle ligger højt i landskabet på en bakketop, tidligere kaldet Humlebjerg, og danner en markant landskabsprofil. Bygningerne ligger ved den befærdede vej mellem Næstved og Karrebæksminde, og profilen fungerer som kendingsmærke for Karrebæk, når man nærmer sig byen ad denne vej fra såvel landevejen som fjorden. Karrebæk er også interessant, idet al søværts trafik til og fra Næstved tidligere var tvunget til at passere helt ind under Karrebæk. Dette havde især betydning i middelalderen, da den der ejede Karrebæk, således beherskede søvejen til Næstved. I den tidlige middelalder var kongen ejer af både Karrebæk såvel som torvet i Næstved. Kongen skænkede torvet og handelen til Sct. Peders Kloster, senere Skovkloster, i 1140 og pantsatte senere også Karrebæk: For uden torvet havde Karrebæk ingen strategisk betydning.

Kirken er først opført omkring 1300 med nordkapel og hvælvinger fra 1400-årene samt tårn fra reformationstiden. Idet Karrebæk har været en betydningsfuld lokalitet allerede i den tidlige middelalder, kan det tænkes, at den nuværende kirke har haft en forgænger af træ og eventuelt en tilknyttet kongsgård. Kirken danner sammen med møllen og præstegården et område af stor bygningsmæssig værdi. Den hollandske vindmølle

(opført 1858) lå oprindeligt i tilknytning til en møllegård, hvor der også var bageri og brødudsalg. I møllens storhedstid blev her fremstillet hvedemel, gryn, grovmel og foder. Så tidligt som i 1945 blev møllen solgt fra gården til en komité til møllens bevarelse. Møllen ejes nu af Næstved Kommune.

Over for kirken ligger Bethesda, tidligere Asylet, der blev opført som menighedspleje i 1880. Asylet blev drevet af Diakonissestiftelsen ved to diakonisser, som tog sig af børn og syge. Siden 1929 er ejendommen blevet lejet ud til privat beboelse. Kirkebakken 8 ejes i dag af foreningen bag Rødkilde lejrskole, men husede fra 1830 til 1939 Karrebæk skole.

Karrebæk Bygade, hvor trafikken mod Enø fra gammel tid har gået, karakteriseres af længehuse, der ligger helt ud til vejen.

Kommentar: Kulturmiljøet er delvist bevaret, idet møllegården ikke er bevaret. Møllen er fredet efter bygningsfredningsloven.

Sårbarhed: Kulturmiljøet og bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang til kirken. Den øvrige del af kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Bethesda

Karrebæk Mølle

33. Mogenstrup Kirke og helligkilde

Valfartskirke og kildemarkeder

Den højt beliggende middelalderlige kirke i Mogenstrup blev anlagt i forbindelse med en hellig offerkilde, der antagelig har rødder i hedensk tid. Da kristendommen kom til Danmark blev det gamle helligsted overtaget af kirken og derpå viet til Sct. Magnus – eller på dansk Sct. Mogens. Det er således den katolske helgen, der har givet navn til landsbyen. Kirken er opført i 1100-årene med kor og skib af kampesten med detaljer i kridtsten. Omkring år 1500 blev kirken kraftigt udvidet med sakristi, våbenhus, vestforlængelse og tårn. I kirken ses fine kalkmalerier, heriblandt en dommedags-scene fra omkring 1425 samt en korsbæringsscene fra omkring 1475, der muligvis er udført af samme maler, som har dekoreret Christian I kapellet i Roskilde Domkirke.

Det synlige minde i kirken om kildens betydning er en kildeblok indmuret i våbenhusets østvæg. Et hul i muren sørgede for, at kildeblokken også kunne benyttes udefra af de valfartende – oftest fattige, svage, krøblinge og syge. I forbindelse med kilden opstod såkaldte kildemarkeder med handel, og omkring kilden opstod efterhånden en bymæssig bebyggelse. Kildemarkederne ophørte så sent som i 1882. Kilden lå oprindeligt i den fredede Kirkeskov tæt ved kirken, men i forbindelse med ny vejføring i 1824 blev den ledt til skovens udkant på vestsiden af den nye vej, hvor kilden stadig kan ses.

Kommentar: Kirke, kilde, vej og kro (opført 1829 og senere udvidet og ombygget) udgør hovedelementerne i Mogenstrups kulturmiljø, der er forholdsvis velbevaret. Skoven er fredet.

Sårbarhed: Kulturmiljøet er sårbart overfor væsentlige ændringer af arkitektur og landskab. Kildens bassin og nære omgivelser er sårbare overfor forfald og nedrivning.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang.

Helligkilden i Mogenstrup

34. Ting Jellinge Kirke

Næstved Kommunes yngste middelalderlige landsbykirke

Landsbyen Ting Jellinge ligger ved landevejen mellem Skælskør og Sorø på en flad højning. Ting Jellinge Kirke udmærker sig ved at være kommunens yngste middelalderlige kirke. Kirken er en lille gotisk langhusbygning opført af munkesten omkring 1350-1400 med samtidige hvælvinger. De øvrige middelalderlige kirker i kommunen er opført i tiden forud i romansk tid omkring 1100-1200 i kampesten. Kirken er knap 12 m lang og er inddelt i 2 fag med tresidet korafslutning. Alle de oprindelige spidsbuede og falsede vinduer er bevaret ligesom begge døre. Norddøren er dog til muret. Vestgavlen har blændinger og kamtakker. I sengotisk tid rejstes foran syddøren et meget lavt tårn af munkesten. I 1747 erstattedes en senere bindingsværksoverbygning af et klokkestokværk opført af mursten med lavt pyramidespir. Tårnets underste stokværk fungerer som våbenhus.

I alle hvælv fremdrog man omkring 1872 kalkmalerier, der muligvis kan dateres til 1448. I den vestre hvælving nordre kappe sås Sct. Jørgens kamp med dragen, i den østre hvælving vestre kappe: Abrahams offer, og i den søndre kappe: Dommedag. Kalkmalerierne blev dog atter overhvidtet.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Kirken er sårbar over for funktions-tømming og manglende vedligeholdelse samt markante ændringer af omgivelserne for eksempel i forbindelse med nybyggeri i kirkens nærhed.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang.

Ting Jellinge Kirke

Kalkmalerier i Mogenstrup Kirke

Landbrugslandskabet

Landbrugslandskabet omfatter primært spor i landskabet relateret til dyrkning og drift. Der kan være tale om højryggede agre, hegn, skel og diger, inddæmninger med mere. Spor efter dyrkning i landskabet ses for eksempel som højryggede agre i Næsbyholm Storskov og Borup Ris.

I landsbyfællesskabets tid boede de fleste husmænd i landsbyerne. Ved udskiftningen af landsbyerne i slutningen af 1700- og begyndelsen af 1800-tallet blev der i et vist omfang udlagt små jordlodder til husmændene. Jordlodderne blev oftest placeret i bymarkens udkanter og mange steder samlet. I anden halvdel af 1800-tallet øgedes interessen for husmandsbruget og gennem vejledning og præmiering søgte man fra officiel side at fremme en intensiv drift af de små jordbrug. Omlægningen til animalsk produktion og andelsbevægelsens gennembrud i 1880'erne gav det lille landbrug stærkt forbedrede muligheder.

Gennem privat - og fra 1919 offentlig - udstykning øgedes antallet af statshusmandsbrug betragteligt i første halvdel af 1900-tallet.

Der er i denne udpegning lagt vægt på udstykninger af landbrugsjorden i forbindelse med husmandsbrug og landarbejderboliger og dermed den forandring dette betød for brugen af naturressourcerne samt bebyggelsen i landskabet. Husmandsudstykningsne er fra forskellige tidsperioder og viser tilsammen den udvikling, der skete igennem 1800-tallet. Statshusmandsbrugene er især karakteriserede ved bygningernes ensartede arkitektur og placering i landskabet.

Sporene efter ældre tiders dyrkningsformer kan besværliggøre moderne landbrugsdrift. Derfor er ikke mindst hegn og diger truet, ligesom tilgroning kan være en trussel mod bl.a. agersystemer og engvandingsanlæg.

35. Klokkergårde

Spredd gårdbebyggelse uden landsbypræg

Klokkergårde ligger øst for Toksværd på Toksværd Kirkemark og består af otte tre- og firlængede gårde fortrinsvis opført omkring 1850. Bebyggelsen ligger spredt, men er forbundet med hinanden via vejnettet. Fra slutningen af 1800-årene kan stednavnet Klokkergårde knyttes til bebyggelsen.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Kulturmiljøet er sårbart over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Bebyggelserne er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af omgivelserne for eksempel i forbindelse med nybyggeri og udstykning.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

36. Møllevænget

Husmandsudstyknng ca. 1800-1850

Mellem Skraverup Huse og Bistrup, i skovbrynet ved Saltø Skov, ligger en lille samling af husmandssteder kaldet Møllevænge Huse. Husmandstederne er opført i perioden 1800-1850. De består af to- og trelængede, hvidkalkede bygninger med sortmalet bindingsværk og en lille gårdsplads mod vejen. Stedet rummer ud over de fem husmandssteder tillige en gammel skole (Møllevænget 20), der er opført 1825. Længst mod øst ligger en velbevaret skovridergård (Møllevænget 4) fra 1850 med stuehus i mursten og avlsbygninger i bindingsværk.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Bebyggelsen er sårbar over for funktionstømning, forfald og manglende vedligeholdelse samt væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Husmandskolonien er sårbar overfor strukturelle ændringer, der vil forandre området karakter.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

37. Rønnebæk Huse

Husmandsudstyknng

Rønnebæk Huse består en mindre gruppe af husmandssteder langs Englebjergvej og Borupvej. De smalle bygningskroppe ligger med gavlene trukket helt ud i skellet langs den ene side af vejen. Husmandsbrugene er hovedsagelig opført i perioden 1850-1900. De ældste bygninger er opført i bindingsværk, mens de yngre er opført i mursten.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Bygningerne sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Bebyggelsens strukturelle helhed er sårbar over for markante strukturelle ændringer i form af nybyggeri på de omgivende parceller, der vil forandre området karakter.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

38. Saltø landarbejderboliger

Landarbejderboliger

Landarbejderboligerne i Saltø Huse består af tre lange bindingsværkshuse langs Saltøvej opført mellem 1850 og 1915. Bebyggelsen ligger lavt i terrænet ved Saltø Å omgivet af en sø og græsklædte volde fra et nedlagt voldanlæg. Ejendommene hører under Saltø gods.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Bebyggelsen er sårbar over for funktionstømning, forfald og manglende vedligeholdelse samt væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Husmandskolonien er sårbar overfor strukturelle ændringer, der vil forandre området karakter.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Husmandskolonien i Saltø

Herregårdslandskaber

Herregårdskulturmiljøerne fortæller om tidligere tiders ejendoms- og magtstrukturer. Ejendommene er pragtbyggerier opført i tidens stil og henviser til herremandens magt og rigdom, mens godset med enge, marker og skove kan være ganske omfattende. Herregårdsmiljøerne udgør ofte en sluttet helhed med hovedbygning, avlsbygninger, volde, grave, parker, vejanlæg, alleer, arbejderboliger, kirke og i nogle tilfælde også tidlig industri. Kulturmiljøet kan være begrænset til kun at omfatte de centrale bygningsdele eller en større del af herregårdsanlægget.

Herregårdene har forskellige forudsætninger for deres tilblivelse og udvikling gennem tiden, hvilket historierne bag de udvalgte herregårde viser.

Herregårdsmiljøerne er ofte udstrakte med en ganske omfattende, ældre bygningsmasse, hvortil er knyttet betydelige vedligeholdelsesudgifter. Især bevaring og vedligeholdelse af umoderne produktionsbygninger kan være en stor belastning. Almindeligt forfald og de store vedligeholdelsesudgifter er den største trussel mod herregårdsmiljøerne.

39. Bavelse

Landsbyen der forsvandt

Herregården Bavelse repræsenterer et eksempel på en nedlagt landsby, der er blevet opslugt af en hovedgård. Nu står kun kirken og hovedgården tilbage. Gårdens historie er lang og præget af politiske og personlige interesser og konflikter. Godset har ofte skiftet ejer. Fra 1710 har Bavelse været forenet med Næsbyholm.

Den nuværende hovedbygning, der ligger ved Bavelse Sø's nordlige breder, er opført i 1845, efter at den tidligere hovedbygning i renæssancestil opført af adelsmanden Jacob Ulfeldt omkring år 1600, var nedbrændt i slutningen af 1700-årene. Hovedbygningen er hvidpudset, opført i grundmur i to etager med gennemgående frontispice. I hver ende er der en lavere tilbygning. Avls- og driftsbygningerne er hovedsageligt opført i 1905.

Landsbyen nævnes endnu i 1664 med 13 gårde, men forsvinder kort tid efter. Landsbyens nedlæggelse skal muligvis ses i sammenhæng med svenskekrigene i midten af 1600-årene, der lagde både Bavelse sogns hovedgods og bøndergods næsten øde. Det var dog Fru Ermegard til Bavelse,

der i 1685 med kongens tilkendegivelse endeligt fik nedlagt landsbyen. Hvor landsbyens gårde og huse lå vides ikke med sikkerhed.

Fra 1711 til 1716 ejedes Bavelse sammen med Næsbyholm af Frederik IV's elskerinde, Charlotta Helena Schindel.

Tæt ved hovedgårdskomplekset ligger sognets kirke, der består af kor og skib i kampesten fra romansk tid samt gotisk tårn og våbenhus opført i tegl.

Kommentar: Herregården og kirkens kulturmiljø er velbevaret.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Placeringen af gårdene i den nedlagte landsby kendes ikke, men sporene efter gårdene og husene er sårbare overfor enhver form for jord- og anlægsarbejder. Alléen er et bærende element i landskabet og er sårbar overfor fældning.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang til kirken og til stisystem ned til Bavelse Sø. Bavelse gods er i privat eje.

Bavelse

40. Bækkeskov

Statshusmandsudstyknings og herregård

Herregården Bækkeskov, statshusmands-udstykningsene, Bækkeskov Stræde, Tyrehule og Nyprøve udgør et enestående herregårdskulturmiljø. Bækkeskov Gods er opstået af landsbyen af samme navn, der nævnes første gang i år 1320. Landsbyen lå omtrent, hvor avlsgården ligger i dag. 1691 berettes det, at landsbyen foruden hovedgården bestod af to gårde med gærder, syv huse og en mølle. Landsbyen blev helt nedlagt i løbet af 1700-årene.

Bækkeskoves hovedbygning er enestående ved sin engelskinspirerede arkitektur. Bygningen blev opført i 1796-98, men er til forskellige tider renoveret både ind- og udvendigt. Den ligger efter samtidig engelsk mode placeret i et stort naturparklignende haveanlæg.

Ladegårdens bygninger, der blev genopført efter en større ildebrand, er fra 1920 og udgør en markant helhed. Avlsbygningerne er siden moderniseret. Flere af ejendommene omkring hovedbygningen har været udlagt til tjenesteboliger.

I 1930 blev der fra Bækkeskov gods afhændet ca. 110 ha til udstykning, heriblandt jorden omkring Bækkeskov Stræde, der blev udlagt til statshusmandsbrug. Husmandsbebyggelsen giver sammen med de bugtede vejforløb igennem skoven området en helt særlig karakter. Bygningernes arkitektur er præget af "Bedre Byggeskik".

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret. Hovedbygningen på Bækkeskov fra 1796-98 er fredet efter bygningsfredningsloven.

Sårbarhed: Bækkeskoves enestående hovedbygning og markante ladegårdsanlæg er sårbart over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer

af arkitektur og omgivelser. Parkanlægget er endvidere sårbart overfor markante ændringer. De store skovarealer er sårbare over for fældning. Husmandsbebyggelserne er sårbare over for funktionstømning, forfald og manglende vedligeholdelse samt væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Husmandskolonierne er sårbare overfor strukturelle ændringer, der vil forandre områdets karakter.

Adgangsforhold: Der er offentlig vej gennem området, men ikke til herregårdsanlægget, der er i privateje

41. Christiansdals Kloster

Privat forsorgsvirksomhed

Christiansdal Kloster blev oprettet 1866 af ejerne af Næsbyholm, kammerherre Christian Rønnenkamp og hans hustru Jessy Caroline Rønnekamp, som en legatstiftelse med bolig for 24 damer mellem 45-50 år af borgerlig stand. Bygningerne er opført i 1872 af arkitekt Christian Hansen i historisk stil med ti fremspringende, ottekantede tårne kronet af kupler. Til klostret hørte portnerbolig og en avlsgård, der mod betaling forsynede beboerne med landprodukter. Hver dame havde råderet over to værelser, spisekammer og garderobe samt 150 rigsdaler om året. Dertil kom fællestue og køkkener. Værelserne var indrettet med højt til loftet - lyst og luftigt ud fra et sundhedshygiejnisk synspunkt. Toiletter indrettedes først inde i selve klostret i 1960 samtidig med, at der indrettedes badeværelser på hver gang. Til hver lejlighed hørte desuden et havelod. Dette var ikke tænkt til dyrkning, for det sørgede avlsgården for, men snarere som et sted man kunne søge hen og få sol og frisk luft og udføre forskellige håndarbejder.

Til klostret hører også en park med sø og flagstang, hvor damerne kunne spadsere.

Christiansdals Kloster

Christiansdal Kloster ligger i Bavelse sogn, men har med sin rod i Næsbyholm gods tilhørsforhold til Næsby Kirke, hvor beboerne også har deres egen gravplads på kirkegården.

Kommentar: Kulturmiljøet er bevaret. Stiftelsens formål er ændret i dag, således at menigmand har mulighed for at leje sig ind i lejlighederne, der er moderniseret så de lever op til nutidens krav.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald og markante ændringer i arkitekturen.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang til Christiansdals Kloster.

42. Fyrendal

Herregård og privat forsorgsvirksomhed

Herregården Fyrendal, der oprindeligt hed Vindingegård efter den landsby, hvor gårdene i første halvdel af 1600-årene blev inddraget under hovedgården, er første gang nævnt i 1387. Fra 1708 har gården hørt under grevskabet Holsteinborg, oprettet samme år af Adolph Holstein, friherre af Fyrendal.

Hovedbygningens ret irregulære form bærer vidnesbyrd om en tilblivelse i flere tempi. Den to stokværk høje hovedfløj mod nord er et enkelt renæssancehus med høj tagrejsning, hvælvet kælder og korshus mod nord. Vestgavlen bærer årstallet 1609. En lang lav portfløj, formentlig af lidt senere dato, strækker sig fra hovedfløjens

sydvesthjørne frem mod den umiddelbart syd for liggende Fyrendal kirke. Naboskabet med kirken vidner om landsbyens tidligere eksistens. En sydfløj til hovedbygningen blev nedrevet i 1880'erne og erstattet af den nuværende mur mod kirkegården. Fragmenter af en interiørudsmykning med bemalede loftsbrædder og murdekoration, der muligvis stammer fra opførelsestidspunktet, er bevaret i hovedfløjen.

"Det Fyrendalske Hospital": Fra 1811 var hovedbygningen anvendt som "Det Fyrendalske Hospital", der i 1833 afløstes af "Det Fyrendalske Institut" - en kombination af sygehus, fattiganstalt og fabrik, hvis funktion senere blev flyttet til Holsteinsminde ved Førsløvgaard. Vest for hovedgården ligger store skovområder, der er sammenhængende med Holsteinborg.

På en del af gårdens jorder blev i 1920'erne oprettet statshusmandsbrug.

Kommentar: Hovedbygningen dateret til 1609, portfløjen fra 1610 og et hus med lerstampede vægge fra ca. 1813 er fredet efter bygningsfredningsloven.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald og markante ændringer i arkitekturen.

Adgangsforhold: Der er ikke offentlig adgang til Fyrendal, der er i privat eje. Der er offentlig adgang til kirken og kirkegården.

Fyrendal

43. Gavnø

Fra kloster til herregård

Herregården Gavnø omfatter en hel lille by af bygninger, alléer og haveanlæg på den østlige side af øen Gavnø. Herregårdens hovedbygning ligger ved det smalle sund, der adskiller Gavnø fra fastlandet øst for. Tæt ved hovedbygningen ligger den murede vejdæmning over sundet. Nord for hovedbygningen ligger den gamle stald-gård og drivhuse samt, helt nede ved vandet, enkelte landarbejderhuse.

Gavnø nævnes første gang i 1205 i Valdemar d. II's privilegium for Sct. Peders Kloster og senere igen i 1231 som dels kongens og dels Sct. Peders Kloster i Næstveds (Skovkloster) ejendom. I 1402 stiftede Erik af Pommern på Margrethe I's initiativ et nonnekloster af dominikanerordenen til Sct. Agnes ære. Klosters bygninger ligger samme sted som den nuværende hovedbygning. I det nuværende murværk findes endnu middelalderlige bygningsrester. Det nuværende kapel rummede klostrets kirke. Klosteret nedlagdes ikke straks ved reformationen i 1536, men fungerede indtil den sidste nonne var død. Fra 1583 overgik stedet fra kongens eje til adelsmanden Hans Johansen Lindenov. Fra 1682 kom herregården i familien Thotts eje.

Hovedbygningen er trefløjet og i tre stokværk med pudsede, gule facader, der er adskilt af hvide felter med søjlevirkning. Bygningen er ombygget i 1755 til dens nuværende skikkelse af Otto Thott. Baroniet Gavnø blev oprettet 1809.

Ladegården, der er flyttet et stykke sydvest for gården efter en brand i 1889, er opført i gulstensmur med et for den tid meget karakteristisk jernbuesystem.

Parken blev omlagt i midten af 1800-årene i engelsk stil med store fritstående trægrupper, lysthuse og broer. Fra 1957 har Gavnøs haveanlæg været omdannet til blomsterløgpark, og udviklet til et af Næstveds nye turistmål.

Kommentar: Gavnø er udpeget til kulturarvsareal (sb. nr. 0504011-68). Det firfløjede anlæg og gartnerboligen er fredet efter bygningsfredningsloven. De øvrige bygninger er udpeget som bevaringsværdige.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald og markante ændringer i arkitekturen. Lindealléerne er sårbare overfor fældning.

Adgangsforhold: Der er delvist offentlig adgang til Gavnø herunder til blomsterparken i åbningstiden.

44. Gunderslevholm

Landsbyen der forsvandt

Herregården Gunderslevholm er et eksempel på en nedlagt landsby, der er blevet opslugt af en hovedgård.

Den romanske kirke står tilbage som et minde om landsbytiden, mens inventaret og gravminerne tydeligt viser den nære tilknytning til Gunderslevholm. Præstegården blev nedlagt i 1649 samtidig med at Gunderslev sogn blev gjort til anneks for Skelby. Der er bevaret en rest af de gamle præstegårdsbygninger. De sidste dele af landsbyen blev nedlagt i årene forinden.

Herregården: Herregården Gunderslevholm ligger helt nede ved Susåens løb overfor landsbyen Skelby. I middelalderen lå på dette sted kirken omgivet af landsbyen Gunderslevmagle og vel antagelig også landsbyhovedgården til den borg, der i 1345 erobres og ødelægges af Valdemar Atterdag. Sporene af det gamle voldsted skal findes i parken. Den nuværende, fritliggende hovedbygning stammer fra 1729, mens facadens dekorative udstyr formentlig er tilført ved en ombygning 1787, hvor anlægget i det ydre fik sit nuværende klassicistiske præg. Den oprindelige rumfordeling og udsmykning er i det væsentlige

Gavnø

bevaret i stueetagen. I havesalen er der bevaret et fornemt stukloft fra opførelsestiden og fine kinesiske papirtapeter fra 1804. Derudover kan nævnes en spisestue med loftsdekoration med dyrekredsen udført af G.C. Hilker i midten af 1800-årene.

Avlsgården er opført i bindingsværk og anlagt umiddelbart vest for hovedbygningen i 1729. På samme tid anlagdes haven i tidens franske stil omgivet af to lindealleer, som endnu er bevaret. Gunderslevholm Hospital: Karen Marsvin (1602-1666) oprettede i 1668 Gunderslevholm Hospital, en stiftelse for fattige i Gunderslev sogn, i et eksisterende fiskerhus syd for kirken. Ejerne til Gunderslevholm afholdt de væsentligste udgifter til stiftelsen. Omkring 1805 flyttedes hospitalet til Skelby.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret. Hovedbygningen (opført 1729) er fredet efter bygningsfredningsloven. Der findes flere sjældne træer i parken.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald og markante ændringer i arkitekturen. Voldstedet, hvis placering er uklar, er sårbart over for enhver form for anlægsarbejder, såsom byggeri, gravning, dybdepløjning, terrænændring og dræning.

Adgangsforhold: Der er ikke offentlig adgang til stedet. Gunderslevholm er i privat eje.

45. Holmegaard

Sjællands eneste bindingsværksherregård

Herregården Holmegaard er Sjællands eneste bevarede herregård opført i bindingsværk. Holmegaard nævnes muligvis første gang i 1327, som en gård ejet af Antvorskov Kloster. Den nuværende hovedbygning ligger på en lav holm i kanten af mosen og er opført i bindingsværk i

1635 af rigsadmiral Claus Daa. Selve hovedbygningen er omkranset af en voldgrav, mens la-degården delvis er omgivet af en ydre voldgrav. Adgangen til anlægget sker via en bro over voldgraven gennem porten i den oprindelige portfløj i to stokværk. De to sidefløje er opført nogle år senere. Bygningerne er senere ændret i forhold til deres oprindelige udseende. Der er ingen tvivl om, at den nuværende hovedbygning har haft en forgænger, men om stedets historie i middelalder og renæssance vides meget lidt. Ved arkæologiske undersøgelser er det imidlertid lykkedes at finde bygningsrester af senmiddelalderlige, teglbyggede bygninger på stedet.

De gamle avlsbygninger er nedbrændt, men genopført i moderne skikkelse kort fra det oprindelige sted.

Hovedgården ligger centralt i sit eget ejerlav i Holme-Olstrup sogn. Den nordlige del er omgivet af Holmegaards Mose, men der er også større skovarealer i området. Dele af markarealerne er omkranset af diger.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret. Den trefløjede hovedbygning (opført 1635) med tilbygning på nordfløjen er fredet efter bygningsfredningsloven.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare overfor funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Holmen, hvorpå hovedbygningen er opført, er sårbare overfor enhver form for anlægsarbejder samt manglende vedligeholdelse. Stendigerne er sårbare over for forfald samt enhver form for anlægsarbejder, såsom byggeri, gravning, terrænændring og væsentlige ændringer i omgivelserne.

Adgangsforhold: Der er ikke offentlig adgang til stedet. Holmegaard er i privat eje.

Gunderslevholm

Holmegaard

46. Næsbyholm

Herregårdsmiljø med rejse gennem historien

Herregården Næsbyholm er et velbevaret kulturmiljø, der indgår i sammenhæng med den nærliggende landsby Næsby og oldtidslandskabet i Næsbyholmskoven. Næsbyholm nævnes første gang på Margrethe I's tid, da den blev hovedgård og ejedes af ridder Anders Olufsen. Oprindeligt lå hovedgården i landsbyen Næsby, tæt ved kirken. Øst for kirken har man fundet murrester, der menes at stamme fra den første gård. Den nuværende placering fik Næsbyholm i slutningen af 1500-årene. Den anselige renæssancebygning opført af Sten Brahe i 1585 blev omgivet af voldgrave. Næsbyholms renæssancehovedbygning brændte i 1932 og 1947, men er genopbygget i samme stil. Til Næsbyholm hører en kuperet park i engelsk stil med kanaler. Der er en fin gennemgang fra alléen og forbi herregården, hvor grusstien er kantet af bronzestatuer af Thorvaldsen og andre billedhuggere.

De grundmurede avlslænger er fra ca. 1910, tegnet af arkitekt H.C. Glahn.

Godset har siden 1710 hørt sammen med Bavelse.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Alléen, der er et betydningsbærende element i landskabet, er sårbar overfor fældning.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang til en del af Næsbyholms park.

Næsbyholm

47. Rønnebæksholm

Krudtmølle og herregård

Rønnebæksholm omtales første gang i 1321, men hvor de første bygninger og et eventuelt voldsted lå, vides ikke med sikkerhed. Fra 1499-1571 hørte stedet under kronen. I 1513 befalede Christian d. II, at lensmanden på Rønnebæksholm skulle bygge, forbedre og ved magt holde gården, søen og dæmningen i god stand samt opføre to vandmøller; den ene skulle fremstille krudt, den anden olie. Krudtmøllen var den første af sin art i Danmark. Mølledriften varede imidlertid kun kort tid. På grund af manglende vandtilførsel blev den tidligere krudtmølle i 1598 flyttet syd for Rønnebæksholm Sø til det sted, hvor møllegården til Rønnebæksholm Stubmølle omkring 1740-50 blev opført. På dette tidspunkt så topografien helt anderledes ud med å, dæmninger og holme, hvilket ses af gamle kort. Det mindre bækløb kunne imidlertid heller ikke her drive en vandmølle rationelt, og mølleriet blev derfor nedlagt omkring 1768. Stubmøllen blev nedrevet i 1930'erne.

I slutningen af 1500-årene blev gården flyttet til sin nuværende plads. I 1730'erne blev gårdens bygninger moderniseret og fornyet. Flere spor af indretningen fra denne tid ses endnu. Ved slutningen af 1700-årene udbyggedes anlægget med en forpagterbolig, et mejeri og en staldlænge ud mod landevejen Næstved-Præstø, der tidligere gik her forbi, således at det herefter bestod af tre dele: Borggården, ladegården og forpagtergården.

I 1840 blev Rønnebæksholm overtaget af Harald Toft (død 1841) og dennes hustru Marie Toft (død 1854), der iværksatte en total ombygning af hovedbygningen i gotisk stil. I 1851 blev Marie Toft gift med N.F.S. Grundtvig, og hun lod i 1852-54 opføre et lysthus, "Venligheden", som gave til Grundtvig. Ved en stor ombygning i 1880'erne og 1890'erne fik hovedbygningen sit endelige udseende, og avlsgården fik nye bygninger: Herskabsstald (1865), hestestald (opført 1869), vognport (opført 1869), kostald

Rønnebæksholm

(opført 1891), lade (opført 1892) og portbygning (opført 1899). Rønnebæksholm er ejet af Næstved Kommune og fungerer idag som kulturcenter.

Kommentar: Kulturmiljøet med møllerne er forsvundet, men ellers er herregårdsmiljøet velbevaret. Grundtvigs pavillon "Venligheden" (opført 1852-54) er fredet efter bygningsfredningsloven. De øvrige bygninger er udpeget med høj bevaringsværdi.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald og markante ændringer i arkitekturen og omgivelser.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang til park og haveanlæg og til Rønnebæksholm i åbningstiden.

48. Sparresholm og teglværk

Herregård og industri

Herregården Sparresholm ligger i Toksværd sogns sydøstlige del. Hovedgården har et stort ejerlav, hvor der blandt andet er en del søer og skovområder. Sparresholm hed i middelalderen Paddeborg og var en vigtig politisk brik i Valdemar Atterdags erobring af det danske rige. Her holdt holstenerne politiske fanger indespærret, men kongen erobrede borgen i 1345. Resterne af det middelalderlige bygningskompleks befinder sig under den nuværende hovedbygning.

I 1609 omdøbte Jens Sparre stedet til "Sparresholm" og opførte en bygning i to stokværk med hvælvet kælder på resterne af det middelalderlige voldsted og omgivet af voldgrave, sø- og engarealer. Bygningen er i dag ombygget og udgør midterfløjen af det nuværende anlæg. De to lavere sidefløje blev tilføjet omkring år 1700. Enkelte rester af skulpturer og dekorationer lader ane, at det oprindeligt var en prægtig renæssancebygning.

Ved slutningen af 1800-årene opførtes omkring fem bygninger bl.a. tre skovfogedhuse. I 1928 brændte gårdens avlsbygninger, hvorefter de nuværende blev opført. Bygningerne er siden blev moderniseret.

Herregård og industri forbindes sjældent med hinanden, men indtil for få generationer siden lå ved mange godser anlæg af industriel karakter, bl.a. også på Sparresholm, der i anden halvdel af 1800-årene havde et teglværk tilknyttet. Efter landsbrugskrisen i 1820'erne fulgte højkonjunkturen, der betød et omfangsrigt byggeri af grundmurende bygninger på landet. Samtidig voksede byernes befolkningstal, hvilket også krævede mursten til byggeri. Godsteglværkerne på Sydsjælland tog virksomt del i denne udvikling. I 1850'erne slog ny teknik igennem indenfor teglindustrien, og på Sparresholm anskaffede man på dette tidspunkt maskiner til slemning, tagsten og drænrør. I 1869 erhvervedes en dampmaskine. I de sidste årtier af 1800-årene udviklede teglværksproduktionen sig organisatorisk og afsætningsmæssigt til en selvstændig industri baseret på aktier, hvilket betød, at de mange godsteglværker sygnede hen, der iblandt Sparresholm.

Kommentar: Kulturmiljøets struktur er velbevaret. Midterfløjen (opført 1609) og de to sidefløje (opført 1703) er fredet efter bygningsfredningsloven. Teglværket er forsvundet, og det samme gælder for de fleste søer. Den sydøstlige del af ejerlavet er fortsat dækket af skov.

Sårbarhed: Sparresholms hovedbygning og markante ladegårdsanlæg er sårbart over for væsentlige ændringer i det arkitektoniske udtryk samt endvidere sårbart overfor markant omlægning af naturområdet omkring anlægget. De store skovarealer og alléerne er sårbare over for funktionstømning og fældning.

De mindre ejendomme omkring Sparresholm med tilknytning til stedets historie som for eksempel tjenesteboliger er sårbare overfor funktionstømning, manglende vedligeholdelse og nedrivning.

Adgangsforhold: Der er ikke offentlig adgang til godset, men offentlig vej krydser igennem området.

Sparresholm Gods

49. Tybjerggård og Tybjerg Herregårdslandsby på drumlinbakke

Landsbyen Tybjerg og herregården Tybjerggård ligger som en lille sammenhængende bebyggelse på den østlige side af en langstrakt og stejl "drumlinbakke", hvis højeste punkt er 58 meter over havoverfladen.

Ud over Tybjerggård ligger der ingen egentlige gårde i landsbyen. Tybjerggårds historie kan følges tilbage til 1291, da den tidligst kendte ejer Jens Sjællandsfar nævnes. Den nuværende hovedbygning blev opført i 1763 og er inspireret af Egtveds rokokobygninger. Under østfløjen er bevaret en kælder med krydshvælvinger fra en tidligere forgænger fra 1400-årene. En gammel lindeallé med brolægning fører fra øst forbi avlsgården, som ligger helt isoleret, hen til den trefløjede hovedbygning, der åbner sig mod nord med udsigt over det bakkede landskab.

Tybjerg udgør et velbevaret lille sammenhængende landsbymiljø med usædvanlig landskabelig beliggenhed på den østlige side af den langstrakte bakke. Mod nord falder terrænet jævnt mod områdets småbække for til sidst at "styrte ned" i Susådalen. I landsbyen finder man centrale funktioner som kirke, skole, forsamlingshus (opført 1888), plejehjem (opført 1924) samt enkelte villaer og landhuse.

Den særlige landskabelige beliggenhed understreges af den flere kilometer lange allé, der forbinder Tybjerg med det overordnede vejsystem. Ved ankomsten fra syd, op ad den stejle bakke, fanges blikket af den hvidkalkede kirke og den bugtede kirkegårdsmur. Først derefter ser man mod vest herregårdsanlæggets bygninger og alléer. Til kulturmiljøet hører to ens, symmetrisk placerede landarbejderboliger syd for landsbyen.

Kommentar: Tybjerg er et velbevaret kulturmiljø. Tybjerggårds trefløjede hovedbygning (opført 1763 med middelalderlig kælder under østfløjen) er fredet efter bygningsfredningsloven.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. En vigtig del af dette kulturmiljø er sigtelinierne ud over landskabet og kontrasten mellem landsby og hovedgård. De lange alléer er et betydningsbærende element i landskabet og er sårbare overfor fældning.

Adgangsforhold: Tybjerggård er i privat eje. Den øvrige del af kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej

Tybjerggård

Christiansdals Kloster

Havne og veje

Vejforløb, overgangssteder, broer, havne- og færgesteder er væsentlige kulturspor i landskabet. De er symbol på forbindelsen mellem mennesker til omverden, der fortæller om blandt andet bebyggelsesmønstre og handelsveje. Nogle veje og overfartssteder er lokalt betingede, mens andre er særligt betydningsfulde med behov og mulighed for større havneanlæg, pakhuse, kroer, håndværk, industri og lignende.

Fiskeri har til alle tider været et vigtigt erhverv eller mulighed for biindtægt. Der er udvalgt tre forskellige typer fiskerlejer, hvor der foregår fiskeri. Alle tre lokaliteter er tilmed kendetegnet ved, at der er opsamlet – og stadig kan samles – genstande fra stenalderen, der viser at man allerede i stenalderen yndede at bosætte sig og fiske disse steder. Desværre har fiskeriet ændret

sig de senere år og de små fiskerlejer er i fare for at forsvinde. På de udvalgte lokaliteter kan man dog stadig klart se og fornemme fiskernes boliger, arbejds- og livsvilkår indenfor de sidste hundrede år.

En anden type markering i landskabet er vildtbanegrøfter og vildtbanesten, der har markeret, hvor kongen havde privilegium på jagten. Det fremhævede eksempel, vildtbanegrøften, der markerer grænsen til den sydsjællandske vildtbane, er et væsentligst vidne om ejendomsforhold og skelmarkeringer i tidligere tider.

Vejforløb og skelgrænser i landskabet er sårbare overfor jordarbejder og manglende vedligeholdelse. Fiskerlejerne og havnene er sårbare over for funktionstømning, manglende vedligeholdelse og væsentlige ændringer af omgivelserne.

50. Vildtbanegrøften

Afgrænsning af kongeligt ryttergods

Den ca. 12 km lange vildtbanegrøft mellem Dybsø Fjord og Præstø Fjord blev anlagt af Christian d. IV som nordgrænse for en vildtbane med et areal på ca. 400 km² (dvs. hele Sydsjælland), og er det mest omfattende monument af sin art i Danmark. Anlægget bestod af en grav og en vold med hegn af stager eller flettet risgærde. I begge ender blev grøften forsynet med et solidt pæleværk af nedrammede egestammer ude i vandet. Ved en renovering i 1716 af Frederik d. IV blev graven gjort 3,75 m bred og 1,9 m dyb med en bundbredde på 1,25 m, og volden blev forsynet med skrå stolper med risgærde imellem. Vildtbanegrøften blev vedligeholdt til ryttergodsets salg i 1774. Vold og grøft er endnu synlig og velbevaret på flere strækninger over i alt ca. 5 km. Der er kun få efterretninger om pæleværkerne ude i fjordene.

En iagttagelse er, at volden ligger på sydsiden. Grøften og volden har ikke i sig selv kunnet holde alt vildt inde, men anlægget har ligeså meget haft en symbolsk signalværdi mod nord: Dette er kongens ejendom – hertil og ikke længere!

Kommentar: Kulturmiljøet er kun delvist bevaret. Ud af det ca. 12 km lange forløb viser det sig, at der endnu er bevaret ca. 5 km, fordelt på flere strækninger. I flere tilfælde er både grøft og vold overordentligt godt bevaret. Op til 95 % af strækningen ligger således indenfor Næstved Kommune. Vildtbanegrøften er vigtig at bevare som en kulturarv, der beretter om kongelige besiddelser og de landskabelige spor. Vildtbanen har en stor formidlingsmæssig værdi i de bevarede strækninger, hvor der med vildtbanepæle, informationsstandere, vandreguides m.v. vil kunne formidles historie til både lokale og turister.

Sårbarhed: Vildtbanegrøften er ikke særlig synlig i landskabet og derfor meget sårbar over for enhver form for anlægs-, dyrknings- og jordarbejder – der måske især er forårsaget af uvidenhed om vildtbanens eksistens!

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang.

51. Hulvejen ved Bredeshave

Oldstidsvej

Skovene rummer mange spor efter menneskers færdsel gennem årtusinder. I Storkeskoven ved Bredeshave ses på bakken tre steder langstrakte hulninger, der vidner om denne færdsel. Den midterste hulning, der kun kan følges på et kort stykke, skærer sig lige op gennem bakken, mens de to andre følger bakkeskråningen og på ydersiden begrænses af en jordvold. De tre veje løber vifteformet sammen ned mod engen, et vadested. Hulvejene slutter sig mod syd til oldtidsvejen ved Broskov, der blev bygget i den midterste del af jernalderen omkring år 400 e.Kr. og genbrugt som underlag for en noget mere lemfældig anlagt vej fra middelalderen.

Hulvejene er dannet ved, at mennesker gennem århundreder har kørt samme sted igen og igen og dermed slidt et hult spor. Nogle gange blev hulvejene dannet i forsøget på at undgå stejle stigninger i vejforløbet. Når en hulvej var blevet for dyb eller for mudret – fordi regnvand og smeltevand fra sne løb ned i hulvejene – kørte man ved siden af den gamle hulvej. Der er derfor ofte flere hulveje ved siden af hinanden i skoven. Forhistoriske veje var ikke præcist afgrænsede linjer i landskabet, anlagt efter en plan. Snarere var de brede og upræcise korridorer, hvor de rejsende banede sig vej, som de bedst kunne frem til rejsemålet. Når en hulvej gik ud af brug forsvandt sporene efter færdslen hurtigt, hvis området blev opdyrket eller bebygget. De gamle hulveje kan derfor først og fremmest findes i skove, på stejle skrænter og på dårlig jord.

Kommentar: Kulturmiljøet er bevaret.

Sårbarhed: Hulvejen er sårbar overfor enhver form for jordarbejder.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang.

Vildtbanegrøften

52. Basnæs

Landsby og fiskerleje

Fiskerlejet ved Basnæs er ét af få eksempler i Næstved Kommune på et lille fiskerleje. Gårdene og husene i skovrækkebyen Basnæs ligger med enkelte undtagelser langs den vestlige side af Dybsøvej med Basnæs skov og Nylandsrose i ryggen. På den østlige side af vejen overfor ligger gårdenes udstrakte agre. Landsbyens gamle struktur er stort set bevaret i sin helhed, selvom enkelte gårde og huse i dag er borte. Vejen ender i et lille fiskerleje med stejleplads, små skure, fiskenet, siv, joller og bundgarnspæle, hvorfra bønderne oprindeligt har kunnet supplere deres indtægter ved hjælp af fiskeriet.

Fiskeri ved Basnæs kendes ikke alene fra nyere tid, men kan føres helt tilbage til ældre stenalder. Langs kysten er der gjort adskillige løsfundsopsamlinger af blandt andet flint, der indikerer massive bopladskomplekser fra Ertebøllekulturens folk (ca. 5400 – 3900. f. Kr.).

Kommentar: Kulturmiljøet er endnu velbevaret. Basnæs indgår i et større kulturarvsareal, der strækker sig langs Vejlø kyst og på de nu overskyllede holme i Karrebæk og Dybsø fjerne (sb. nr. 050411-72).

Sårbarhed: Som type er skovrækkebyen sårbar over for uhensigtsmæssigt placeret nybyggeri. Landsbyens ejendomme er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Selve kulturmiljøet omkring fiskerlejet er sårbart over for funktionstømning, manglende vedligeholdelse og væsentlige ændringer af bygningerne. Helheden er desuden yderst sårbar over for tab af enkeltelementer. Kulturmiljøet er allerede ved at forsvinde på grund af manglende brug af bygningerne, der er truet af forfald og nedrivning.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang til området.

53. Fjordfiskeri ved Karrebæk

Fjordfiskeri

Der har ved Karrebæk til alle tider været gode betingelser for jagt og fiskeri både på fjorden og på bugten uden for fjorden. Navnet Karrebæk betyder "et sted, hvor man fisker". Det lille samfund, der har boet her, har da også haft fiskeri som levebrød. Først senere er der kommet landbrug til. Ved "Renden" i Karrebæk ligger bådlejerne på et gunstigt sted med små, naturlige fjordrender. Til fiskerlejet hører skure og oplagsplads.

Langs fjordkysten er der gjort adskillige løsfundsopsamlinger af blandt andet flint, der indikerer et massivt bopladskompleks fra især den yngre del af ældre stenalder, Ertebøllekulturen (ca. 5400 – 3900. f. Kr.), langs bredderne og på de nu overskyllede holme i Karrebæk og Dybsø fjerne. I mange tilfælde lå stenalderens fiskepladser samme sted, hvor der stadig fiskes i fjordene i dag.

Kommentar: Kulturmiljøet er delvist bevaret. Fjordkysten langs Karrebæk Fjord er udpeget til kulturarvsareal (sb. nr. 040509-67).

Sårbarhed: Kulturmiljøet omkring fiskerlejet er sårbart over for funktionstømning, manglende vedligeholdelse og væsentlige ændringer af omgivelserne.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang til området.

Basnæs

54. Karrebæksminde

En ung fiskeri- og havneby

Karrebæksminde er en lille, sluttet bydannelse med en klar tilknytning til vandet med fiskeri- og havnefunktionerne. Byen har fra tidlig tid været et yndet udflugtsmål og nærmeste badested, hvilket forskellige forlystelser, traktørsteder og badehotel både før og nu vidner om.

Karrebæksminde blev anlagt i 1800-årene som ladeplads for Næstved. Havnekommissionen fik området af Saltø Gods i 1805 og i 1814 var kanalen færdig. Oprindeligt måtte skibene omlastes, og godset blev herefter sejlet på prammene gennem fjorden og Susåen til Næstved havn. I 1857 til 1860 anlagdes en træksti fra Næstved til Appenæs langs Susåen, og man kunne da trække prammene fra land på denne strækning. Senere indkøbte havnevæsenet slæbedampere, der kunne trække større pramme. Da den nye kanal blev taget i brug i 1938 kunne de store skibe gå ind til Næstved, og slæbebådene brugtes nu hovedsageligt til at bugsere større skibe samt til isbrydning på fjorden.

Bygaden med alléen, husrækkerne omkring vandet, stejlepladsen og de øvrige havnearealer danner et særligt attraktivt og bevaringsværdigt miljø. Hvor Alléen begynder skilte i gamle dage Karrebæk og Karrebæksminde. Alléen er den æld-

ste gade i Karrebæksminde; en vinkelformet gade med tætte husrækker af næsten ensartede huse bygget af skippere og handlende. I begyndelsen af 1900-årene bestod Karrebæksminde kun af Alléen, dens huse og ejendommene langs kanalen. Gaden har navn efter en elmeallé, der blev plantet, da byen og havnen blev anlagt. Alléen giver gadens forskellige strækninger et ensartet præg og tilføjer den en ekstra dimension til gaderummet, hvor de regelmæssigt placerede træer står som søjler.

For enden af alléen ligger det tidligere badehotel (opført 1850), senere blandt andet kro, men nu lejligheder, samt de store pakhuse opført i 1840 og 1854. Længere ude af havnen ligger den lille toldbygning (opført 1815).

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret. Alléen blev fredet i 1960, men er på grund af elmesyge nu erstattet af lindetræer.

Sårbarhed: Alléens træer og dermed gadens karakteristika og miljø er sårbar over for fældning. Byens og havnens huse er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentligt vej.

Alléen i Karrebæksminde

Vand- og vindmøller

I forbindelse med vand- og vindmøller lægges særlig vægt på bygninger og anlæg før år 1900.

Dyrkning og udnyttelse af korn til føde går tilbage til ca. 8000 f.Kr. For at kunne forarbejde kornet til fødevarer er det nødvendigt med en effektiv kornformaling. Afskalning, håndformaling og sigtning tager lang tid og er hårdt arbejde, der traditionelt håndteres af kvinder. Etableringen af vandmøller og vindmøller revolutionerede kvindernes arbejdsvilkår, men gjorde det samtidig muligt for staten at opkræve skatter og kontrollere forarbejdningen af kornet. Møllerne anvendtes også i forbindelse med andre håndværk til forarbejdning af blandt andet tekstiler, papir og krudt.

Vandmøller kendes fra Middelhavsområdet fra ca. 100 f.Kr. Teknikken nåede til Danmark senest omkring år 1000. De ældste skriftlige kilder nævner vandmøller i 1130'erne, heriblandt Maglemølle i Næstved. Fra begyndelsen af 1900-tallet fortrængtes de gamle mølletyper helt af havnebyernes store valsemøller.

I Europa blev vindmøller introduceret i 1100-tallet, og i Nordfrankrig udvikledes den såkaldte stubmølle, der kendes fra danske skriftlige kilder i midten af 1200-tallet. De træbyggede stubmøller var relativt små. Typen eksisterede helt op i begyndelsen af 1900-tallet. I Nordeuropa, opstod i løbet af 1500-tallet den hollandske vindmølle. Til forskel fra stubmøllerne kunne hollændermøl-

lernes skrog være af murværk, og her var det kun møllehatten med vingerne, der skulle drejes. Mølleriet kunne herved udvides, og skroget bruges til mere end blot kornkværne. Den første danske hollændermølle opførtes 1620 på bestilling af Christian d. IV. Fra sidst i 1700-tallet bredte typen sig over hele landet som korn- og industrimøller. Ved de store inddæmningsprojekter i anden halvdel af 1800-tallet opførtes pumpemøller, der via en vandsnegl løftede vandet. Dampmaskiner og senere forbrændingsmotorer og elektromotorer erstattede først delvist vind og vand som drivkraft for kværnene, og efter 1900 fortrængtes hollændermøllerne af havnebyernes store valsemøller.

Som eksempler på vand- og vindmøller og landskaberne omkring dem er udvalgt en række forskellige typer lokaliteter og møller med forskellige funktioner.

Generelt er vand- og vindmøller truet af forfald og nedrivning som følge af overflødigørelse. Omkring vandmøller bør man ikke blot søge at bevare møllebygningerne, men også de omgivende anlæg, herunder mølledamme og kanaler. Ved nedlagte mølleanlæg bør man bevare anlægget, så det fremtræder så intakt og uspoleret som muligt.

Vindmøller bør friholdes for dominerende nybyggeri og tekniske anlæg som moderne vindmøller.

55. Askov Huse møller

Landsby præget af mølleanlæg

Askov Huse ligger lidt nord for Snesere og Åside ved det lille åløb, Mølleå, der løber tværs gennem landsbyen og slutter sig til Snesere Å. Allerede senest fra 1700-årene har der været to vandmøller på stedet. Landsbyen er stadig karakteriseret ved den gamle Møllegård, som ligger ved den udtørrede, stensatte mølledam. En ombygget hollandsk vindmølle og et nedlagt bageri indgår i dag i bebyggelsen, som særprægede, men meget karakteristiske bygninger for lokaliteten.

Kommentar: Kulturmiljøet er delvist bevaret.

Sårbarhed: Byens huse er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Kulturmiljøet er endvidere sårbart over for markante ændringer i bebyggelsen og landskabets struktur.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

56. Fiskebæk Mølle

Gårdmølle

Fiskebæk vandmølle er enestående ved sin funktion som lille gårdmølle opført omkring 1870 i forbindelse med Møllevæsenets ophævelse i

1862. Møllen skal efter sigende oprindeligt have ligget højere oppe og da under navnet Bjørnebæk. Fiskebæk Mølle havde et meget kort liv, for ifølge lovgivningen skulle alle møller betale ekstra skat, hvis der var ansat andre end familien selv til at tage sig af driften. Allerede i 1893 var dette af flere årsager ikke længere muligt, og driften blev derfor indstillet. Bygningen, der endnu er bevaret efter en større restaurering, er opført dels i bindingsværk dels i granit og er stråttækt. Møllehullet, der er et overfaldshjul, er anbragt under den ene ende af huset og lukket med en stenmur - tidligere en bræddevæg.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret. Møllen blev restaureret i 1978. Mølledammen er reetableret.

Sårbarhed: Fiskebæk vandmølle er særdeles sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Kulturmiljøet er endvidere sårbart over for markante ændringer i bebyggelsen og landskabets struktur.

Adgangsforhold: Møllen er privat ejet, men offentlig tilgængelig, hvis man kører eller går ca. 500 m. ad en markvej og videre bag Fiskebæk-gård. Her ligger den lille vandmølle, som en oase midt i markerne, omgivet af træer.

Fiskebæk Mølle

Fiskebæk Mølle

57. Nylands Mose

Landindvinding

Inddæmningen af Nylandsmosen er den ældste egentlige landindvinding i Danmark. Allerede omkring 1620 blev der opført en stensat dæmning tværs over det forholdsvis smalle indløb til Vignor og en landvandskanal blev gravet. Tørlægningen skete ved hjælp af flere møller, der afløste hinanden efterhånden som vandet veg tilbage. Den første vindmølle blev opført i 1690 af Knud Thott på en bakke sydvest for byen og var koblet til en vandsnegl i Nylands Mose. Møllen blev nedlagt ca. 1760. Vandsneglen blev efter hollandsk mønster drevet af en vindmølle på en lille bakke sydvest for byen. I anden halvdel af 1800-årene fandt man egepæle og rester af et stigbord, der vidnede om møllens tilstedeværelse. Den anden mølle, hollandsk vindmølle, en pumpemølle, blev opført ca. 1860 og nedlagt 1872. En tredje mølle blev opført 1872, men er nu nedlagt. Den sidste mølle er delvist bevaret.

Fra 1862-72 blev området gjort til landbrugsjord, men først i 1952 var tørlægningen så vidt, at hele den gamle mose kunne anvendes til agerbrug.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Møllen er truet af forfald. Naturområdet er sårbart overfor strukturelle ændringer af landskabet.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang.

58. Susåen

Transportvej og samlingspunkt for industri og bosætning

Susåen har sit udspring i et kildevæld i skoven ved Tingerup Tykke sydvest for Rønnede. Herfra løber den mod Gisselfeld og gennem Holmegaards Mose, drejer nord på rundt om Assendrup og Aversi, fortsætter mod nordvest i retning mod Vrangstrup og Alsted, hvor den optager Ringsted Å og Tuel Å med afløb fra de midtsjællandske søer. Herefter løber den mod sydvest ud i Tystrup-Bavelse-søerne og videre mod Næstved og Karrebæk Fjord. Susåen afvander store dele af Sjælland, i alt 835 km². Et område, der fra gammel tid har været præget af skove, søer, bakker og dale, udstrakte herregårdsmarker og spredte landsbyer, hvor gårdene lå tæt ved hinanden. Landskabet langs Susåen har været beboet siden oldtiden. Her har været gode betingelser for jagt og fiskeri. I skovene langs åen finder man således også mange gravhøje, særligt koncentreret i Næsbyholm Storskov. Åen har spillet en betydelig rolle som transportvej, først for stenalderfolket, senere for middelalderens købmænd og i 1800-årene for pramsejladsen på Den Danneskjoldske Kanal.

Store dele af Næstved Kommune har berøring med Susåen, der rummer mange typer af kulturmiljøer fra oldtid, middelalder og nyere tid, heriblandt mølle- og industrimiljøer.

Susåen

Strids Møller: Én mølle i Bavelse sogn, én mølle i Gunderslev sogn. De to små møller lå på hver sin side af Susåen indtil slutningen af 1700-årene. Ved Strids Møller ligger endvidere jættestuer, stendysser, og stedet fungerer endvidere som stopsluse for den tidligere kanal og overgangssted. Kanosejlerne har bl.a. mulighed for at slå lejr her.

Holløse Mølle: Ved Susåen i forbindelse med Holløse Bro ligger det bedst bevarede mølleanlæg i Næstved Kommune. Møllen ligger ved den oprindelige landevej mellem Sorø og Næstved, og indtil 1703 var møllebroen den eneste bro over Susåens nedre løb, hvilket betød en ret stor trafik. Møllen havde derfor krohold længe inden den første bevilling i 1735. Møllens historie kan følges tilbage til midten af 1300-årene. I 1770 beskrives Holløse meget grundigt i forbindelse med et salg, og man får et godt indtryk af det meget store møllegård-sanlæg, alle bygninger er nyopførte efter branden få år forinden. I møllegårdens længer er indrettet et møllehus med 3 kværne og i et særskilt hus en hestemølle. Sydøst for vandmøllen stod i en periode en hollandsk vindmølle opført i 1769 med 3 kværne og 1 stampe. Vindmøllen eksisterer ikke længere. Selve vandmøllebygningen i to stokværk ligger på en holm i Susåen mellem mod øst tilløbet til møllen og mod vest det oprindelige løb, som er ændret flere gange med forskellige formål. Anlægget har fået sin nuværende udformning i løbet af 1800-årene med blandt andet statelig bolig til mølleren nord for møllen. I 1906 blev møllen hærget af en brand, men var genopført allerede året efter. Til møllen var, i anden halvdel af 1800-tallet og indtil branden i 1906, knyttet et bageri.

Den Danneskjoldske Kanal: Den 11. september 1812 kunne godsejeren Christian Conrad Sophus greve Danneskjold-Samsøe indvie Den Danne-

skjoldske Kanal. Forud var gået et enormt arbejde med at gøre Susåen sejlbar for pramfart. De værste krumninger på åløbet var rettet ud, bredden var øget og åen uddybet, således at der ikke var under én meter vand noget sted på den 20 km lange strækning. Ved Holløse Mølle og Magle Mølle blev der anlagt sluseværker, og endelig blev der bygget nye broer. Endvidere blev der anlagt trækstier ved siden af åløbet. Kanalen var nødvendig for, at man kunne fragte brænde på pramme fra de store skove ved Bavelse og Næsbyholm til Karrebæksminde, hvorfra det blev udskibet til København, hvor borgerne manglede brændsel. Efter 1870 ophørte sejladsen og Susåen mistede sin betydning som søvej ind i landet. Rester af stopslusens tømmer ses i åløbet umiddelbart neden for frislusen ved Holløse Mølle. De fleste af sporene er dog fjernet i forbindelse med etablering af fauna-passage og stryg i det vestlige løb i 1990erne.

Maglemølle: Ved Næstved ligger et markant mølle- og industrikulturmiljø i form af de tre Maglemølle-anlæg, som har været en meget vigtig del af byens historie fra tidlig middelalder og helt frem til i dag. I middelalderen og nyere tid var det maling af korn, der var vigtig her, senest var det papirproduktion.

Næstved by: Ved sin ankomst til Næstved har åen en særlig betydning for byens kulturmiljø med havnekvarter i både middelalder og nyere tid. Næstved spillede især i middelalderen en vigtig rolle i den danske infrastruktur: Den fungerede som naturlig udskibningshavn og blev både præget og styret af kongers, stormænds, kirkers og klostres mangehånde interesser. Nordsiden af åløbet helt op til Købmagergade var tidligere intensivt bebygget. Ned mod åen løb en række stræder,

Ny Maglemølle

Strids Møller

blandt andet Store og Lille Bredstræde, Møntergade, Kompagnistrædet og Slagkildevej. Det er først med nedlæggelsen af den gamle havn, nedrivningen af husene i Bredstræderne i 1960'erne og de kommunale forsyningsanlæg fra gasværket (opført 1862), vandværket (opført 1887) og elværket (opført 1909) fra 1967 til 1995 samt frilægningen af åløbet i 1999-2001, at området har fået sin nuværende åbne og parklignende karakter. Handelen i Næstved var ikke kun af regional og national karakter. I slutningen af 1300-årene og begyndelsen af 1400-årene var Næstved én af de vigtigste byer, hvad angår handel med de nordtyske byer, hansestæderne. I senmiddelalderen og renæssancen begyndte handelen imidlertid at aftage, idet de stadig større handels- og fragtskibe fik sværere ved at sejle op igennem åløbet, der ikke længere var tilstrækkeligt dybt til de store skibe. Byen var afhængig af skibsfart og fiskeri, så de elendige forhold for sejladsen kom til at betyde økonomisk tilbagegang. Dertil kom, at indsejlingen ved Karrebæksminde i slutningen af 1700-årene sandede til. Dette blev afhjulpet i 1812 med kanalen ved Karrebæksminde.

Kompagnihuset: Som minde om det intensive byggeri ved Susåen i middelalderen er kun bevaret Kompagnihuset, der er nævnt første gang 1493. Det er desuden det eneste bevarede af sin slags i Danmark. Bygningen har fra begyndelsen været opført til gildehus og lagerbygning, men har også fungeret som boder/udlejningsejendom. I 1623 blev huset erhvervet til Christian IV's spanske kompagni; deraf dets nuværende navn. Siden har det blandt andet været magasin for skiftende stor-

købmænd. Op ad den nordlige gavl opførtes omkring 1750 et lille bindingsværkshus, et fæhus.

På sydsiden af åen lå landsbyen Lille Næstved, og også her har der været intensiv bebyggelse ned til åen i forbindelse med havnemiljøet, men ikke med købstadshuse som på nordsiden, men snarere med bindingsværkshuse og gårde.

I årene 1935-1938 blev Susåens løb igennem Næstved overdækket og kunne således indgå i gadenettet, hvorved det tidligere markante skel til Lille Næstved udviskedes. Der gravedes endvidere havnebassiner, og Susåens løb mod Karrebæk Fjord erstattedes af en kanal. Gennem et nyt sejløb fra Karrebæksminde fik man nu mulighed for at komme ind til byen med ret store skibe, således at den tidligere pramfart blev overflødig. Havne- og kanalprojektet fik afgørende betydning for byens udvikling i årene efter 1938. Det er set i lyset af anlæggelsen af kanalen og den nye havn, at den nye Maglemølle papirfabrik skal ses.

Åen blev frilagt i 1991-2001.

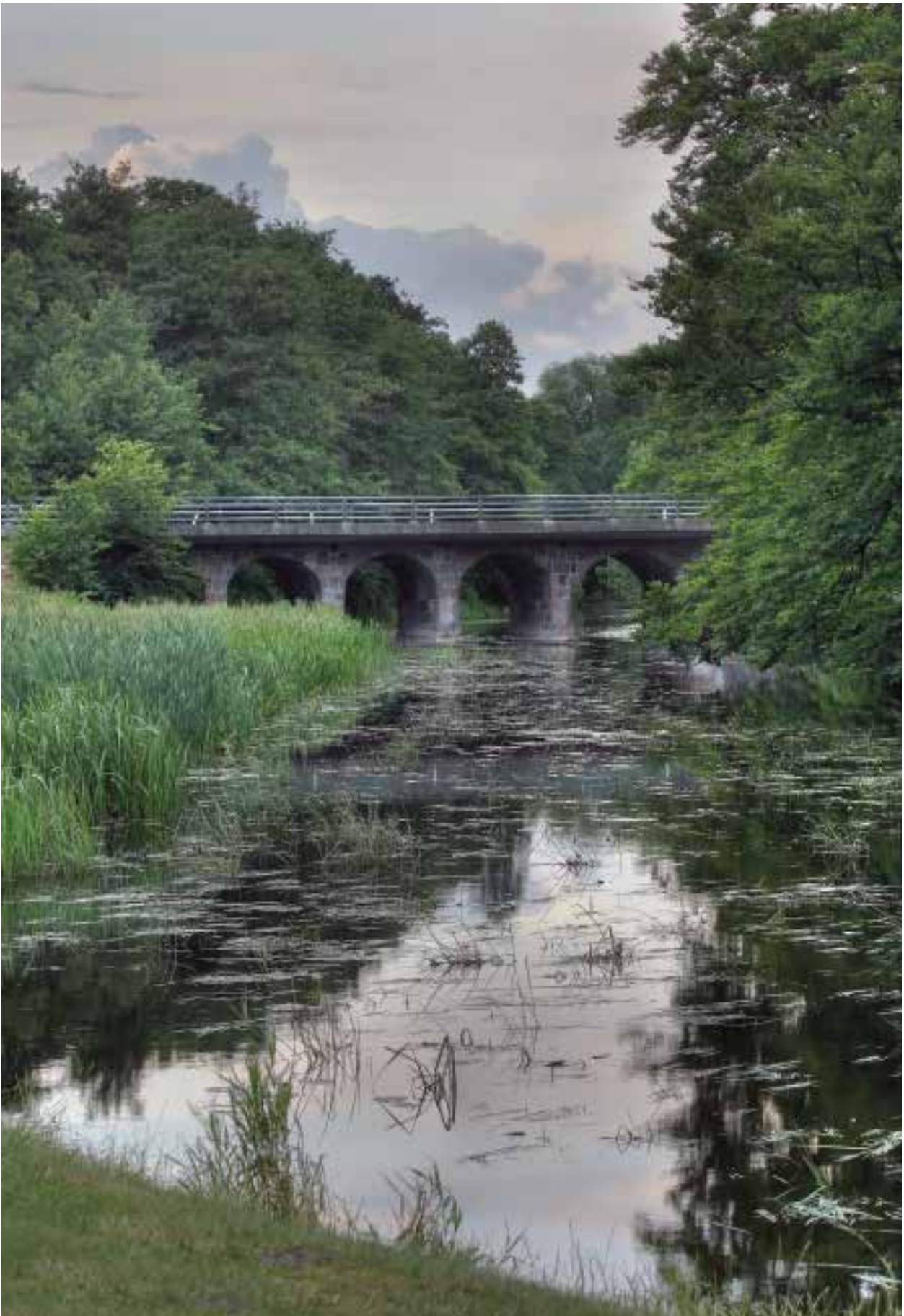
Kommentar: Der er udpeget flere kulturarvsarealer langs denne del af Susåen (sb. nr. 050710-60, 050710-59, 050710-58, 040507-67, 050707-113 og 050707-114).

Sårbarhed: Kulturmiljøet er sårbart over for enhver form for jord- og anlægsarbejder, såsom skovrensning, byggeri, gravning, dybdepløjning, terrænændring og dræning. De bevarede bygninger er sårbare overfor forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Kulturmiljøet er endvidere sårbart over for markante ændringer i bebyggelsen og landskabets struktur.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang.

Kompagnihuset

Jernbanebro over Susåen

Nyere tid

Temaerne for nyere tid omfatter primært tiden efter ca. 1850

Industrialisme og kraftanlæg

Fra slutningen af 1800-tallet frem til Første Verdenskrig slog industrialiseringen for alvor igennem i Danmark og prægede i første del af 1900-tallet det danske samfund på næsten alle områder. Elektriciteten og dieselmotoren var vigtige teknologiske gennembrud, der blev fulgt op af nye produktionsmåder og nye varetyper.

I mellemkrigstiden fortsatte industrialiseringen, og væksten i produktionen steg betydeligt i 1930'erne.

1950'erne og 1960'erne bragte en ny vækstperiode. Industrien overtog nu landbrugets stilling som landets største eksporterhverv. Samtidig bredte industrialiseringen sig til hele landet; også til de mindre byer og landdistrikterne.

Næstved tog del i industrialiseringen og var tidligere rig på store og små håndværks- og fabriksbygninger. Især papirfabrikkerne dominerede

i forhold til antallet af arbejdspladser og størrelsen af det enorme bygningskompleks, der var knyttet til fabrikken.

Desværre er kun et fåtal af de gamle produktionsbygninger bevaret i dag, og ingen af de kraftanlæg, såsom elværk, gasværk og vandværk, der knyttede sig til perioden, eksisterer længere. Der er i udpegningen lagt vægt på såvel by- som landindustri fra første halvdel af 1800-tallet til midten af 1900-tallet. Først og fremmest formidler de udpegede kulturmiljøer industrialismens fremvækst og storhedstid og dens betydning for byudviklingen i Næstved og Fensmark.

Gamle industri- og kraftanlæg er først og fremmest truet af overflødiggørelse som følge af forældelse og utidssvarende udformning. Man bør i høj grad forsøge bevare bygningerne med nye funktioner i stedet for nedrivning og nybyggeri.

59. Holmegaards Glasværk

Industri og fabriksby

Holmegaards Glasværks historie startede i 1823, da lensgreve Christian Danneskiold-Samsøe ansøgte den danske konge om tilladelse til at anlægge et glasværk i Holmegaards Mose. Lensgreven døde imidlertid samme år uden at have fået svar på sin ansøgning. Hans enke, Lensgrevinde Henriette Danneskiold-Samsøe, besluttede at videreføre projektet, da hun kort efter sin mands død modtog kongens tilladelse til at anlægge et glasværk. Værket kom til at ligge i mosen, fordi der her var nok af det nødvendige brændsel til brug i glasovnene. Den første produktion af glas startede i 1825 med produktion af grønne flasker, men få år senere fremstilledes også drikkeglas i klart glas af glasmagere hentet til landet fra Bøhmen.

Af de første glashytter udvikledes Holmegaards Glasværk sig til en hel lille landsby med marketeri, bageri, skole og kapel. Til arbejdsstyrken blev jævnt hen bygget flere og flere boliger, hvorfor Holmegaards Glasværk rummer en stor arkitektonisk variation, som trods knopskydningen virker harmonisk, idet husene er holdt i samme hvide eller gule farve.

Kulturmiljøet omkring Holmegaards Glasværk rummer et markant fabrikssamfund med produktionsbygninger, arbejderboliger, havelodder, funktionærboliger og skole, der tilsammen fortæller om udviklingen af et industrielt miljø gennem mere end 150 år.

En del af Holmegaards Glasværk ligger på det tidligere ejerlav for landsbyen Sipperup. Landsbyen bestod oprindeligt kun af to gårde og en række husmandssteder samt en stribe huse i nærheden af glasværket.

Kommentar: Kulturmiljøet er delvist bevaret, men der produceres ikke længere kunstglas på Holmegaard Glasværk. Det traditionelle livsmønster, der var typisk for fabrikken er brudt, og boligerne lejes ud på almindelig vis. En del bygninger er forsvundet fra glasværket, efterhånden som de har mistet deres funktion. Landsbyen Sipperup er i dag forsvundet, idet den dels er opslugt af glasværket og dels af idrætsplads, sportshal og boligbyggeri.

Sårbarhed: Glasværkets gamle bygninger er sårbare over for forfald, nedrivning og markante ændringer i arkitektur og struktur, der på sigt vil forringe det oprindelige og endnu velbevarede kulturmiljø.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

60. Karrebækstorp teglværk

Teglværk

Karrebækstorp blev anlagt i 1857. Her blev fremstillet tagsten og mursten. Anlægget blev moderniseret i 1930 og beskæftigede i årene herefter ca. 20 mand. Teglværket blev nedlagt i 1960'erne, men bygningerne er fortsat blevet anvendt til forskelligt erhverv. Ovnhuset er den eneste bevarede bygning, men er stærkt ombygget

Kommentar: Kulturmiljøet er delvist forsvundet.

Sårbarhed: Den bevarede bygning, ovnhuset, er sårbar overfor nedrivning, hvorved den sidste rest af mindet om teglværket vil være borte.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Holmegaard Glasværk

61. Kählers keramikfabrik

Kunsthåndværk

Kählers Keramikfabrik er en vigtig del af Næstveds historie fra midten af 1800-årene og frem til i dag. Keramisk produktion herfra findes ikke bare som eftertragtede brugsgenstande og kunst på nationalt plan, men også som facadeudsmykning på mange bygninger i Næstved by. De bevarede fabriksbygninger på Käblersbakken er derfor et, i Næstved sammenhæng, oplagt valg som kulturmiljø.

Kählers keramiske Fabrik begyndte sin produktion af keramik i 1839 i Kindhestegade 6 ved den holstenske ovn- og pottemager Herman Joachim Kähler. I 1972 deltes værkstedet mellem de to sønner Herman August, som skulle fortsætte ovnproduktionen, og Carl Frederik, som drev pottemageriet videre. Herman August flyttede sin produktion uden for byen tæt ved jernbanen, hvor han byggede nyt. Carl Frederik flyttede gradvist sin del af produktionen til København. Kählerne var dygtige keramikere, men først og fremmest beskæftigede de en lang række dygtige kunstnere, der gennem årene kom til at tegne Kählers nationale og internationale profil. Familien drev keramikfabrikken frem til 1974. Siden er værkstedet ført videre i reduceret form af andre ejere.

Stedets bygningshistorie er vanskelig at overskue i detaljer, da komplekset har omfattet flere værksteder, lagerbygninger og skure, der enten er nedrevet eller gået til ved de brande, der har hærget fra tid til anden. De nuværende bygninger er fra 1877/80 til 1947. Karl Hansen Reistrups karakteristiske friser blev indmuret i forbindelse med byggeri i 1908.

Kählers keramikfabrik

Kommentar: Kulturmiljøet er delvist forsvundet.

Sårbarhed: Bygningerne er særdeles sårbare over for forfald, nedrivning og markante ændringer i arkitektur og struktur, der på sigt vil forringe erindringen om det gamle fabriksmiljø.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

62. Maskinbyggeriet i Guderup

Landindustri

Maskinbyggeriet i Guderup er et eksempel på ældre industri udenfor bymiljøet. Maskinbyggeriet eller smedjen, som det læses på ældre topografiske kort, blev ledet af fabrikant H. P. Madsen. Dennes initialer er endnu at se på ejendommens ene gavlsammen med årstallet 1878. Fabrikken leverede blandt andet dele til byggeriet af Ladby Andelsmølle, der blev opført i 1899.

Kommentar: Maskinbyggeriet er nedlagt. Flere af de gamle bygninger er endnu bevaret, men anvendes nu til beboelse og udhuse.

Sårbarhed: Bygningerne er særdeles sårbare over for forfald, nedrivning og markante ændringer i arkitektur og struktur, der på sigt vil forringe erindringen om det gamle industrimiljø.

Adgangsforhold: Ejendommen er i privat eje. Der er ikke offentlig adgang.

Kählers keramikfabrik

63. Gamle Maglemølle Papirfabrik Fra vandmølle til industrieventyr

Historien om Maglemølle går helt tilbage til den tidlige middelalder. I 1135 nævnes vandmøllen ved østsiden af Suså nær købstaden Næstved første gang i forbindelse med, at Peder Bodilsens moder, Bodil, skænkede den til benediktinerklostret Skovkloster. Maglemølle betyder 'den store mølle', men vandmøllen blev også kaldt 'de store møller' på grund af sine mange vandhjul. I 1650 var Maglemølle udstyret med fire kværne og var antagelig Danmarks største vandmølle.

Vandmøllen fungerede helt op til 1800-årene, men i 1873 blev den da stærkt forfaldne mølle-gård købt og nedrevet af et konsortium af store papiraftagere som Gyldendal og Reitzel samt nogle store københavnske bogtrykkerier, der på samme sted i 1875 kunne indvie en papirfabrik i et markant og nybygget fabrikskompleks ved åen med kranø, opstemninger og indtag af åvand til papirproduktionen. Anlægget blev i de efterfølgende år fortsat udbygget. Det store fabriksanlæg var en del af den industrielle erhvervshavns glansperiode 1890-1930, hvor der for alvor blev opført industrialæg og bygget på alle danske havne. I 1889 blev papirfabrikken en del af De forenede Papirfabrikker, der gjorde Magle Mølle Papirfabrik til koncernens helt store papirfabrik og Næstveds største arbejdsplads. Den gamle Magle Mølle Papirfabrik fortsatte med at fungere indtil 1971. Fabriksanlægget blev nedrevet 1980-81 for at give plads til kommunens nye administrationsbygning.

Kommentar: Kulturmiljøet er kun sporadisk bevaret. Kranøen, kajen og et par krananlæg, med tilhørende opstemninger og indtag af åvand langs Suså står delvist bevaret tilbage.

Sårbarhed: De bevarede rester af industrialæg-

get ved åen er særdeles sårbare over for forfald og nedrivning.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang.

64. Ny Maglemølle Papirfabrik Moderne havneindustri

Den moderne industrihavn er tydeligt repræsenteret i Næstved. I 1929-33 planlagdes byggeriet af den nuværende havn og kanal samt den private industrihavn Ny Maglemølle. Anlægsarbejderne blev påbegyndt i 1935 og hele anlægget kunne indvies i 1938. Desuden anlagdes et omfattende sporanlæg mellem havn og station, mellem papirfabrik og station samt mellem det gamle og det nye fabriksanlæg. Næstved havn er markant ved at være etableret på én gang og ikke siden udvidet. Derfor er bygningsmassen hovedsageligt præget af tidstypisk byggeri i funktionalistisk stil, hvilket også er tilfældet for Ny Maglemølle Papirfabrik, der er tegnet af arkitekt Knud Henningsen og opført i 1937-38. Fabriksområdet er blevet udvidet ad flere gange med nye fabriksafsnit, kontorbygninger m.m. helt frem til 1990'erne.

Ny Maglemølle Papirfabrik står endnu som et markant og storslået bygningskompleks med tidstypiske fabriksbygninger med shedtage. Den første hollænderbygning og kraftværket er væsentlige elementer i denne sammenhæng. Helt afgørende for kulturmiljøet er imidlertid også den 375 meter lange kajkonstruktion, der med sine to etager er en sjælden konstruktion i dansk sammenhæng, med indbyggede kontorer og folkebygningen ved lavkajen og oplagsområdet med de mange kranbroer, der knytter fabrikken til Susåen.

Ny Maglemølle anvendes idag hovedsageligt til erhvervspark. Papirfabrikken er stort set lukket ned bortset fra afsvævningsanlægget, som leverer råstof til Dalum Papirfabrik i Odense.

Ny Maglemølle, afsvævningsanlægget

Kommentar: Papirfabrikken som producerende virksomhed er nedlagt og tilbage står en enorm og kompleks bygningsmasse med tilhørende anlæg i form af jernbane og havneanlæg.

Sårbarhed: Hele fabriksanlægget er særdeles sårbart over for forfald, nedrivning og markante ændringer i arkitektur og struktur, der på sigt vil forringe det oprindelige og endnu velbevarede kulturmiljø.

Adgangsforhold: Der er begrænset offentlig adgang til stedet pga. de forskellige erhvervsvirksomheder, der holder til i fabriksbygningerne.

65. Paulsens maskinfabrik

Industrialiseringens barndom

Et sjældent minde om industrialiseringens barndom i Danmark er Paulsens Maskinfabrik i Næstved. Mekaniker og tidligere skibsbygger hos B&W i København C.F. Paulsen var blandt de første, der så mulighederne for fabriksbyggeri udenfor den middelalderlige bykerne, og han opførte sammen med sin far en lille fabrik i det nuværende Brandtsgadekvarter i 1868. Fabrikken var oprindeligt udformet som en traditionel trelænget gård med stuehus, baghus og værkstedsbygninger og anlagt ved de grønne marker langs Vordingborgvej og indeholdt smedje, jernstøberi og maskinværksted. I 1876 opførtes en fjerde længe med sav- og høvleværk, men virksomheden udvidedes til stadighed i 1890'erne og begyndelsen af 1900-årene. Til virksomheden hører Indre Vordingborgvej 32, der blev opført som nyt stuehus til familien i 1905. I 1932 flyttedes støberiet til Indre Vordingborgvej 32A. I dag udgør den tidligere fabrik den sydlige afslutning på Brandtsgadekvarteret.

På grund af pladsmangel valgte man i 1947 at opføre og flytte produktionen til et nyt og moderne jernstøberi på Omøvej ved havnen, mens maskinværkstedet flyttedes til Indre Vordingborgvej 32A.

Gamle Maglemølle, Kranøen

I 1986 var der planer om at flytte det velbevarede fabriksanlæg og støberiet til Den gamle By i Århus, men disse blev desværre opgivet.

Kommentar: Kulturmiljøet er delvist bevaret. Bygningerne er meget ombyggede, men renoverede og rummer nu boliger.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald, nedrivning og markante ændringer i arkitektur og struktur, der på sigt vil forringe det oprindelige kulturmiljø yderligere.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

66. Vedex

Industri fra mellem- og efterkrigstiden

Fabriksbygningerne på Vordingborgvej 80 blev oprindeligt opført i 1933-34, af en kreds af godsejere med J.E. Lassen, Bækkeskov som formand, for krydsfinerfabrikken A/S Dansk skovindustri, eller 'Krydsen,' som det kom til at hedde i daglig tale. Bygningerne er siden blevet ombygget efter flere brande. Virksomhedens spændende historie er præget af brande, konkurer, rekonstruktioner og sabotager under krigen. Fra 1969 hed Krydsfinerfabrikken 'Vedex'. Fabrikken lukkede 1974.

Fabriksbygningerne er blandt de få bevarede fra mellem- og efterkrigstiden og er meget karakteristiske i deres funktionalistiske stil. Bygningerne rummer nu forskellige erhvervsvirksomheder.

Kommentar: Kulturmiljøet er delvist bevaret. Virksomheden er lukket, men bygningerne er bevaret.

Sårbarhed: Bygningerne er særdeles sårbare over for forfald, nedrivning og markante ændringer i arkitektur og struktur, der på sigt vil forringe det oprindelige kulturmiljø yderligere.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Paulsens maskinfabrik

Jernbanedrift og stationsbyer

Temaet om jernbanedrift og stationsbyer omfatter alle spor efter jernbanedrift i det åbne landskab såsom baneforløb, broer, stationsbygninger, signaler, ledvogterhuse og værkstedsbygninger som for eksempel vandtårne og remisebygninger. Hvor en hel by er vokset op som følge af jernbanen kan temaet omfatte de dele af byen, der er særlig velbevarede og typiske for stationsbykarakteren.

Fremvæksten af byer har altid hængt nøje sammen med kommunikationsveje og handel. Med jernbanernes fremkomst og udbredelse fra midten af 1800-tallet opstod nye muligheder for dannelse eller udvikling af eksisterende bysamfund. Placeringen af jernbanen fik afgørende betydning for mange landsbyers videre skæbne. De gamle landsbyer, der fik station, blev med tiden udbygget til karakteristiske stationsbyer med service, handel og mange boligkvarterer, mens andre byer i stedet mistede deres betydning og i mange tilfælde sank hen i glemslen.

Jernbanerne var en vigtig del af industrialiseringen af Danmark, og indtil lastbilstransportens gennembrud fra 1930'erne var jernbaneforbindelserne af stor betydning for udviklingen af erhverv

og produktion. Jernbanernes fremkomst betød øget samkvem og aktivitet i samfundet.

Anlæggelsen af jernbanerne medførte store ændringer i kulturlandskabet. For at lægge de mange kilometer af spor måtte der bygges broer og dæmninger, graves igennem bakker og forhøjninger i landskabet, opføres stationsbygninger, ledvogterhuse og meget mere.

Alle jernbanestrækningerne i Næstved Kommune er medtaget i kulturmiljøudpegningen, og selvom Næstved-Præstø og Næstved-Slagelse banerne er nedlagt, så er der stadig bevaret tydelige spor i landskabet i form af blandt andet dæmninger og bygninger. De udpegede eksempler på stationsbyer viser udviklingen fra landsby til stationsby. Her er stationsbypræget endnu meget udtalt, selvom byerne ikke længere har samme betydning som i deres storhedstid.

Velbevarede stationsbymiljøer er fåtallige, og det er vigtigt, at man værner om de bygninger og øvrige spor i landskabet, der er med til at fortælle om industrialismens storhedstid og udviklingen fra bondesamfund til industrisamfund.

67. Roskilde-Køge-Næstved-Masnedsund-banen

Næstveds første jernbane

Det sjællandske Jernbaneselskab havde allerede i 1844 fået tilsagn om eneret på anlæg af en jernbane til et punkt på Sjællands sydkyst, men det varede en del år førend linien var projekteret og anlæggelsen gennemført. I 1864 fremsatte en tysk ingeniør, Kröhnke, et projekt, der var langt forud for sin tid, nemlig anlæggelsen af en bane fra København sydpå i den senere kendte "Fugleflugtslinie", og det var meningen, at linien skulle danne forbindelsesled mellem banerne i Norge/Sverige og det tyske jernbanenet via Sjælland, Falster og Lolland. Desværre mislykkedes Kröhnkes projekt. I stedet anlagde Det sjællandske Jernbaneselskab en banelinie fra Roskilde til Masnedsund. Jernbanearbejdet blev påbegyndt 1868, og hele strækningen kunne åbnes den 4. oktober 1870. I 1883 åbnedes Masnedsundbroen, og året efter etableredes der dampfærgeforbindelse fra Masnedsund til Orehoved.

De gamle stationsbygninger på banestrækningen eksisterer fortsat. Holme-Olstrup og Lov udviklede sig til mindre stationsbyer.

Stationer i Næstved Kommune: Holme-Olstrup, Lov, og Ring (trinbræt).

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret. Banen eksisterer fortsat. Kun Holme-Olstrup station er fortsat i brug.

Sårbarhed: Stationsbygningerne er sårbare over for forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Baneanlægget er sårbart over for funktionstømning og forfald.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang. Stationsbygningen i Lov er i privat eje, men kan ses fra offentlig vej.

68. Næstved-Dalmose-Slagelse-banen

Banestrækningen med de mange vejoverskæringer og militærspor

I 1891 blev der etableret en jernbaneforbindelse mellem Næstved og Slagelse. Langs banen, hvor togdriften nu er ophørt, ses en række bygninger opført i tilknytning til banen: Stationer, pakhuse og ledvogterboliger. Fælles for mange af bygningerne er, at de er opført i blank, gul mur. Eksempelvis stationen i Hyllinge (Stationsvej 1) samt de to led-

vogterhuse ved Guderup. Ledvogterhusene langs banen er små, enkle bygninger, lidt høje i forhold til størrelsen. De har ens detaljer i det gule murværk: Bånd af røde sten, runde vinduer i gavlen og sadeltag med falstagsten.

Langs Næstved Slagelse-banen blev der anlagt 28 ledvogterhuse, 14 broer og viadukter og 31 stenkioster. I alt var der 123 større eller mindre overkørsler på hele strækningen.

I forbindelse med Slagelse-Næstved-banens indføring til Næstved station, blev der nord for stationen anlagt et såkaldt militærspor, så tog kunne køre direkte fra Slagelse-banen til Køge-banen uden nødvendigvis at skulle ind at vende på Næstved station med medfølgende tidsforbrug ved omløb mv., hvilket ikke var hensigtsmæssigt i en krigssituation. Militærsporet kom ved anlæggelsen af Midtbanen (1916-1924) til at krydse banen Næstved-Ringsted vinkelret umiddelbart nord for overkørslen ved Herlufsholm Allé. Ved bygningen af Midtbanen kunne man ikke fjerne militærsporet, da det – teoretisk set – stadig havde en strategisk betydning. Imidlertid anvendtes militærsporet sjældent, måske aldrig? Militærsporet sluttede sig til Slagelse-banen lige øst for broen over Susåen og til Køge-banen lige vest for det nuværende standsningssted Næstved Nord. Militærsporet blev nedlagt i 1925. Den gamle trassé kan stadig ses fra Næstved Nord station og indtil Østre Ringvej. Resten skal man være stedkendt for at finde, dog er vejen Militærvej lig det gamle baneareal.

Stationer i Næstved Kommune: Sandved, Hyllinge, Fodby og Ladby (trinbræt) samt ledvogterhuse ved alle større vejoverskæringer.

Kommentar: Kulturmiljøet er kun delvist bevaret, idet banen er nedlagt. Sporene findes endnu. Ledvogterhusene og stationsbygningerne er bevaret, men mange i ombygget stand. Som cykel/ride/gå-rute vil turen langs banen være rigtig fin og lede igennem et rigt og varieret landskab med mange bevarede elementer af den tidligere banedrift.

Sårbarhed: Bygningerne med forbindelse til den tidligere jernbanedrift er sårbare over for funktionstømning, forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Baneanlægget er sårbart over for funktionstømning og forfald. Broerne på banen er truet af forfald og nedrivning. Banestrækningen er truet af tilgroning.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang.

Jernbanebroen i Herlufholmskoven ved indvielsen

69. Næstved-Præstø-Mern-banen Privatbane

Privatbanen mellem Næstved og Præstø blev anlagt i år 1900 som en mere eller mindre direkte forbindelse mellem de to gamle købstæder. Langs banen træffer man en række karakteristiske, små stationsbygninger, der er opført i eller omkring år 1900. Alle har stået hvidkalkede med røde murstensbånd og vinduesstik samt skiferklædte udhængstage. Stationsbygningerne i Snesere og Bøgesø står stadig nogenlunde intakte, selvom banen blev nedlagt i 1961. Ved trinbrætterne var der blot opført et træskur.

Stationer i Næstved Kommune: Rønnebæk (trinbræt), Næstelsø (trinbræt), Brandelev, Bøgesø, Askov Huse (trinbræt), Snesere, Lille Røttinge (trinbræt) og Tappernøje.

Kommentar: Kulturmiljøet er stort set forsvundet. Banen blev nedlagt i 1961 og sporene pillet op. Trinbrætternes små træbygninger er forsvundet. På grund af det kuperede terræn findes der endnu i landskabet rester af dæmninger og gennemskæringer. Flere steder er der anlagt vej eller cykelsti på den gamle banelinie.

Sårbarhed: De nedlagte, men endnu bevarede stationsbygninger, fungerer nu som private boliger og er sårbare over for funktionstømning, forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang. De bevarede stationsbygninger er i privat eje.

Trinbræt i Askov Huse før nedtagningen

70. Næstved-Ringsted-banen/ Midtbanen

Næstveds nyeste jernbane

Banen mellem de to store sjællandske købstæder blev anlagt så sent som 1924 efter mange års politisk diskussion og planlægning. Efter åbningen af den sjællandske sydbane mellem Roskilde-Køge-Næstved-Masnedsund i 1870 opstod der i Næstved planer om oplandsbaner til Glumsø og Karrebæksminde. Planerne blev ikke realiseret. 30 år senere, i år 1900, blev der fremsat et privat forslag til en jernbanestrækning mellem Karrebæksminde-Næstved-Ringsted-Hvalsø-Frederikssund, men først i 1908 blev lovforslaget vedtaget. Anlægget af banen voldte en del vanskeligheder. Arbejdet med Midtbanens delstrækning mellem Ringsted og Næstved blev forsinket bl.a. som følge af første verdenskrigs mangel på nødvendige materialer og dermed store prisstigninger. Først i efteråret 1916 kunne man starte på arbejdet i marken, men anlægsarbejdet begyndte imidlertid først for alvor efter krigens afslutning. Det var under de vanskeligste tænkelige forhold, banen blev anlagt, idet der ikke blot var varemangel, prisstigninger og mangel på arbejdskraft, men den arbejdsstyrke, der kunne fremskaffes, kunne på grund af rationering og almindelig knaphed på fødevarer ikke forventes indlogeret hos private på egnen. Der etableredes derfor baraklejre for arbejderne ved Vrangstrup og Glumsø. Under anlæggelsen løb man ind i en del vanskeligheder blandt andet på grund af det

Tappernøje station

kuperede terræn nord for Næstved samt uforudsete besværligheder ved anlægget og kostbare uheld med broer. I foråret 1924 stod banen endelig færdig og udmærkede sig blandt andet ved, at det var en af de første jernbanestrækninger med stenballast – hidtil havde man anvendt grus. Midtbanestrækningen mellem Ringsted og Frederikssund blev aldrig nogen succes og allerede i 1936 nedlagdes denne del af Midtbanen.

Stationer i Næstved Kommune: Rislev (nedlagt 1962), Søgaard ved Gelsted (trinbræt fra 1928, nedlagt 1936), Herlufmagle (nedlagt 1966), Glumsø, Tyvelse (trinbræt fra 1928, nedlagt 1962), og Vrangstrup (nedlagt 1962).

De gamle stationsbygninger i Herlufmagle, Glumsø og Vrangstrup eksisterer endnu. Stationsbygningerne på banestrækningen mellem Ringsted og Næstved er tegnet af arkitekt K.T. Seest og bærer præg af nyklassicismens stilfuldhed. Stationsbygningerne i Herlufmagle og Vrangstrup er ens.

Kommentar: Kulturmiljøets struktur er velbevaret. Banen eksisterer fortsat. Glumsø station er som den eneste fortsat i brug som station.

Sårbarhed: Stationsbygningerne er sårbare over for forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Baneanlægget er sårbart over for funktionstømning og forfald.

Adgangsforhold: Glumsø station er offentlig tilgængelig, mens de øvrige stationsbygninger er i privat eje.

71. Næstved Station

Næstved som jernbaneknudepunkt

Da jernbanen kom til Næstved i 1870, opførtes de første anlæg til banen og den første banegårdsbygning i det, der dengang var Næstved bys udkant. Næstved station er siden da blevet udvidet og ombygget flere gange. Den oprindelige stationsbygning, tegnet af statsbanernes arkitekt Charles Abrahams, havde midterparti i to etager og sidefløje i én, men er siden blevet kraftigt ombygget og udvidet. Bygningen blev udvidet første gang i 1900 i forbindelse med åbningen af Præstø-banen. Som forberedelse til åbningen af den dobbeltsporede forbindelse til Ringsted i 1924 ombyggedes den endnu engang i 1921 af jernbanearkitekt Sigurd Christensen. I 1940-43 forandredes bygningen fuldstændigt, da den fik sit nuværende ydre ved statsbanernes overarkitekt K.T. Seest.

Fra begyndelsen var der toldkontor i huset, men i 1891 blev kontoret erstattet af en ny toldbod til venstre for banegården. Toldboden blev nedrevet i 1972. I 1930erne var der turistkontor på banegården.

I 1940 blev der truffet en aftale mellem Næstved Byråd, jernbanerne og værnemagten, der gjorde Næstved Banegård til regionalt forsyningscenter for den tyske hær på Sjælland. Til det formål opførtes en lade, som senere blev afbrændt ved en sabotageaktion i 1944.

Det oprindelige anlæg var ret beskedent af omfang, men med Præstø-banens åbning blev det nødvendigt at udvide det eksisterende anlæg

Næstved baneterræn set fra Rampen

betydeligt. Der anlagdes en ny perron øst for de oprindelige to samt to depot- og læssespor, foruden de nødvendige forbindelsesspor. Til Præstøbanens særlige brug anlagdes en lokomotivremise i den nordlige ende af stationen. Remisen blev nedrevet allerede i 1922 i forbindelse med anlæggelsen af Ringsted-banen.

Den mest gennemgribende ombygning fandt sted i årene 1918-24. Alle de bestående ældre anlæg blev berørt af ombygningerne, alle niveauskæringer i og omkring Næstved blev erstattet af over- eller underføringer. De to niveauskæringer på stationen blev afløst af en overføring ved Kildemarksvej i dens sydende og en underføring ved Nordre Farimagsvej i stationens nordende. Desuden blev nye perroner med perrontunnel anlagt. En ny lokomotivremise, Farimagsvej 45, blev opført i 1925 på den nedlagte overkørsel Friggasvej/Kildemarksvej, der med banens underføring var blevet overflødiggjort af Rampen. Den første del af det andet spor til Vordingborg blev taget i brug (Næstved-Lov 1923/24), og endelig kom indføringen af banen til Ringsted.

Postkontoret: Postkontoret blev opført 1919-1921 ved kongelig bygningsinspektør Martin Bloch med arkitekt Tidemand Dal som konstruktør. I 1922 flyttedes postkontoret fra Vinhuset til baneterænet ved Farimagsvej, hvor der blev opført en fælles post- og telegrafbygning med lokaler til Post- og Telegrafvæsenet samt embedsbolig for post- og telegrafbestyreren.

Kommentar: Kulturmiljøet er endnu velbevaret, men stationsbygningernes omgivelser er til stadighed under forandring.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Baneanlægget er sårbart over for funktionsstømning og forfald.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang.

72. Glumsø stationsby

Fra landsby til stationsby

Glumsø stationsby ligger på et plateau i det let kuperede terræn omgivet af marker og skove samt af søen umiddelbart syd for byen. Mod øst afgrænses byen af jernbanen. Den nuværende stationsby er opstået af en tidligere landsby, hvoraf der endnu ses enkelte gårde. Bebyggelsen omfattede omkring år 1800 knapt 20 gårde og 10 huse. Præstegården lå oprindeligt meget tæt på kirken, men blev efter en brand i 1834 genopført i sin nuværende skikkelse et stykke herfra. I forbindelse med at de gamle købstæders monopol på handel og håndværk blev ophævet i 1857, oplevede Glumsø i slutningen af 1800-årene en vækstperiode i og med, at oplandets handel og serviceydelser blev trukket til byen. I de følgende årtier oplevede byen en markant vækst med servicefunktioner i form af blandt andet købmandsgård, læger, apotek, bageri, andelsmejer, bryggeri og kro. Dette tiltrak handlende, håndværkere, bank- og sparekasselifialer, realskole, biograf og meget

Storegade i Glumsø

mere. Stationen blev indviet i 1924 og styrkede i høj grad stationsbykarakteren. Efter en nedgangsperiode i slutningen af 1900-årene er det atter stationen, der får folk til at flytte til byen, som er blevet udvidet ganske markant mod nordvest.

Glumsø karakteriseres ved en række markante strøg. Det første ligger omkring kirken og præstegården, der ligger åbent og centralt placeret på hjørnet af den nord-syd – og øst-vestgående akse. I dag er området mod nord afgrænset af Nyvej. Det andet strøg ses fra kirken og ned mod søen ad Skolevej, der udmærker sig ved tidligere offentlige institutioner såsom skole og bibliotek. Storegade, der er en udpræget hande­lsgade med bygninger opført i typisk stationspræget arkitektur, udgør det tredje strøg. Det sidste strøg udgøres af Stationsvej, der med rækken af store allétræer fremhæver stationsbygningen for enden af vejen.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret. Glumsø præstegårds fire bindingsværkslænger (1834) er fredet efter bygningsfredningsloven.

Sårbarhed: De nævnte strøg er vigtige for indtrykket af byen, men de er sårbare over for strukturelle ændringer i form af fældning af Stationsvejs allétræer, nedrivning af markante bygninger og væsentlige ændringer af arkitektur og tilbygninger, der ikke respekterer det oprindelige udtryk.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

73. Sandved stationsby

Velbevaret stationsbymiljø

Stationsbyen Sandved er vokset op omkring en station på Næstved-Slagelse-banen. Byen er udbygget med gader vinkelret på landevejen og "stationsgaden" langs banen. Her er der et større udvalg af servicefunktioner og enkelte ældre fabriksanlæg. Væsentlige elementer er stationen med pakhuse, ledvogterhuset ved baneoverskæringen, Sandved Hotel over for stationen, den store velbevarede købmandsgård (opført ca. 1890) på hjørnet ved landevejen og missionshuset Betahnia (opført 1908). Endvidere er der gode eksempler på stationbyhuse og -villaer fra perioden 1880-1930erne. Stationsbygningen blev opført i 1892 og nedlagt sammen med banelinien i 1971. Stationsbygningen har nu anden anvendelse.

Kommentar: Stationsbyens særpræg er velbevaret.

Sårbarhed: Stationsbyens karakteristiske ejendomme er sårbare overfor funktionstømning, forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og - ikke mindst - ændringer af omgivelserne. Det omgivende baneanlæg er sårbart overfor fjernelse samt yderligere funktionstømning og forfald.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Købmandsgården i Sandved

Råstofbrydning og forarbejdning

Udvindingsområder, kalkgrave, grusgrave, lergrave, tørvemoser

Menneskets udnyttelse af naturens ressourcer i form af råstofbrydning efter kalk, grus, ler og tørv sætter sig voldsomme spor i landskabet. Af historisk interessante områder med gravning efter råstoffer, der rummer en særlig fortælle- og oplevelsesværdi er udpeget to områder i Næstved Kommune, hvoraf Holmegaards Mose foruden udnyttelse af naturressourcerne i forbindelse med

glasindustri også vidner om stenalderbefolkningens bosættelsesmønstre.

Især bygningerne i forbindelse med råstofproduktionen er sårbare i forbindelse med funktions-tømning. De egentlige graveområder står derimod ofte tilbage som store kratere i landskabet, der ofte omdannes til vandhuller og tiltrækker et rigt dyreliv.

74. Trælløse Kalkleje

Kalkgrave

Som noget ganske særligt kan man lige nord for Trælløse, langs Holmager og Kalklejevej, endnu se flere af gravene fra det store kalkeventyr, der fra ca. 1920 til 1950erne gav arbejde og penge til området. Indenfor et relativt lille areal blev der i denne periode gravet tonsvis af kalk op af undergrunden og solgt til landbrug på store dele af Sjælland. I landskabet ses endnu de dybe, nu vandfyldte, kalkgrave ligesom vejen 'Kalklejevej' erindrings om kalkgravningen på stedet.

I begyndelsen af 1800-årene fandt bønderne ud af, at det øgede kornudbyttet, hvis jorderne med mellemrum fik tilført mergel, der er en kalkholdig jord. Tilførslen af kalk gjorde, at planterne bedre kunne optage næringsstofferne i jorden og i gødningen. I slutningen af 1800-årene gik bønderne i stedet over til at anvende ren jordbrugskalk. I 1920erne blev der gravet kalk på flere af gårdene i Trælløse, og yderligere begyndte firmaet "Aktieselskabet Sydsjællands Gødningskalkforretning" en industriel brydning af kalken, der i perioder havde op til 30 mand ansat. I begyndelsen foregik brydningen manuelt, men gødningskalkforretningen tog hurtigt maskinkraft i form af gravemaskiner, tipvogne og -spor med mere i brug. Efter harpning blev kalken transporteret til en stor tørrelade og herfra videresolgt til bønderne. Laden blev opført i begyndelsen af 1920erne og var dengang tre gange så lang som den lade, der

nu står tilbage. Resterne af de gamle fundamenter kan endnu ses i buskadset vest for laden. På Holmagervej 18 opførtes en bygning i tilknytning til gødningskalkforretningen. Her lå bl.a. kontorer og frokoststue. Arbejdet i de forskellige kalklejer havde stor betydning for beskæftigelsen i området, der ikke havde andre større arbejdspladser. Mængden af kalk ebbede imidlertid ud og "Aktieselskabet Sydsjællands Gødningskalkforretning" og de øvrige kalklejer lukkede i løbet af 1950erne.

Kommentar: Kulturmiljøet er delvist forsvundet. Fra slutningen af 1950erne og til omkring 1970 blev flere af de gamle kalkgrave lejet ud til kommunens lossepladser, og de fleste huller er i dag opfyldte og området planeret. Tilbage i området ses endnu enkelte store vandfyldte grave samt kalkladen af blikplader på Kalklejevej og den store lade af skifer (opført 1937) ved Dyssegård. Vejnavnet "Kalklejevej" erindrings om kalkgravningen på stedet.

Sårbarhed: Kulturmiljøet er sårbart over for enhver form for anlægsarbejder, såsom planering, gravning, byggeri, terrænændring og dræning. Bygningerne er sårbare overfor funktionstømning, væsentlige ændringer af arkitekturen, manglende vedligeholdelse og nedrivning.

Adgangsforhold: De gamle kalklejer og bygninger er privat ejendom, men kan ses fra Holmager og Kalklejevej.

Trælløse Kalkleje

Trælløse Kalkleje

Fritidslandskabet

Ældre sommerhuse, pavilloner, badhoteller, sportsanlæg, traktørsteder, feriekolonier, lystanlæg

Til fritidslandskabet hører ældre sommerhuse og -områder, pavilloner, badhoteller, sportsanlæg, traktørsteder, feriekolonier, lystanlæg og lignende. Sommerhusområdet på Enø er det mest markante i Næstved Kommune, og heraf er udvalgt det område, hvor de ældste sommerhuse er bevaret. Til sommerhusområdet hørte tidligere en række markante forlystelser, der imidlertid er forsvun-

det. Samme tendens ses på de udvalgte lystanlæg rundt om i kommunen. De vidner i høj grad om tidligere tiders fritidskultur.

Sommerhuse og lystanlæg er for bygningernes vedkommende først og fremmest truet af forfald og ufølsomme om- og tilbygninger. Lystanlæggene er ofte i fare for at forsvinde i forbindelse med funktionstømning.

75. De gamle sommerhuse på Enø Ældre sommerhusområde

Ud mod de flade, åbne strandenge på Enøs vestkyst ligger en række små strandpalæer, flere med en detaljerig træarkitektur. De hører til blandt de første sommerhuse i det nu store sommerhusområde, der dækker det meste af Enø. Kyststrækningerne varierer fra flade strandenge til høje klinter, og sommerhusområderne skifter ligeledes stærkt karakter. De gamle sommerhuse ligger i det åbne terræn uden indhegning på flade græsenge helt ud til vandet.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret. Sommerhusene er endvidere specielle ved, at de ikke kan sælges eller rives ned for at give plads til nybyggeri.

Sårbarhed: Sommerhusene er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang til sommerhusområdet. Bygningerne er privat ejet.

76. Lønved Skov traktørsted

Lystanlæg på landet

Det gamle skovriderhus på sydsiden af Gavnø var i begyndelsen af 1900-årene traktørsted og et yndet udflugtsmål for folk i omegnen. Man kunne spise medbragt mad og drikke kaffe og i øvrigt nyde udsigten over fjorden. Nu anvendes ejendommen til privat sommerhus. Stuehuset fra 1835 er opført i mursten med stråtag, mens udlængerne fra 1860 er opført i bindingsværk også med stråtag.

Lønved Skov traktørsted

Kommentar: Kulturmiljøet er delvist forsvundet. Traktørstedet er nedlagt, men bygningerne er bevaret. Den ene udlænge er i dag forsynet med cementtag.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitekturen.

Adgangsforhold: Det gamle traktørsted er i dag privat ejendom, og der er ikke offentlig adgang til stedet.

77. Munkebakken

Lystanlæg i byen

Mogenstrup Ås, der ligger mellem Mogenstrup og Næstved, er en af Sjællands store åse. Den er dannet af aflejringer fra smeltevandet i isen sent i den sidste istid og ligger i et større afdræningssystem for smeltevand, der fra Præstøegnen strømmede mod nordvest til egnen ved Åmosen. Store dele af åsen er bortgravet bl.a. i forbindelse med vejgennembrud.

Ved Næstved kaldes åsen Sandbjerget. Et parti af Sandbjerget hedder Munkebakken. Sandbjergets tilblivelse har altid udfordret fantasien, og sagnet vil vide, at Fladså-Trolden har en finger med i spillet om åsens dannelse. Der er flere lokale udgaver af vandresagnet. I én udgave bliver trolden vred på en anden trold, som bor ved Næstved. I en anden udgave bliver han vred på en købmand i Næstved, og i en tredje bliver han vred på lyden af kirkeklokkerne i Sct. Peders Kirke. Under alle omstændigheder fylder han en sæk med sand og vandrer af sted mod Næstved for at dække byen. Desværre er der hul på sækken,

Munkebakken

så sandet løber ud undervejs og danner dermed Mogenstrup Ås. Fladså Trolde opdager det først, da han når frem, og han farer i flint, mens den sidste portion sand bliver liggende som Munkebakken.

I dag står trolde som en kæmpe statue i en fontæne ved foden af Munkebakken skabt af Arne Bang og opstillet 1944. Ved foden af Munkebakken ses endvidere Arne Bangs skulptur af en Frihedskæmper fra 1955.

Munkebakken blev anvendt som lystanlæg senest fra slutningen af 1800-årene, men fik sandsynligvis først sit nuværende navn omkring 1935, da stedet indrettedes til park med friluftsteater ved byens 800-års jubilæum.

Stedet er tidligere blev kaldt: Sandbjerget, Granbakken/Granskoven og Møllebakken. Til Munkebakken hører 'Kærlighedsstien' og 'Brudesengen'. Fra Munkebakkens høje udkigstårn kan man få overblik over næsten hele Næstved-området. I 1997 begyndte en lokal kunstner, Jens Andersen, at skabe en allé af syge elmetræer på Munkebakken om til munke. Fra 2006-2008 blev 7 af munkene støbt i bronze og opstillet i Næstveds bymidte.

Kommentar: Munkebakken er ikke længere det folkelige forlystelsesanlæg og samlingssted som tidligere, men er som lystanlæg i dag velbevaret.

Sårbarhed: Området er sårbart overfor hærværk, forfald, manglende vedligeholdelse, tilgroning og markante ændringer af omgivelserne samt ophør af funktion.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang.

78. Tyvelse Sand, Bavnebakken

Lystanlæg i landsogn

Den naturskønne lokalitet Bavnebakken ved Tyvelse Sand nord for Tyvelse er ét af få eksempler på lystanlæg. Bavnebakken blev egentlig brugt som losseplads og grusgrav, men i 1940'erne blev det omdannet til et anlæg til brug ved særlige sociale arrangementer for beboerne i Tyvelse sogn. Stedet bruges endnu til arrangementer som Grundlovsdag og Sct. Hans. Til Grundlovsdag har beboerne i Tyvelse tidligere mødtes og gået i optog med musikledsagelse, hestevogn og bagagevogn ud til Bavnebakken.

Førhen var Bavnebakken også et sted, hvor ungdommen mødtes, og børnene legede. Om vinteren blev der kælket på bakken, og til påske trillede man med æg. Jorden ejes af sognets beboere.

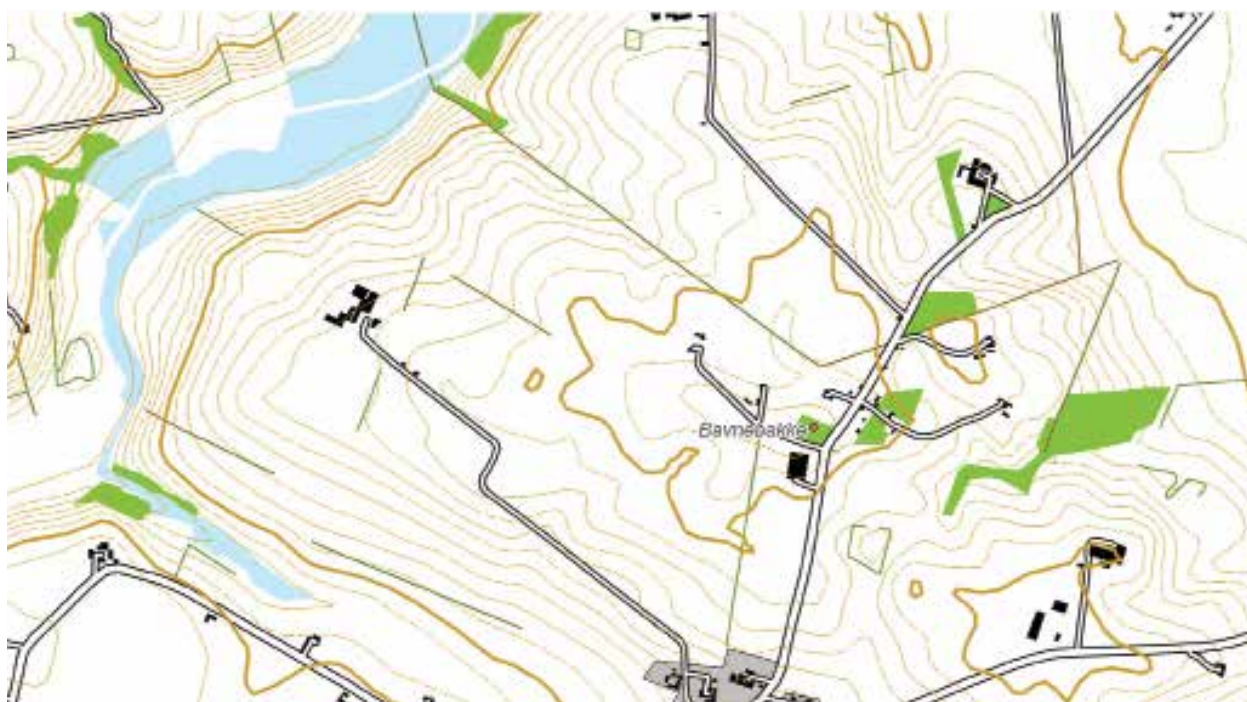
Bavnebakken er også navnet på den gravhøj, som ligger på stedet. Gravhøjen krones af en tilhugget granitsten med Generalstabens (senere Geodætisk Institut) fredningsmærke. Foruden højen er der fundet spor efter en boplads fra yngre stenalder.

Tidligere, da stedet ikke var så overgroet, kunne man fra Bavnebakken se vidt omkring – helt op til syv kirker skulle man kunne have set herfra!

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret. Gravhøjen er fredet fortidsminde.

Sårbarhed: Området er sårbart overfor manglende vedligeholdelse og overgroning samt ophør af funktion som lystanlæg/samlingssted for sognets beboere. Gravhøjen er sårbar overfor enhver form for jordarbejder.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang.

Bavnebakken

Munkebakken

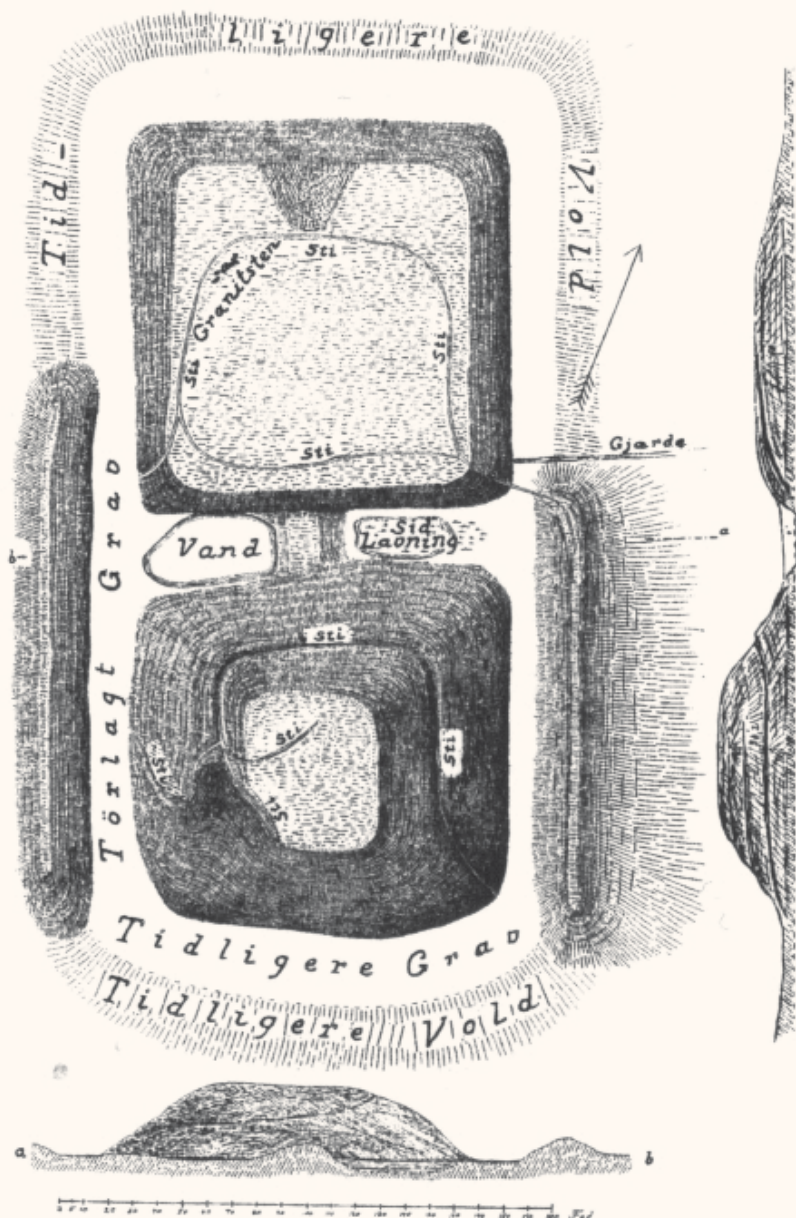
Militære anlæg

Voldsteder, skanser, skyttegrave, bunker- og kaserneanlæg

Militære anlæg kan bestå af voldsteder, skanser, skyttegrave, bunker- og kaserneanlæg. Som eksempel på menneskets behov for at forsvare sig mod ydre fjender gennem tiden er udvalgt to karakteristiske og tidstypiske anlæg i henholdsvis byen og på landet. Nordvest for Fuglebjerg ligger det velbevarede middelalderlige voldstedsanlæg Hammersvold, der sandsynligvis har fungeret som værn i ufredstider for en stormand og hans familie. Hvor Hammersvold er et privat bolig- og fæstningsanlæg, så har Grønnegades Kaserne fungeret

som et led i det danske militære beredskab. Det er et militært bygningsanlæg beregnet til at huse tropper, som ligger i garnison, gør beredskabstjeneste eller er under uddannelse.

Voldstederne i landskabet er først og fremmest truet af tilgroning og almindeligt forfald, men også uvidenhed om anlæggenes eksistens og karakter kan føre til destruktion eller misligholdelse. De store militære kaserneanlæg er i fare for at forsvinde i forbindelse med overflødiggørelse, almindeligt forfald og nedrivning.

79. Grønnegades Kaserne

Næstved som kaserneby

Kasernen i Grønnegade er et velbevaret militært bygningskompleks med bygninger fra 1799 til 1888.

Næstved har med korte afbrydelser været garnisonsby siden 1684. Fra omkring 1700 var der tale om rytterregimenter. Længst tid i byen fik det Sjællandske Rytterregiment, der fra 1842 hed 4. Dragonregiment. Regimentet kom til Næstved i 1796 og var her med et par afbrydelser, til det blev nedlagt i 1923. I 1913 kom yderligere et par fodfolksbataljoner til Næstved. De forlod byen sammen med dragonerne.

Der var dog stadig soldater i Næstved, idet Grønnegades Kaserne indtil 1969 blev anvendt af Rytteriets, fra 1951 Pansertroppernes, Befalingsmandsskoler. Herefter benyttede Gardehusarregimentet kasernen som rekruttskole til 1977. Hærens anvendelse af kasernen var kun afbrudt i 2 år, da tyske infanterister overtog kaserneområdet 1943-45. Ved krigens slutning var her tyske civile flygtninge og i maj 1945 overtog modstandsbevægelsen kommandoen. I 1978 overtog kommunen bygningerne, der efter en istandsættelse blev indrettet til kulturelle formål.

Kasernens bygninger kravlede gradvist op ad Sandbjerget nordøst for Grønnegade i perioden 1799-1911, sluttende med Høje Kaserne på toppen af Sandbjerget. Høje Kaserne blev revet ned 1979, så de bevarede bygninger er fra perioden 1799-1888.

Den ældste bygning er Ridehuset som blev opført i 1799 med tilstødende eksercerhus (nedrevet kort før 1857). Bygningen er opført i bindingsværk og meget karakteristisk med støttetømmer ud mod Grønnegade. Bygningen mistede sit oprindelige høje tag i 1872 og afdækkes nu med et lavt pap-tag. I 1805 blev stalden opført. Her var plads til

67 heste. Kasernebygningen eller Kommandantboligen blev opført 1806. Samme år opførtes en magasinbygning samt plankeværk med porte omkring hele området. I 1880'erne udvides kasernen atter med vagt- og arrestbygning, forlængelse af stalden, nyt ridehus, større ridebane m.m. Senere fulgte blandt andet et garnissionssygehus samt Høje Kaserne, der betød en betragtelig udvidelse af kasernens kapacitet. I 1977 rummede kaserneområdet knap 50 bygninger af forskellig art; nogle bevaringsværdige, mens andre måtte give plads for noget andet.

Mandskabet har i tidernes løb været indkvarteret dels i statskasernen ved Farimagsgade og dels i private kaserner rundt om i byen. Statskasernebygningen på Farimagsvej og enkelte af de private kasernebygninger, blandt andet Sanders Kaserne (1877) og Brandts Kaserne (1897) er endnu bevaret.

I 1938-40 opførtes en kaserne for Gardehusarregimentet i den østlige ende af Skyttemarksvej. Gardehusarkasernen lukkede i 2003.

Kommentar: Kulturmiljøet er kun delvist bevaret, idet det samlede bygningskompleks ikke er bevaret og området ikke længere fungerer efter den oprindelige hensigt. Bygningerne har dog fået nyt liv som Kulturhus.

Det gamle ridehus (opført 1799), den gamle fægtesalsbygning mod Grønnegade (opført omkring 1857), den ældste kasernebygning (opført 1806), staldbygningen (opført 1805) og det nye ridehus (opført 1888) er alle fredet efter bygningsfredningsloven.

Sårbarhed: Kulturmiljøet er sårbart over for forfald, manglende vedligeholdelse og markante ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang.

Grønnegades Kaserne, Gammel Ridehus

80. Hammersvold

Middelalderligt voldsted

Indenfor det nuværende Danmark er bevaret levn af omkring 1000 befæstede borge og voldsteder fra middelalderen. Kun en lille del har været stenbyggede borge opført af konger eller stormænd. Langt de fleste befæstede anlæg optræder nu som anonyme og mere eller mindre synlige jordværker – i reglen en banke omgivet af vold og grave – men uden spor af de bygninger, der har stået der. I mange tilfælde ligger disse voldsteder hen i dyrket ager og er helt udjævnet med marken. Tilsammen vidner alle anlæggene om en tid, hvor konge, kirke og stormænd under skiftende politiske og sociale forhold havde brug for at skabe sikre tilholdssteder. Sådanne voldstedsanlæg er der bevaret en del af i Næstved Kommune. Sydligst i Tystrup sogn ligger det markante voldsted Hammersvold i haven til gården af samme navn.

Voldstedet består af to omtrent kvadratiske borgbanker (ca. 40x40 m ved foden), der ligger i hinandens forlængelse i nord-syd, skilt ved en

9 m. bred grav, medens den tredje og sydligste banke har en noget uregelmæssig form og måler ca. 60 x 80 m. Bankerne har haft fælles grav med en ydervold, der delvis er bevaret i øst og vest. Voldstedets banker er skovbevoksede. På den ene banke blev der ved en udgravning i 1949 fundet rester af borgens bygninger i form af kampestenssyld og munkesten. Der vides intet om stedets historie eller funktionstid i middelalderen, da det fungerede som borg.

Kommentar: Kulturmiljøet er delvist bevaret. Voldstedet er fredet fortidsminde.

Sårbarhed: Voldstedet er sårbart overfor forfald, udjævning og manglende vedligeholdelse, men også overfor markante ændringer i de nærmeste omgivelser. Endvidere er voldstedet sårbart over for enhver form for anlægsarbejder, såsom byggeri, gravning, dybdepløjning, terrænændring, beplantning og dræning.

Adgangsforhold: Hammersvold er i privat eje, og der er ingen offentlig adgang til stedet.

Hammersvold

Grønnegades Kaserne, Ny Ridehus

Øvrige kulturmiljøer

Flere bevaringsværdige kulturmiljøer falder udenfor de ovennævnte temaer, men medtages fordi der er tale om væsentlige og repræsentative kulturmiljøer med stor fortælleverdi. Det gælder således en række offentlige og private institutio-

ner som skoler, forvaringsanstalter og forsorgshjem samt offentlige bygninger som domhuse og fængsler. Desuden er særlige bykvarterer og kirkegårde udpeget.

Skoler

Der er udvalgt tre skoler, der hver især repræsenterer forskellige typer af skolemiljøer. Der er den lille landsbyskole, og den store landsbys sogne-skole, som blev udvidet med realskole. Hvor de to første ikke har overlevet tidens krav til skoler og undervisning, så kommer man ikke udenom

Herlufsholm, der med sin snart 900 år lange og særegne historie først som middelalderligt benediktinerkloster siden som kostskole for adelens og borgernes børn, har en helt særlig status som skolemiljø både lokalt og nationalt.

81. Herlufsholm Skole, tidligere Skovkloster

Fra kloster til Danmarks ældste kostskole

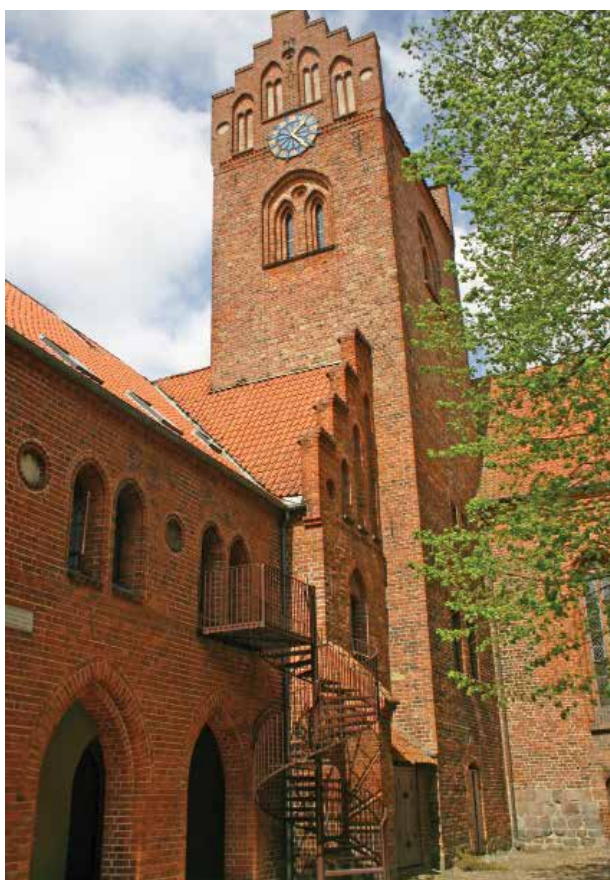
Herlufsholm Skole er beliggende ved Susåen og Herlufsholm Skov og er Danmarks ældste kostskole med en ikke helt almindelig historie. Kernen i anlægget er et benediktinerkloster fra 1135, Skovkloster, grundlagt af Peder Bodilsen. Han skænkede stiftelsen en betragtelig mængde gods samt Sct. Peders Kirke i Næstved. Kong Erik Lam gav desuden klostret store rettigheder over byen, som det beholdt middelalderen igennem. Ved reformationen 1536 tilfaldt alt kirkegods kongen, men først 1559 overførtes de sidste munke fra Skovkloster til Sorø og Antvorskov. I 1560 mageskiftede Frederik d. 2. Skovkloster med forskelligt gods til rigsråd og admiral Herluf Trolle (død 1565) og Birgitte Gøye (død 1574), der omdøbte stedet til Herlufsholm. Ved en fundats i 1565 – kort før Herluf Trolles død – grundlagde de skolen for "adelige og andre ærlige mænds børn", der skulle drives ved hjælp af indtægter fra det omfattende gods. Det har været kostskole siden. De middelalderlige bygninger var bevaret indtil 1819, men er dels blevet nedrevet og dels blevet restaureret og ombygget kraftigt i 1800-årene. Herlufsholm er blevet udvidet betydeligt i perioden fra 1960'erne og frem til i dag, og komplekset består nu af en fin blanding af gamle og nye bygninger.

Den middelalderlige kirke ejes endnu af Herlufsholm Skole og Gods og inventaret er i særdeleshed præget af Herluf Trolle og Birgitte Gøye samt deres families gravminder og epitafier m.m. Til kirken hører en stor kirkegård, som rummer mange interessante og bevaringsværdige gravminder.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret. Herlufsholm er udpeget til kulturarvsareal (sb. nr. 040507-65). Hele det trefløjede klosteranlæg (opført i 1200-årene og senere ombygget 1868-70 af J.D. Herholdt inklusiv den østre gang ind mod klostergården opført 1502), skolebygningen (oprindeligt lade opført 1743, ombygget 1809-12 af Johan Georg Schwartzkopf og forhøjet 1852-53 af Johan Kretz), museumsbygningen (opført 1874-76 af J.D. Herholdt), musiklærerboligen (oprindelig sogneskole), rektorboligen (opført 1794 af Philip Lange) med rest af klostermur samt det bagved liggende bindingsværksudhus og sprøjtehuset, godsforvalterboligen (opført 1812 af Johan Georg Schwartzkopf) og "Hvælvungebroen" over Susåen (opført ca. 1740, muligvis af Elias David Häusser) er alle fredet efter bygningsfredningsloven.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare overfor forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang til Herlufsholm.

Kirken på Herlufsholm

Herlufsholm Kostskole

82. Åsø skole

Fra landsbyskole til kunstnerbolig

Den gamle skole i Åsø er et godt eksempel på skolebyggeri på landet. Skolens bygninger med lærerbolig og skolestuer og gymnastiksal er opført i 1877 af grundmur med stråtag. Skolen blev lukket i 1959 og solgt til privatbolig.

Fra 1959 til 1971 var den nedlagte skole ejet af forfatter, skuespil- og kunstnerparret Elsa Gress og Clifford Wright, der sammen med familie og venner her skabte et farverigt bofællesskab. Sammen havde de blandt andet undergrundsteatertruppen "La Mama", der hovedsageligt optrådte på højskoler og mindre scener over hele landet. Gymnastiksalen tjente som atelier, dukkeværksted, øvelokale og teaterum. Deres hjem blev samlingssted for kunstnere og gæster fra hele verden, der kom for at deltage i udstillinger, teaterforestillinger, foredrag, diskussioner m.m.

Kommentar: Kulturmiljøet er kun delvist bevaret. Ejendommen anvendes ikke længere som skole og kunstnerbolig.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare overfor forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Der er ikke offentlig adgang.

Åsø Skole

83. Bruunsminde fortsættelsesskole

Sogneskole og fortsættelsesskole

Umiddelbart nord for Toksværd Kirke ligger ejendommen Dystedvej 3B, der tidligere rummede Toksværd Skole og Bruunsminde Fortsættelsesskole. Den ældste del af ejendommen blev opført i 1855 til erstatning for den gamle skole fra 1700-årene og rummede skolestue, bolig og udhus. Skolebygningen udvidedes i 1875 med en ny fløj for Bruunsminde Fortsættelsesskole med skole og bolig for en lærer. Skolen oprettedes til gavn for velbegavede børn i Toksværd sogn, men kunne også modtage børn fra nabosognene. I begyndelsen af 1900-årene skete der en voldsom befolkningsekspansion, hvor børnetallet i sognet sprængte skolernes rammer. På den baggrund besluttede man at nedlægge fortsættelsesskolen i 1905. Bruunsminde genopstod imidlertid sammen med en ny almueskole i Toksværds nordlige udkant i 1908. Den ny Bruunsminde-skolebygning lukkede i 1946 og er siden blevet revet ned. Fortsættelsesskolen Bruunsminde blev den længst fungerende af sin slags i Danmark. Dystedvej 3B er i dag privatbolig.

Kommentar: Kulturmiljøet er delvist bevaret. Den tidligere skolebygning rummer i dag privatbolig.

Sårbarhed: Den tidligere skolebygning er sårbar over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Der er ingen offentlig adgang til stedet.

Bruunsminde

Forsorgsinstitutioner i Næstved

I middelalderen opstod der i forbindelse med klostrene hospitaler for de fattige samt for fattige gamle og enlige. En særstilling indtog helligåndshusene, der var drevet af Helligåndssordenen. Helligåndshusene blev efter Reformationen i 1536 omdannet til verdslige stiftelser for syge og gamle, hvilket også var tilfældet i Næstved.

For befolkningen som helhed har mulighederne for lægehjælp op igennem tiden været vanskelig. Det var i stor udstrækning kun den del af befolkningen, der kunne betale de private læger, der havde adgang til lægehjælp. Først i 1757 åbnede det første egentlige offentlige sygehus med det Kongelige Frederiks Hospital i København. I løbet af 1800-tallet begyndte de store lægevidenskabelige fremskridt for alvor, og hermed fulgte en kraftig vækst i antallet af sygehuse rundt om i landet.

Det var amterne, der havde til opgave at sørge for sygehuse til befolkningen i landdistrikterne. Der blev derfor opført mange små sygehuse i de mindre byer, men også i købstæderne blev der opført et betydeligt antal amts- og bysygehuse som i fællesskab betjente byerne og deres opland. Præstø Amt valgte således at lægge et sygehus i Næstved, der kom til at danne grundlaget for det sygehus, vi kender i dag.

I anden halvdel af 1800-tallet og frem til slutnin-

gen af 1940'erne oprettedes der et betydeligt antal private sygehuse. Det var først og fremmest humanitære organisationer, som for eksempel Skt. Elisabeth Søstrene, diakonissehuse og særlige foreninger, der påtog sig disse opgaver. Med tiden kom disse til at fungere som almindelige sygehuse med indlæggelsesaftaler med amter og kommuner og tilskud fra staten. De fleste private sygehuse fra denne periode er enten lukket eller lagt sammen med nærliggende offentlige sygehuse.

Som forsorgsinstitutioner hører også fattiggårde og private stiftelser. Stiftelserne blev ofte oprettet i form af bygninger med boliger for fattige eller for medlemmer af særlige samfundsgrupper, for eksempel håndværkerenker eller ugifte adelige kvinder. Stiftelserne til fordel for fattige bidrog til at løse et vigtigt samfundsmæssigt problem. Fra midten af 1800-tallet oprettedes fattiggårde, der som kommunale arbejdsanstalter, sørgede for, at fattige mod en arbejdsydelse kunne få mad og bolig.

Næstved har flere eksempler på private og offentlige forsorgsinstitutioner fra middelalder og frem til nyere tid, hvoraf er udvalgt en række repræsentative eksempler, der sammen vidner om udviklingen inden for forsorgsvirksomhed i Danmark gennem tiden.

84. Helligåndshuset

Privat og offentlig omsorgsvirksomhed fra middelalderen og frem til nyere tid

Helligåndshuset har som noget helt særligt rummet fattigforsorg senest fra 1398, da det nævnes første gang i de skriftlige kilder, og helt frem til begyndelsen af 1900-årene. Helligåndshuse var oprindeligt stiftelser, der specielt tog sig af at pleje hittebørn og fattige gamle efter retningslinier fra Helligåndsordenen, stiftet i Sydfrankrig i 1192. Munke og præster gik til hånde ved plejningen og tilsynet af "lemmerne".

Nogle Helligåndshuse blev omdannet til klostre, men dette lykkedes ikke i Næstved, og Helligåndshuset er i dag det eneste bevarede af sin slags i Danmark. Til institutionen hørte foruden en kirke, kaldet Vor Frue Kirke, og kirkegård samt boliger, der formentlig lå på arealerne ned mod den senere tørlagte Munkesø (nu Nygade- og Ramsherred-kvarteret). Langs nordsiden af Helligåndshusets kirkegård opførtes i 1400-årene en række teglstensbyggede boder i ét stokværk. På et tidspunkt erhvervede Helligåndsordenen boderækken og ombyggede og forhøjede den som forberedelse til et egentligt klosteranlæg. Projektet mislykkedes imidlertid. Den gamle kirke brændte i 1514 og i stedet ombyggedes den vestlige halvdel af boderækken til kirke, den nuværende Kirkesal. Kirken og kirkegården fungerede helt frem til 1803. Ved reformationen nedlagdes de katolske kloster- og

forsorgsstiftelser, men Næstveds Helligåndshus fortsatte som byens hospital og fattigstiftelse.

Selvom der opførtes et Amtssygehus ved Ringstedgade i 1817 vedblev Helligåndshuset med at være hospital for 30-40 fattige. Fattigvæsenet indrettede væveri i ejendommen, og i perioden fra 1820erne til 1850erne var der klædefabrik på stedet. Fra 1853 måtte "lemmerne" i Helligåndshuset, fattiggården, dele lokaler med de indlagte i det militære sygehus, der flyttedes hertil. Opsynsmanden for fattiggården beboede det halve af stueetagen i stenbygningen, men "lemmerne" holdt til i en otte fags bindingsværksbygning i én etage, der lå ud mod gaden.

1883 afløstes Helligåndshuset af en moderne fattiggård, Kanalgården, og 1903 også af et nyt militært sygehus. Huset anvendtes herefter til beboelse og lager, sidehusene til beboelse og forretning

1926-27 gennemgik bygningen en gennemgribende restaurering ledet af arkitekt J. Tidemand-Dal og har siden da huset Næstved Museum.

Kommentar: Helligåndshuset er fredet efter bygningsfredningsloven.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare overfor forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang til stedet.

Helligåndshuset i Næstved

85. Ostenfeldts Stiftelse

Privat omsorgsvirksomhed

Omkring 1250 kom dominikanerordenen, også kaldte sortebrødre, til Næstved. Deres kloster blev anlagt i den sydøstlige udkant af byen i det nuværende Sortebrødreanlæg. Klostret blev lukket i forbindelse med reformationen i 1536 og omdannet til en mindre herregård ved navn Sortebrødregård, der blandt andet har huset Birgitte Gøye (død 1574). Klosteranlæggets bygninger kendes delvis fra skriftlige kilder, illustrationer og arkæologiske udgravninger.

I 1802 stiftede malermester Christian Ostenfeldt (død 1818) Den Ostenfeldtske Stiftelse. Oprindeligt var det for fødebyen Sæby, men 1816 blev dette ændret til Næstved, hvor han på dette tidspunkt havde fået bolig. Allerede i 1823 købte stiftelsen den nedlagte Sortebrødregård med bygninger og grund. I 1840 blev de gamle bygninger revet ned, og den nuværende opført: En stor længebygning i to stokværk med lavt afvalmet tag. Her kunne 12 enker eller døtre af embedsmænd eller borgere i Næstved få fribolig. Hver lejlighed rummede to værelser med kakkelovn samt adgang til køkken m.m.

Christian Ostenfeldt blev begravet i Sct. Peders Kirke, men senere blev hans jordiske rester overført til en grav i hjørnet ud mod Slagkildevej, hvor der er opstillet en mindestøtte.

Ostenfeldts Stiftelse var én blandt flere stiftelser og private asyler i Næstved, blandt andet Sanders Friboliger (Ringstedgade), Kronprinsesse Louises Asyl (Grønnegade) og Justitsraad Wittes og Hustrus Stiftelse (Fariagsvej).

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret, men der er i dag mere fri adgang til boligerne for menigmand. Bygningen er fredet efter bygningsfredningsloven.

Sårbarhed: Bygningerne og parkanlægget er sår-

bare overfor forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang til haveanlægget.

86. Præstø Amts Sygehus Tvangsanstalten og Næstved Sygehus

Offentlig omsorgsvirksomhed

Et stort fremskridt i social henseende var opførelsen af Præstø Amts Sygehus, der blev taget i brug i 1817 og var blandt de første af sin art Danmark. Sygehuset blev opført langs med Ringstedgade efter planer godkendt og rettet af arkitekt C.F. Hansen. Der var fire sygestuer med seks senge i hver, hvoraf de tre stuer var beregnet til mænd, tre "dårreceller", operationsstue, ligstue og to værelser for økonomen. Patienter fra amtet og fra Næstved fattigvæsen indlagdes for ordinær betaling, mens andre måtte betale en femtedel herudover.

I 1824-25 opførtes en mindre bygning til brug som "galehus". Dette udvidedes i 1841 med en særlig gårdsplads og plankeværk. Patienterne blev imidlertid flyttet til Stege, og huset lukkede i 1850erne.

I årene 1881-82 blev der foretaget en større udvidelse af sygehuset med nye bygninger. Senere blev det nødvendigt med flere udvidelser af sygehuset, blandt andet i 1892, 1904, 1912 og 1937. I forbindelse med udbygningen i 1904 blev størstedelen af den ældste hospitalsbygning nedrevet, dog bibeholdtes de to nordligste fag af den ældste sygehusbygning som bolig for inspektøren. De største udvidelser af Næstveds sygehus skete i 1950erne og 1960erne, da man opførte de moderne dele af hele bygningskomplekset.

Tvangsarbejdsanstalten: Fra 1860erne kunne tiggere og omstrejfer idømmes tvangsarbejde. I 1867-68 opførtes derfor Præstø Amts Tvangsarbejdsanstalt ved arkitekt Vilhelm Tvede ved siden af amtssygehuset. I stueetagen havde værkføren og hans familie bolig. Mænd og kvinder var delt

Ostenfeldts Stiftelse

og deres gårde var omgivet af en ringmur. Desuden fandtes arbejdsrum, værelser, badeværelse, spisestue, arrestkammer o.a. Ejendommen blev udvidet 1884 og 1897 ved samme arkitekt i samarbejde med Vilhelm Friederichsen. Efter udvidelserne kunne anstalten rumme 26 mænd og 10 kvinder. Tvangsarbejdsanstalten og det tilhørende kvindefængsel blev lukket i 1938. I 1937-38 lod amtet anstalten om- og udbygge til sygeplejebolig. Bygningerne er stadig en del af sygehuset.

Kommentar: Kulturmiljøet og bygningerne er som helhed velbevaret, selvom flere funktioner gennem tiden er ændret.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare overfor forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Der er begrænset offentlig adgang. På museet Medicinsk-Historisk Samling, der har til huse i de ældste bygninger, kan man opleve lægekunstens og Næstved Sygehus' historie.

87. Sankt Elisabeth Søstrenes Hospital

Fra privat til offentlig omsorgsvirksomhed

På Præstøvej ligger en monumental bygning og vidner om privat og offentlig omsorg i det 20. og 21. århundrede. Bygningen, der er tegnet af arkitekt J. Tidemand-Dal, blev opført af Sankt Elisabeth Søstrene i 1923. Sankt Elisabeth Søstrenes orden blev grundlagt i 1842 i Neisse i Tyskland som svar på datidens sociale nød. Søstrene plejede de hjælpeløse syge i deres egne hjem samt drev sygehuse og plejehjem. I 1859 opnåede de den biskoppelige og 1871 den pavelige anerkendelse som ordensfællesskab under navnet: Sankt Elisabeth Søstre. Deres virkefelt var blandt andet hospitals- og plejehjemsvirksomhed, undervisning i skolen, sognekatekesen samt børne- og ungdomsarbejde. Med tiden har ordenen bredt sig til mange lande: Norge, Sverige, Danmark, Italien, Polen, Litauen, Tjekko-

slovakiet, Israel, Rusland (Sibirien), Brasilien og Ukraine. I 1895 ankom de første Sankt Elisabeth Søstre til Danmark.

Sankt Elisabeth Søstrene ankom til Næstved i 1922 og allerede året efter stod deres nye hospitals- og klosterbygning på Præstøvej færdig. Det var en flot klassicistisk bygning med streng symmetri. 1928 udvidedes hospitalets funktion med et børnehjem, som man drev indtil 1958. Desuden drev søstrene et alderdomshjem og involverede sig således på alle omsorgsområder. Bygningens oprindelige, strenge symmetri gik tabt, da det allerede i 1935 blev nødvendigt at udvide anlægget med en ny vestfløj. Flere søstre fordrede mere plads, og der krævedes flere og mere moderne funktioner til hospitalet. Tilbygningen samt vaske- og ribbygning (1930) og ligkapellet (1950) blev tegnet af Tidemand-Dal.

I løbet af 1950erne og 1960erne blev hospitalets funktioner neddroget, indtil det blev nedlagt i 1967. Herefter blev de sidste hospitalsfunktioner overført til Næstved Sygehus. De sidste af søstrenes øvrige hospitaler rundt om i Danmark blev ligeledes nedlagt og overdraget til de offentlige myndigheder i begyndelsen af 1970erne.

Fra 1967 fungerede bygningen udelukkende som plejehjem. Søstrene flyttede i 1977 til det nybyggede kloster Maria-Elisabeth-Hjemmet på nabo-grunden, det kompleks, der i 2005 blev omdannet til Næstved Vandrehjem. 1980 overtog Næstved Kommune plejehjemmet. I dag huser den gamle bygning Næstved Sundhedscenter.

Kommentar: Alle bygningerne i anlægget er bevarede og velholdte, men den oprindelige bygning fra 1923 er ombygget i forbindelse med nye funktioner.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare overfor forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang.

Sankt Elisabeth Søstrenes Hospital

88. Sørup fattiggård

En fattiggård på landet

Landsbyen Sørup består af nogle få gårde og huse, hvoraf den ene gård, Sørupvej 17, har været Toksværd sogns fattiggård. Den gamle fattiggård blev opført i 1869 som erstatning for et andet nedbrændt fattighus i sognet og havde plads til 32 fattiglemmer. Der findes kun spredte efterretninger om gårdens historie og de mennesker, der levede dér. En del fattiggårde blev nedlagt (og solgt) eller ændret til hjem for gamle allerede i 1890'erne, hovedparten efter århundredskiftet. I perioden ca. 1901-1933 havde Sørup fattiggård funktion af både fattiggård og alderdomshjem. Fra 1933 fungerede gården udelukkende som alderdomshjem, indtil det afløstes af en lignende

institution i Toksværd 1954. Herefter købte en lokal gårdejer gården. Han solgte jorden fra og afhændede i 1957 længerne til en privatmand og hovedbygningen til Kunstakademiet i København, der indrettede den til kollegium og refugium. Bygningen fungerede som sådan indtil 2005. Gården er nu indrettet til privat beboelse.

Kommentar: Kulturmiljøet er delvist bevaret, idet funktionen som fattiggård og alderdomshjem er nedlagt. Bygningerne er noget ombyggede.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare overfor forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Sørup fattiggård er i dag i privat eje, og der er ikke offentlig adgang.

Sørup fattiggård

Ostensfeldts Stiftelse

Kvarterer i Næstved by

De mange og forskelligartede kvarterer og bebyggelser i Næstved fra middelalder og frem til i dag vidner om byens historie og vækst gennem tiden. De rummer alle særlige karakteristika. Som eksempler på den vækst byen har haft de sidste 150 år og den arkitektoniske udvikling, der var i denne periode, er udvalgt en række velbevarede eksempler.

Kvarterenes overordnede strukturer bør ikke udviskes eller sløres i forbindelse med for eksempel nybyggeri. Desuden bør ombygninger og istandsættelser ske i respekt for den karakteristiske byggeskik.

89. Sct. Peders Kirkeplads

Byrum med velbevarede middelalderbygninger

Sct. Peders Kirke: Pladsen omkring den middelalderlige Sct. Peders Kirke rummer en stor koncentration af middelalderlige grundmurende bygninger samt bygninger fra anden halvdel af 1800-årene opført i historicistisk stil. Indtil midten af 1900-årene var endog flere middelalder- og renæssancebygninger bevaret omkring pladsen. Centrum på pladsen er den anseelige Sct. Peders Kirke, der udgør ét af de mest karakteristiske monumenter i dansk teglstensgotik. Den ældste kirke kan sandsynligvis være opført af træ allerede i 1000-årene, men kendes ikke. Det gør derimod rester af kirken fra 1100- og 1200-årene, der blandt andet indgår i den nuværende bygning. Som kirken står i dag er den et resultat af mange ombygninger udført fra slutningen af 1300-årene og frem til omkring år 1500 - samt ikke mindst restaureringer i 1852-56 og 1883-85. Kirken var middelalderen igennem ejet af benediktinerklosteret, Skovkloster. I middelalderen lå kirkegården rundt om kirken omkranset af en kirkegårdsmur. Kirkegården fungerede indtil ca. 1821, da den nye blev indviet på Præstøvej. Først i 1840'erne sløjfede kirkegården endeligt, og murene blev fjernet.

Byens ældste torv: Byens ældste torv lå på den nordlige side af Sct. Peders Kirkeplads allerede før 1140. Da gråbrødreklosteret blev revet ned efter reformationen flyttedes torvet til det nuværende Axeltorv.

Boderne: Kirkepladsen lukkes i syd af en lang, senmiddelalderlig boderække, bestående af tre bygningsdele opført i perioden ca. 1440-1480: Gottschalks Boder fra ca. 1400 med 3 boder, Vesthuset fra ca. 1450 med 1-2 boder og Tuesens Boder fra ca. 1480 med 7 boder. I alt rummede Boderne i middelalderen således 11-12 lejligheder.

Skolerne på Kirkepladsen: Indtil 1880 afsluttedes boderækken af latinskolen, "Peder Syvs hus", der var opført omkring 1500. Bygningen erstattedes af Næstved Kommuneskole, opført 1881-82 i historicistisk stil ved arkitekt Henrik Hagemann. 1912 flyttede skolen til Jernbanegade i nyopførte bygninger.

Det ældste rådhus: Den nordre side af Kirkepladsen udfyldes blandt andet af Danmarks ældste rådhus. Bygningen blev opført i første halvdel af 1400-årene og udvidet omkring 1500, da der indrettedes rådhus. Gøernes Gård: Ved siden af rådhuset ligger en stor ejendom, der strækker sig helt om til Axeltorv. Bygningen blev opført i 1958 efter nedrivning af Gøernes Gård. Den oprindelige, middelalderlige hovedbygning lå vendt mod Kirkepladsen og kendes fra rigshofmester Eskild Gøyes testamente 1505: Et stenhuse i to stokværk mod Kirkepladsen og et hjørnehuse i bindingsværk mod Pølsen, nu Gråbrødrestrede. Senere voksede gården og blev firelænget. Senest 1736 var længen mod Axeltorv officielt registreret som forhus og stenhuset her mod Kirkepladsen degraderet til baghus. Købmand Satterup havde 1868-1909 lager og bagbutik her. Den store østfløj i bindingsværk fra renæssancen blev genopført i Den Gamle By i Århus.

Den nordlige del af Kirkepladsen: Den nordlige del af kirkepladsen afsluttes desuden af en bindingsværksgård fra 1606 på det ene hjørne af Kirkestræde og overfor en statelig bygning med knækket hjørne, antagelig opført 1845-50. Forgængereren fra før 1753 var en trelænget bindingsværksgård med to gadelænger i to stokværk og staldlænge bagtil. Desuden Sct. Peders Kirkeplads 1, hvor to huse er blevet til ét. De to oprindelige bindingsværkshuse kan følges tilbage til 1736. De smeltede gradvis sammen omkring 1800 og blev om- eller nybygget i grundmur og forhøjet.

Boderne

Det gamle rådhus

Den vestlige del af Kirkepladsen: Mod vest afsluttes pladsen af "Vinhuset", der har en lang og spændende bygningshistorie. Vinhusets tredelte facade genspejler nogenlunde ejendommens tidligere opdeling. Endnu 1682 lå her tre ejendomme. Nordfløjen mod Vinhusgade er opført i 1855 og var oprindeligt forhus, resten mod kirkegården og det smalle Katekismusstræde, nu Sct. Peders Kirkeplads, var sidehus. Under nordfløjen er bevaret en stor senmiddelalderlig kælder. I midten lå i middelalderen Næstveds rådhus og byting indtil ca. 1505, da det flyttede hen til pladsens nordside. I 1682 tilhørte ejendommen Sct. Peders Kirke, der brugte den som kapellanbolig. I 1682-1761 lå her en bindingsværkbygning i to stokværk. 1794 blev det revet ned og erstattet af et hus i to stokværk med grundmur til gaden. Ejendommen har rummet gæstgiveri siden 1778, mens vinhandlens og hotellets ældre historie hovedsagelig hører til nordfløjen. Den nuværende midterbygning er opført omkring 1891, samtidig med at hele bygningskomplekset blev ombygget i sin nuværende nederlandske renæssancestil. Den nuværende facade blev ændret i 1934 ved arkitekt Urban Hansen-Reistrup. Ombygningen gav plads for Renaissancebaren med Nordens eneste kobberdansegulv.

Sydfløjen er opført i 1864 som posthus med lejlighed til postmesterfamilien. Der stod KONGELIGT POSTHUS svarende til det modstående HOTEL VINHuset på båndet over stueetagen. I 1921 flyttede posthuset til Banegårdpladsen.

Kommentar: Sct. Peders Kirkeplads udgør et forholdsvis velbevaret kulturmiljø med mange minder om et middelalderligt kirke-, bygnings- og

torvemiljø. Følgende bygninger er fredet efter bygningsfredningsloven: Sct. Peders Kirkeplads 3 og Kirkestræde 3: Forhuset med sidehus (opført 1606) og det fritliggende sidehus i gården (opført ca. 1575), Sct. Peders Kirkeplads 4; Hotel Vinhuset: Forhusene mod kirkepladsen og Vinhusgade (opført 1778 og senere, hvælvet kælder ca. 1500, Sct. Peders Kirkeplads 5; Næstved gamle rådhus: gavlhuset og den dermed sammenbyggede portfløj (opført ca. 1450 og ca. 1520), Sct. Peders Kirkeplads 8-12; Stenboderne: De tre sammenbyggede boder (opført ca. 1442) og det vestre endehus (opført ca. 1450) samt de syv sammenbyggede boder ("Borgmester Tuesens Boder" opført ca. 1480).

Sårbarhed: Kulturmiljøet omkring Sct. Peders Kirkeplads er sårbart overfor forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser for eksempel i forbindelse med nybyggeri.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej. Der er adgang til boderne i Næstved Museums åbningstid.

90. Jernbanegade

Bygade med monumentalbyggeri i historicistisk stil

Jernbanegade rummer en række for sin tid meget typiske monumentale og velbevarede bygninger opført i slutningen af 1800-årene og begyndelsen af 1900-årene i overvejende historicistisk stil.

Væsentlige ejendomme:

Jernbanegade 1: Karréens ældste ejendom, opført 1875. Foruden forskellige forretninger husede førstesalen i en årrække - indtil åbningen af byens tredje rådhus - borgmesterkontor og andre kommunale kontorer.

Sct. Peders Kirke og boderne

Jernbanegade 3: Odd-Fellow Logens hus. Opført 1898 ved arkitekt C.L. Thuren. Ejendommens facadekabler er produceret af Kähler

Jernbanegade 6: Søborghus. Opført 1896-97 for malermester C.K. Søborg. Tagkonstruktion og forretningsfacader blev ændret i 1945 ved arkitekt Knud Andersen. Københavnertårnet modsvarer det på hjørnet af Jernbanegade og Kattebjerg i den anden ende af karréen og havde ligeledes flagstang og gelænder på toppen. Tårnet brændte i 1969, men blev først retableret ved restaureringen 2003-04, men ikke helt med sit oprindelige udstyr. Ejendommen rummer 9 lejligheder og forretning.

Jernbanegade 7: Ejendommen er formentlig opført omkring 1906, samme år som Biografteatret startede op her. Biografen flyttede i 1919/1920. Ejendommen rummer tre lejligheder og forretning.

Jernbanegade 9: Ejendommen er opført 1913-14 ved arkitekt Jul. Smith, der også tegnede elværket i Næstved. Ejendommen husede A/S Haandværker- og Detaljhandlerbanken for Næstved og Omegn, senere Håndværkerbanken, i dag Maxbank.

Jernbanegade 12: Skolen i Jernbanegade opført 1911-12 for Næstved Kommune ved siden af Realskolen, som den delte skolegård med. Arkitekt var københavneren G.B. Hagen, der var specialist i skolebyggeri. Ejendommen husede en periode også folkebiblioteket fra grundlæggelsen i 1913 til 1917, da det flyttede hen til Teknisk Skole. Kommunen afviklede fra ca. 1990 gradvis skolen, der i 2001 helt blev overtaget af Næstved Handelsskole, bortset fra daginstitutionen Tryllefløjten.

Jernbanegade 12: Jernbanegades realskole opført i 1900 i italiensk renæssance dels ved arkitekt Kristoffer Varming, dels i 1912 ved arkitekt B. Hagen. Fra 1908 til 1953 husede ejendommen

Næstved Handelsskole, der igen overtog huset i 1980'erne. Næstved Gymnasium havde lokaler her fra begyndelsen i 1943 indtil det i 1953 flyttede til Nygårdsvej 43. I dag huser bygningen Næstved Kommunes Jobcenter.

Jernbanegade 14 A-C: Våbenbrødrenes Stiftelse, oprettet 1870. Ejendommen er opført 1876 ved arkitekt Ch. Abrahamsen, der få år forinden havde stået bag opførelsen af stationsbygningen i Næstved. Våbenbrødrenes Stiftelse blev stiftet af veteraner fra Treårskrigen med det formål at støtte trængende og syge våbenbrødre, give dem en hæderlig begravelse og at hjælpe deres enker. Ejendommen blev opført med 16 små lejligheder og to kælderlejligheder. Veteraner og deres efterkommere havde længe fortrinsret til disse billige og centralt beliggende boliger. Bygningen blev afhændet i slutningen af 1970'erne og fundatsen bortfaldt.

Jernbanegade 15: Bellevue. Opført ca. 1907. Her lå Hotel Bellevue indtil 1950'erne.

Jernbanegade 19: KFUM-bygningen. Ejendommen blev opført i 1912 for KFUM som missionshotel og foreningsbygning og er ét af Tidemand-Dals karakteristiske byggerier i historicistisk stil. Der har fra begyndelsen været forretning i stueetagen.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Kulturmiljøets helhed er sårbart overfor manglende vedligeholdelse, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser, blandt andet i forbindelse med nybyggeri, der skiller sig markant ud fra den øvrige bygningsmasse.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej. Der er desuden adgang til skolegården i Jernbanegade 12.

Jernbanegade

91. Brandtsgadekvarteret

Industrialismens industri- og boligkvarter

Næstved oplevede – ligesom de øvrige byer i landet – en kraftig vækst i løbet af 1800- og begyndelsen af 1900-årene. Tilstrømningen af nye borgere betød derfor at den middelalderlige bys rammer sprængtes og nye kvarterer opstod. Som følge heraf opstod Brandtsgadekvarteret med fabrikker og boliger til byens mange nye arbejdere og funktionærer. Brandtsgadekvarteret skød op i perioden ca. 1890 til 1920 og består af fire gader: Brandtsgade, Godthåbs Allé, Ågade og Reistrupvej, der forbinder Indre Vordingborgvej med Havnegade ved Susåen. Kvarteret voksede frem i sydlig retning fra Ostensfeldts Stiftelse og den af købmand Brandt opførte kasernebygning, Grønnegården, der fra 1889 blev udlejet til byens dragoner. Godthåbs Allé blev anlagt på en tidligere cykelbane opført af isenkræmmer Bahnson. Cykelbanen blev nedlagt i 1898, hvorefter Godthåbs Allé blev anlagt og udstykket til 25 parceller.

Det interessante ved kvarteret er den planlagte karakter og tidspunktet for byggeriet. Brandtsgadekvarteret husede både arbejdere, funktionærer og selvstændige, hvilket afspejler sig i husenes størrelsesmæssige og arkitektoniske forskellighed.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret. Husene er opført af solide materialer, håndværksmæssigt godt udført og stort set alle udpeget som bevaringsværdige.

Sårbarhed: Brandtsgadekvarteret er sårbart overfor forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser for eksempel i forbindelse med nybyggeri.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

92. Gallemarkskvarteret

Helstøbt villakvarter i Bedre Byggeskik-stil

Uden for den gamle bykerne breder de store villakvarterer sig. Blandt disse er flere præget af Bedre Byggeskik-tankens. Gode eksempler findes på Præstøvej og Ringstedgade, men særligt i Gallemarkskvarteret, der udmærker sig ved at være en helstøbt og velbevaret villabebyggelse inspireret af engelske havebyidéer, der blev udbredte i Danmark først i 1900-årene. Bebyggelsen består af individuelle boliger med hver sin have, men med en samlet plan for husenes placering og proportionering. Villaerne er anlagt efter en bebyggelsesplan tegnet af arkitekt Tidemand-Dal i 1912. Han har også tegnet en del af husene. Hans Hornemannsvej er en særlig attraktiv vej indrammet af vejtræer og med et svunget forløb. Villaerne er enkelthuse blandet med et par dobbelthuse. Fælles for dem alle er røde teglhængte tage, ofte med halvvalm. Ellers fremstår villaerne meget forskelligt, hvad angår udformning, materialer og farver. Mange har pudsede og malede facader i jordfarver. Enkelte står i rød, blank mur. Blandt andet Gallemarksvej 2 og 15 er rigtig gode eksempler på Bedre Byggeskik stilen, som karakteriserede denne periode.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: De markante ejendomme i dette kvarter er sårbare overfor forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Gallemarkskvarteret

93. Ved Skoven

Boligkvarter i funkisstil

Ved Skoven er en mindre bebyggelse nord for Næstved Sygehus ved det grønne areal omkring Susåen tæt ved Herlufsholm Skov. Bebyggelsen ligger omkring en enkelt vej, der danner et buet forløb. Grundene er på den ene side af vejen skåret ud af en cirkelform som lagkagestykker. Bebyggelsen består af store funkisvillaer fra 1930'erne. Villaerne er i to etager med lille taghældning og har alle de typiske træk for denne periodes byggeri for eksempel store altaner med lukket brystning, lodret gennemgående vinduer og hjørnevinduer. Ejendommene har samme tilbagetrukne placering på grundene. I kanten mod vejen løber en lav kvaderstensmur med små søjler ved haveindgangene.

Skovvænget 17 er tegnet af arkitekt Urban Hansen Reistrup.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: De markante ejendomme i dette kvarter er sårbare overfor forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser, der vil ændre bygningernes oprindelige tidstypiske udseende og karakter.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Ved Skoven

94. Ørnevej

Boligbyggeri i funkisstil

I slutningen af 1920'erne fjernede arkitekterne sig fra nyklassicismen til fordel for den internationale funktionalisme, der allerede var brudt igennem i bl.a. Tyskland og Frankrig. Med funktionalismen forsøgte man at frigøre sig fra tidligere stilarter med fokus på et ærligt forhold mellem form og funktion. Tiden karakteriseres især ved udnyttelsen af de nye materialer beton, glas og stål, der gav nye muligheder for konstruktion og udformning. Ørnevej 7-17 i Næstved består af en række toetages huse med fire lejligheder i hver opført i slutningen af 1930'erne i typisk funktionalistisk stil.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: De markante ejendomme i dette kvarter er sårbare overfor forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser, der vil ændre bygningernes oprindelige tidstypiske udseende og karakter.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

Ørnevej

95. Udbygning af byen op mod Østre Ringvej

Efterkrigstidens almene boligbyggeri

Langs Østre Ringvej, der blev anlagt i 1950'erne, ses en række markante, almene boligbyggerier opført i traditionel funktionalistisk stil, hvoraf enkelte bør fremhæves.

Østre Ringvej/Ejlersvej/Kildemarksvej: Området har førhen været en del af Næstved Eksercerplads, og her lå Ejlerskilde. Deraf vejnavnene på stedet. Det udpegede kulturmiljø består af flere homogene ejendomme, der alle er opført i 1945 i rød mursten og røde tegltage. Ejendommene indeholder hovedsageligt boliger, men rummer også erhverv i stueetagerne. Ejendommene fordeler sig på Ejlersvej, Kærmindevej, Lyngstien og Østre Ringvej.

Til kulturmiljøet hører også Kildemarksskolen, tegnet af arkitekt Tidemand-Dal, der blev opført 1942, men siden er blevet udvidet og renoveret i takt med behovet. Den ældste del af skolen er bygget i to etager med lange gange med klasseværelserne placeret på den ene side. Tilbygningerne i 1958 og 1968 er efter samme princip. Senest er i 1998 tilbygget sportshal og kulturhus.

Østre Ringvej/ Præstøvej: Området består af seks etageejendomme opført i årene 1955, 1957 og 1961. De er alle opført i rød mursten med røde tegltage og rummer boliger. Bygningerne ligger tæt ved jernbanestrækningen mellem Næstved og Lov. Syd for herfor ligger det tidligere Sankt Elisabeth Søstrenes hospital og vandrerrhjemmet.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Ejendommene er sårbare overfor manglende vedligeholdelse og markante om- og tilbygninger, der vil ændre bygningernes oprindelige tidstypiske udseende og karakter.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

96. Gymnasiekvarteret

Krigstidens parcelhuskvarter

Gymnasiekvarteret er et godt eksempel på en samlet villabebyggelse præget af krigsårene og årene efter. På grund af materialerestriktioner udelukkedes en større anvendelse af jern og andre importvarer. Der er altså tale om en stilstandsperiode for dansk byggeri. Konstruktivt vendte man i dette årti tilbage til traditionelle byggemetoder og murede stik over vinduerne, der samtidig blev tvunget ned i størrelse. Der genskabtes en interesse for det murede hus, hvor man gjorde en dyd ud af nødvendigheden og glædede sig over de simple former.

Gymnasiekvarteret ligger omkring Lindebjergskolen (opført 1942) og Næstved Gymnasium (opført 1953). Bebyggelsen består for en stor dels vedkommende af etplanshuse opført i rød- eller gul mursten, men også af bungalower og større villaer. Husene i kvarteret er hovedsageligt opført i perioden ca. 1940 frem til 1960, men der ses også enkelte nyere typehuse.

Det udpegede kulturmiljøareal ved Stadion, Svingelen, Lindegårdsvej og Nygårdsvej, er præget af relativt store individuelt opførte énfamiliehuse i

Gymnasiekvarteret

rød eller gul mursten med røde tegltage og mange fine bygningsdetaljer.

Det udpegede kulturmiljøareal på Danavej 6-19B består af en række énfamiliehuse opført i perioden 1940-45 efter en samlet bebyggelsesplan og efter typetegning ved arkitekt G. Christensen. Husene i bebyggelsen er opført som vinkelbygninger i gul mursten med eternittag. Bebyggelsen har meget fine vinduespartier mod gaden.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Ejendommene er sårbare overfor manglende vedligeholdelse og markante om- og tilbygninger, der vil ændre bygningernes oprindelige tidstypiske udseende og karakter. Bebyggelsen på Danasvej er tillige sårbar overfor brud på bebyggelsens homogene fremtræden.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig vej.

97. Sct. Jørgens Park

Velfærdssamfundets etageboligbyggeri

Sct. Jørgens Park er et godt eksempel på velfærdssamfundets boligbyggeri opført i den største byggeperiode i Danmarkshistorien præget af økonomisk fremgang og høj beskæftigelse. Sct. Jørgens Park er et markant og velplanlagt bolig-, butiks- og erhvervsområde i udkanten af Næstved: En by i byen. Bebyggelsen blev opført i etaper fra 1963 til 1979 for Jacob Hartmann, København, ved arkitektkonsortiet Gruppe 62. Byggeriet er opført som industriel masseproduktion og den gule skalmur skjuler de præfabrikerede betonele-

menter. Der er ca. 820 lejelejligheder fordelt på 62.000 m², et gennemsnit på 75 m², 25 blokke og 112 opgange. Ved en tagrenovering i 1994 fik enkelte yderblokke taglejligheder bag højere rejsning og kviste, hvorved antallet af lejligheder øgedes. Til bebyggelsen knytter sig et butikscenter opført 1966-67, udbygget i 1969 og igen, med overdækket glasarkade i 1993. Desuden rummer Sct. Jørgens Park børneinstitutioner, lægecenter, apoteksfilial, postkontor og bibliotek m.m. Mellem de store boligblokke ligger store grønne arealer, hvor den smukke beplantning med velvoksne plantantræer må fremhæves. Der er 20 jernrelieffer på muren langs Parkvej. De er udført i 1966-68 af maler og grafiker Gudmund Olsen (1913-85). Han er foruden for sine malerier også kendt for metalarbejder. Han har udført en del udsmykninger på bygninger.

Kommentar: Kulturmiljøets struktur, med den stramme helhedsplan er velbevaret. På en del af bygningerne er der dog placeret kviste, som har ændret bygningernes tidstypiske og stringente udtryk. Butikscenteret er væsentligt ombygget.

Sårbarhed: bebyggelsen er sårbar overfor forfald, manglende vedligeholdelse og radikale om- og tilbygninger, der vil ændre bygningernes oprindelige tidstypiske udseende og homogene karakter. Bebyggelsens plantantræer, der er et af de vigtige karakteristika ved helhedsplanen, er sårbare overfor fældning.

Adgangsforhold: Kulturmiljøet kan ses fra offentlig tilgængelig vej.

Sct. Jørgens Park

Kirkegårde

98. Gamle Kirkegård

Næstved bys første assistens kirkegård

Kirkegården blev anlagt i 1821 som afløsning for de middelalderlige kirkegårde omkring Sct. Peders og Sct. Mortens kirker. Kirkegården er siden udvidet mange gange i takt med byens vækst. I dag fremtræder kirkegården som en blanding mellem begravelsesplads og bypark. De grønne plæner, der dominerer, giver en harmoni og friskhed, som man normalt ikke forbinder med en kirkegård. Kirkegården er i dag helt omsluttet af bebyggelse, og mange af Næstveds indbyggere bruger området som nærpark eller som gennemgang mellem bolig og bymidte.

Kirkegården rummer et meget interessant bygningsværk, nemlig et kapel, der tidligere rummede krematorium. Det er tegnet af den kendte Næstved-arkitekt Tidemand-Dal og indviet i 1933, men gennemgribende moderniseret i 1992 ved arkitekt Knud Toftvad. Bygningen er opført af let flammede gule sten med tilbageliggende vandrette fuger. Vinduerne er af 1930'erne mest moderne materiale, stål.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Kirkegården er sårbar overfor forfald, manglende vedligeholdelse og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang til kirkegården.

99. Østre Kirkegård

Den arkitekttegnede kirkegård

Østre Kirkegårds kirkegård og kapel blev til efter en offentlig konkurrence i 1949. Målet var at skabe en ny kirkegård som supplement til Næstved Gamle Kirkegård på Præstøvej, der var blevet for lille på grund af Næstveds store befolkningstilvækst. Konkurrencen blev vundet af to havearkitekter: Den senere professor ved Landbohøjskolen Georg Boye og den senere kgl. haveinspektør Knud Preisler. Kirkegården er indrettet som en park, hvor gravstederne er placeret i forskellige gravgårde udformet som sekskantede rum, hver med sin indretning. En stamvej rundt mellem gravgårdene gør det muligt at køre ganske tæt til gravarealerne trods kirkegårdens udstrækning på 8 ha. Østre Kirkegård tilbyder en række forskellige gravstedsformer, således at de fleste behov kan opfyldes. Vinderne af konkurrencen om kapellet blev arkitekterne Hans Chr. Hansen og Viggo S. Jørgensen fra København. Kapellet stod færdigt og blev indviet sammen med første etape af kirkegården i 1952. Siden er kirkegården blevet udvidet, efterhånden som behovet er opstået.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret.

Sårbarhed: Kirkegården er sårbar overfor forfald, manglende vedligeholdelse og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Der er offentlig adgang til kirkegården.

Gamle kirkegård

Offentlig forvaltning

100. Domhuset, Hjultorv

Domhuset på Hjultorv har tidligere fungeret som rådhus, men rummer nu domhus, retslokaler, arrest mv. Bygningen er opført i 1855-1856 ved arkitekt M.G. Bindesbøll, der kort forinden havde stået bag byggeriet af Løveapotekets fløj mod Axeltorv. Ting- og arresthuset blev ombygget og udvidet i 1937 af arkitekt J. Tidemand-Dal og gennemgik en større restaurering i 1997-98, hvor mange af de oprindelige forhold blev genskabt. Domhusets arkitektur er monumentalt i sit udtryk og ét af flere samtidige huse, der markerer historicismens gennembrud i Næstved omkring 1855.

Som rådhus afløste bygningen på Hjultorv det middelalderlige rådhus på Kirkepladsen, men afløstes 1940 af et nyt i Teatergade. I begyndelsen rummede rådhuset også politistation, men den funktion udskiltes 1919. Der var byrådsal på første sal, arkiv og gældscelle i tagetagen. Ved ombygningen i 1937 indrettedes der en lejlighed til arrestforvareren i tagetagen.

Indvendig er der mod Ramsherred i begge stokværk fængselsgange og mod gården i alt 16 celler. Midt på arrestbygningen udmunder fængslets strålegårde, der er omgivet af ca. 3 meter høje mure og foroven dækket med jerngitter. Den ene af disse gårde er nu omdannet til motionsrum. Mod Hjultorvet er der i forlængelse af tinghusets facade en ca. 5 meter høj mur med en dobbelthuet niche, hvori en stor fladbuget portåbning er placeret. Muren hører med til Bindesbølls oprindelige anlæg.

Kommentar: Kulturmiljøet er velbevaret. Bygningen er fredet efter bygningsfredningsloven. Næstved Ret flyttede i 2008 til den tidligere Gardarhusarkaserne.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare overfor forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Adgangsforhold: Der er begrænset offentlig adgang. Bygningen kan ses fra offentlig vej og plads.

Domhuset på Hjultorv

Udsmykning udført af Næstved Ungdomsskole ved byjubilæet i 2010

Nyttige hjemmesider

www.naestved.dk

Næstved Kommunes hjemmeside: Via funktionen "informationer på kort" kan man finde og udskrive detaljerede kort over de enkelte kulturmiljøer. Se under kommuneplan 2009. Endvidere kan man på siden byg og bolig finde oplysninger om kommuneplanen og gældende lokalplaner.

www.aabne-samlinger.dk/naestved

Næstved Museums hjemmeside: Yderligere oplysninger om kommunens kulturmiljøer gennem fortællinger, malerier, fotos og forskningsresultater.

www.kulturarv.dk

kulturarvsstyrelsens hjemmeside: Oplysninger om fredede og bevaringsværdige bygninger og kulturmiljøer i hele Danmark.

www.bygningskultur.dk

bygningskultur Danmarks hjemmeside: Informationer om den danske bygningskultur, stilguide til bygningsstilarter og ordbog med danske bygningsudtryk.

www.bygningsbevaring.dk

hjemmeside for Center for Bygningsbevaring, Raadvad: Mange praktiske oplysninger, gode tips og anvisninger på bygningsbevaring.

Benyttet litteratur

Links

www.holmegaard-mose.dk

www.huse-i-naetsved.dk

www.dkconline.dk

Litteratur

Andersen, Aage: Middelalderbyen Næstved, Viby J. 1987.

Andersen, Torben: Magle Mølle Papirfabrik og det rullende materiel 1874-1972, Lokomotivet nr. 64, februar 2001, København 2001, s. 3-8.

Bjerring, Claus: På billigere vilkår - Toksværd Sogns fattiggård i Sørup, Liv og Levn 5 1991, Næstved 1991, s. 19-23.

Boeg: Meddelelser om Præstø Amts Sygehus i Næstved 1817-1867, Aarboeg for Historisk Samfund for Præstø Amt 1917, Næstved 1917, s. 3-51.

Carlsen, Verne L.: Søvejen til Næstved – en sejlads i historiens kølvand, Næstved 1998.

Carlsen, Verne L.: Kulturspor – omkring Dybsø Fjord og på Gavnø, Næstved 1999.

Carlsen, Verne L.: Susåen – fra kilde til havstok, Næstved, ukendt udgivelsesår.

Demuth, E.L. m.fl. (red.): Næstved. Vor By I Billeder. Udgivet i Anledning af 800 Aars Jubilæet 1135-1935, København 1935.

Det gamle Næstved, udgivet af Flints Forlag, Nykøbing F., ukendt udgivelsesår.

Erichsen, John: Rønnebæksholm. En herregård ved Næstved, Næstved 2002.

Erichsen, John og Mikkel V. Pedersen: Herregården. Menneske – samfund – landskab – bygninger. Bind 3. Drift og landskab, København 2005.

Gress, Barbara: Dæmoner og engle, Viborg 1996.

Hansen, Margit & Susanne Andersen: Fra husmandssted til lystejeendom, Næstved 2002.

Hansen, Birgitte Borby, Kirsten Christensen & Birgitte Fløe Jensen: Middelalderens havnefronter i

Næstved – bolværkskonstruktioner fra 1200-1600 tallet, Bolværker – fra middelalderen og nyere tid red. Thomas Roland), Næstved 2005.

Hansen, Ole Pilgaard: Livet i Holmegaard Kommune 1970-2006, Holme-Olstrup 2007.

Hansen, Palle Birk: Næstveds torve i 850 år, Liv og Levn nr. 4 1990, Næstved 1990, s. 3-6.

Harnow, Henrik m.fl.: Industrisamfundets havne 1840-1970, Kbh. 2008.

Holmegaard, Næstved, Suså, udgivet af LL gruppen A/S, Århus 2003.

Hove, Th. Th.: Tørvegravning i Danmark, Herning 1983.

Jensen: Optegnelser om Snegaards (Snigaards) Borg og len, Aarboeg for Historisk Samfund fir Præstø Amt 1912, Næstved 1912, s. 87-110.

Jensen, Kirsten (red.): Tyvelse pastorat. Lokalthistorisk beskrivelse af ét pastorat, fire sogne og én sognepræst, Glumsø 1998.

Jensen, Niels: Danske jernbaner 1847-72, København 1972.

Johansson, Axel Degn: Fjordfiskeri, Skalk 2006:1, Højbjerg 2006, s. 5-10.

Kommuneatlas Fladså, udgivet af Miljøministeriet Planstyrelsen og Fladså Kommune, København 1991.

Kommuneatlas Næstved, udgivet af Miljøministeriet Planstyrelsen og Næstved Kommune, København 1991.

Kommuneatlas Suså, udgivet af Miljøministeriet Planstyrelsen og Suså Kommune, København 1990.

Landsbyen Ladbys historie, udgivet af Ladby Foredragsforening, Nykøbing F. 1975.

Michelsen, F.: Kasernen på Sandbjerget. Næstved ukendt udgivelsesår.

Michelsen, F.: Næstved 1870 – Da banen kom til byen, Næstved 1985

Michelsen, F.: Nyt om Grønnegades kaserne, Liv og Levn nr. 4 1990, Næstved 1990, s. 10-11.

Michelsen, F. & A. Strange Nielsen: Billeder fra det nu forsvundne Næstved, Lyngby 1983.

Nielsen, Erik Møller & Naomi Hainau Pinholt: 24 kulturmiljøer i Storstrøms Amt, Storstrøms Amt 2005.

Nielsen, A. Strange m.fl. (red.): Skelby og Gunderslev. Træk af sognenes historie, Skelby 1985.

Nielsen, A. Strange: Kundskab er magt. Fortsættelsesskoler i landbosamfundet, Odense 1998.

Nielsen, Rasmus: Næstved Købstads Historie bd. 3, Næstved 1930.

Paulsen, Else: Før og nu. På billedvandring gennem Karrebæk Sogn, Næstved 1999.

Paulsen, Jan Carl: Paulsens maskinfabrik – en del af Næstved siden 1868, Danmark 1998.

Pedersen, Henning & Ole-Chr. M. Plum: Toget går via Dalmoose. Slagelse-Næstved og Skælskør-banen gennem 100 år, Holme-Olstrup 1992.

Rasch, Knud: Kompagnihuset i Næstved, Næstved 1993.

Regionplan 2001-2012. Planlægningsdokument nr. 3, Beskrivelse af kulturmiljøer i Vestsjællands Amt, Fuglebjerg Kommune, udgivet af Vestsjællands Amt, Vestsjælland 2001, s. 31-34.

Roussell, Aage (red.): Danske Slotte og Herregårde bd. 4. Midtsjælland, anden udgave, København 1964.

Roussell, Aage (red.): Danske Slotte og Herregårde bd. 5. Sydsjælland, anden udgave, København 1964.

Sjællandske Krønike, oversat og kommenteret af Rikke Agnete Olsen, Højbjerg 1981.

Skelby og Gunderslev. Træk af sognenes historie bd. 1-3 (red. Hans Jørgen Heegaard og Svend B. Jørgensen), Skelby 2002

Smith, Otto: Næstved 1135-1935, Næstved 1935.

Smith, Peter Scharff: Det moderne fængselsvæsens gennembrud i Danmark. Opdragelse, moral og Fængselskommissionen af 1840, Fortid og Nutid 2002 hf. 2, København 2002, s. 103-132.

Stiesdal, Hans: Padeborg, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1960, København 1961, s. 72-96.

Tolstrup, Flemming: Det ældste Herlufsholm 1560-1788, København 1965.

Trap Danmark. Sorø Amt, femte udgave, København 1953.

Trap Danmark. Præstø Amt, femte udgave, København 1955.

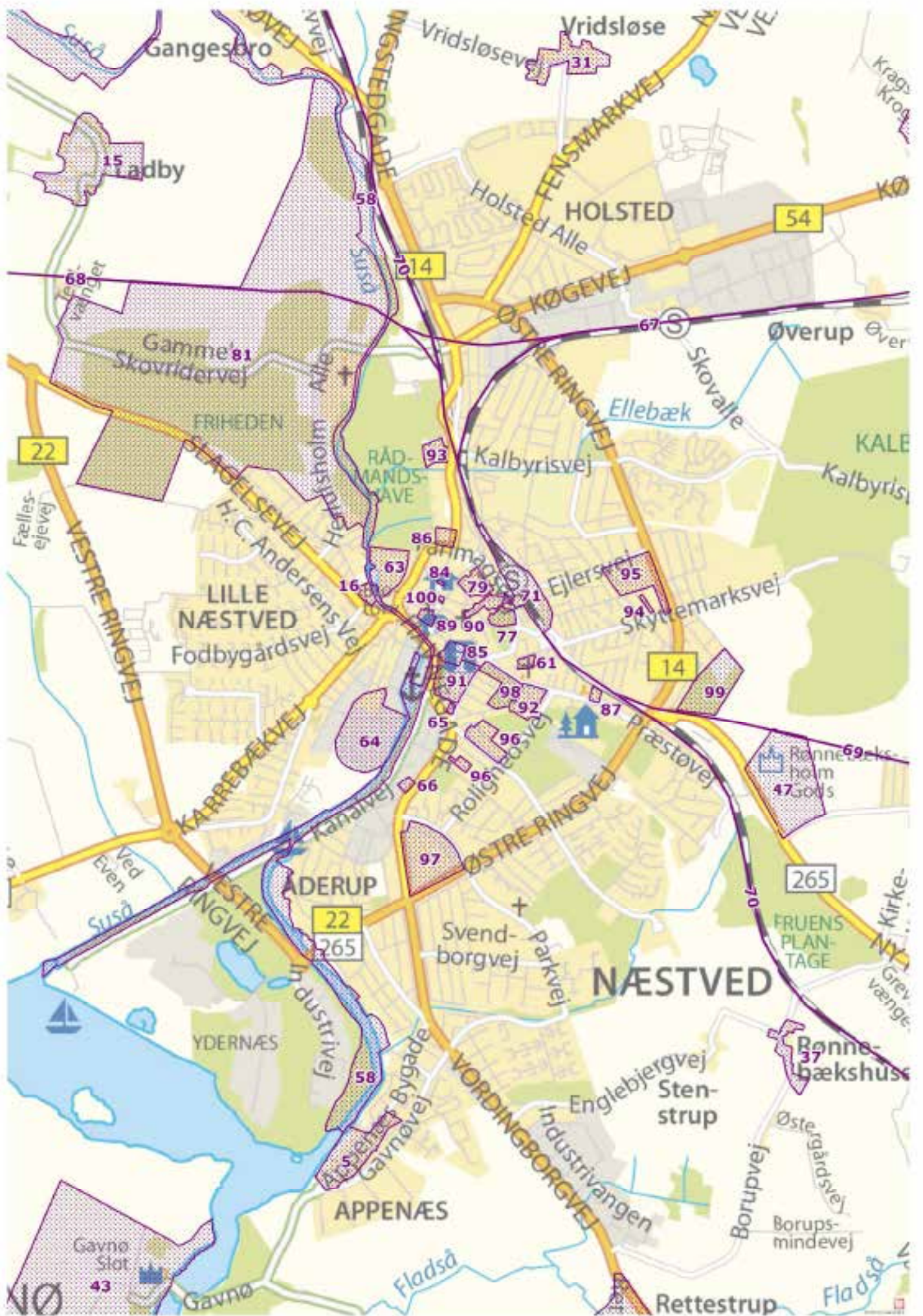
Wilcke, Birger: Næstved-Præstø-Mern banen, Herfølge 1975.

Østerby, Mads: Danske jernbaners byggeri. Et rids af et forløb 1844-1984, Odense 1984.

Oversigtskort, Næstved øst 99

Et kulturmiljø er et geografisk afgrænset område, som ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling. Kulturmiljøer kan omfatte både landskaber og bygninger og kan repræsentere træk fra hele samfundets udvikling fra forhistorisk tid og frem til i dag.

ISBN 978-87-986691-4-2

